

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

SENDİKAL HAREKET VE ÇEVRE SORUNLARI:
TÜRKİYE’DE SENDİKALARIN ÇEVRE
POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Çağla Ünlütürk

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. A. Gülay Toksöz

Ankara- 2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**SENDİKAL HAREKET VE ÇEVRE SORUNLARI:
TÜRKİYE’DE SENDİKALARIN ÇEVRE
POLİTİKALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. A. Gülay Toksöz

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
ÇEVRE SORUNLARI VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	
BAĞLAMINDA ÇEVRE HAREKETİ.....	6
1.1. ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞI	6
1.2. TEMEL ÇEVRE SORUNLARI.....	10
1.2.1. <i>Nüfus Sorunu:</i>	11
1.2.2. <i>Doğal Kaynaklara İlişkin Sorunlar</i>	13
1.3. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA ÇEVRE HAREKETİ	38
1.3.1. <i>Yeni Toplumsal Hareketlerin Genel Özellikleri</i>	38
1.3.2. <i>Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Çevre Hareketinin Doğuşu ve</i> <i>Kitleselleşmesi</i>	42
1.3.3. <i>Uluslararası Çevre Politikaları ve “Sürdürülebilir Kalkınma” Söylemi</i> .	47
1.3.3.1. <i>Uluslararası Çevre Politikaları</i>	48
1.3.3.2. <i>Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı</i>	55
İKİNCİ BÖLÜM	60
DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKETİN DURUMU VE	
YENİ YÖNELİMLER.....	60
2.1. DÜNYADA SENDİKAL KRİZ, NEDENLER VE SONUÇLAR	60

2.2. SENDİKALARIN KRİZİ AŞMA ÇABALARI VE YENİ SENDİKAL YÖNELİMLER	66
2.3. TOPLUMSAL HAREKET SENDİKACILIĞI:	74
2.4. TÜRKİYE’DEKİ İŞÇİ SENDİKALARININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	79
2.4.1. Türkiye’deki İşçi Sendikalarının Krizi	79
2.4.2. TÜRKİYE’DE SENDİKALARIN KRİZDEN ÇIKMA GİRİŞİMLERİ	87
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	90
SENDİKALAR VE ÇEVRE İLİŞKİSİ	90
3.1. “ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ” VE ÇEVRE ARASINDAKİ ETKİLEŞİM	90
3.1.1. Üretimin Çevre Üzerinde Yarattığı Baskı:.....	92
3.1.2. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ile Çevre Arasındaki İlişki	97
3.1.3. Çevre ve İstihdam İlişkisi	101
3.1.4. Çevre ile Uluslararası Ticaret ve Yatırımlar Arasındaki İlişki	109
3.2. SENDİKALAR VE ÇEVRE.....	111
3.2.1. Sendikaların Endüstri ilişkilerinin Tarafı Olması	111
3.2.2. İşçilerin Çalışma Yaşamları İle Çalışma Dışı Yaşamalarının Bir Bütün Olması	114
3.2.3. Sendikal Harekette Yapısal Değişim Gereksinimi	116
3.3. ULUSLARARASI SENDİKAL HAREKETLER VE ÇEVRE POLİTİKALARI	116
3.3.1. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (ICFTU) Çevre Politikaları	117
3.3.2. Avrupa Sendikal Hareketi ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu’nun (ETUC) Çevre Politikaları.....	123
3.3.3. Uluslararası İşkolu Federasyonlarının Çevre Politikaları.....	131

3.3.3.1. Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşler Sendikası Federasyonu'nun (ICEM) Çevre Politikaları	131
3.3.3.2. Uluslararası Gıda ve Tarım İşçileri Sendikası'nın (IUF) Çevre Politikaları	133
3.3.3.3. Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu'nun (IMF) Çevre Politikaları	134
3.3.3.4. Uluslararası Nakliyat İşçileri Sendikası'nın (ITF) Çevre Politikaları	135
3.4. ULUSLARARASI SENDİKAL HAREKET VE ÇEVRE HAREKETİ İLİŞKİSİ	136
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	141
TÜRKİYE'DEKİ SENDİKALARIN ÇEVRE POLİTİKALARI	141
4.1. TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONLARININ ÇEVRE POLİTİKALARI	143
4.1.1. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)	143
4.1.2 Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK).....	145
4.1.3. Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)	149
4.2. TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ SENDİKALARININ ÇEVRE SORUNLARINA YAKLAŞIMI	153
4.3. İKİ ÖRNEK OLAY BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE SENDİKALARIN ÇEVRE SORUNLARINA YAKLAŞIMI	172
4.3.1. Yatağan, Yeniköy, Kemerköy (Gökova) Termik Santral'lerine Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı	172
4.3.1.2. Yatağan, Yeniköy, Kemerköy (Gökova) Termik Santral'lerine Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı	176

4.3.2. Bergama Ovacık Altın Madeni'ne Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı.....	181
4.3.2.1. Bergama Ovacık Altın Madeni'nin Çevresel Etkileri ve Santrallere Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Süreci	181
4.3.2.2. Bergama'da Yürütülen Çevresel Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı.....	186
SONUÇ.....	195
ÖZET.....	199
ABSTRACT	200
KAYNAKÇA	201
EKLER.....	224

KISALTMALAR LİSTESİ

AAFLI: Asian American Free Labor Institute (Asya Amerikan Hür Emek Enstitüsü)

AB (EU): Avrupa Birliği (European Union)

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AFL-CİO: American Federation of Labor- Confederation of Industrial Organizations

(Amerikan Emek Federasyonu- Sanayi Örgütleri Kongresi)

a. g. e.: Adı geçen eser

a. g. m.: Adı geçen makale

BİRLEŞİK METAL-İŞ: Birleşik Metal İşçileri Sendikası

BM (UN): Birleşmiş Milletler (United Nations)

CC OO: Confederación Sindical de Comisiones Obreras {(İspanya)İşçi Sendikaları Konfederasyonu}

CE: Conforme Europeenne (Avrupa Normlarına Uygunluk)

CNSLR-FRATIA: Confederația Natională A Sindicatelor Libere Din România-Fratia (Romanya Ulusal Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu)

COSATU: Congress of South African Trade Unions (Güney Afrika Sendikaları Konfederasyonu)

CUT: Central Unitaria de Traballadores {(Brezilya) Birleşik İşçiler Merkezi}

ÇELİK-İŞ: Çelik İşçileri Sendikası

ÇMO: Çevre Mühendisleri Odası

DB (WB): Dünya Bankası (World Bank)

DEV. MADEN-SEN Türkiye Devrimci Maden Arama ve İşletme İşçileri Sendikası

DİSK: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DKÖ: Demokratik Kitle Örgütleri

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ETUC: Avrupa Sendikalar Konfederasyonu

GDO: Genetik olarak değiştirilmiş Organizmalar

HAK-İŞ: Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu

ICEM: International Chemistry, Energy, Mine and General Workers' Federation
(Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşler Sendikası Federasyonu)

ICFTU: International Free Trade Unions' Confederation

(Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu)

IFBWW: International Federation of Building and Wood Workers

(Uluslararası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu)

IG BCE: Industriegewerkschaft Bergbau, Chemie, Energie {(Almanya)Kimya ve Enerji İşçileri Sendikası}

IMF: International Metal Workers' Federation (Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu)

IMF: International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)

ISO: International Standards Organization (Uluslararası Standartlar Enstitüsü)

ITF: International Transportation Workers' Federation (Uluslararası Nakliyat İşçileri Sendikası)

IUF: International Union of Food Workers (Uluslararası Gıda ve Tarım İşçileri Sendikası)

KCTU: Korean Confederation of Trade Unions (Kore Sendikalar Federasyonu)

KMU: 1 Mayıs Hareketi (Filipinler)

LASTİK-İŞ: Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik Sanayi İşçileri Sendikası

LO- Norveç: Landsorganisasjonen i Norge (Norveç Sendikalar Konfederasyonu)

OECD: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)

OECD- TUAC: The Trade Union Advisory Committee to the Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı Sendikal Danışma Komitesi)

ÖZ TARIM-İŞ: Türkiye Öz Tarım, Topraksu ve Orman Sanayii İşçileri Sendikası

PETROL-İŞ Türkiye: Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası

REACH: System for the Registration, Evaluation, and Authorisation of Chemicals
(Kimyasalların Kayıt, Değerlendirme ve İzin Sistemi)

SUSTAINLABOUR: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Uluslararası Çalışma Vakfı

TARIM-İŞ: Türkiye Orman-Topraksu- Tarım ve Tarım Sanayii İşçileri Sendikası

TES-İŞ: Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası

TSE: Türk Standartları Enstitüsü

TTB: Türk Tabipler Birliği

TUC: Trade Unions' Confederation {(İngiltere) İşçi Sendikaları Konfederasyonu}

TUTB: European Trade Union Technical Bureau for Health and Safety (Avrupa
Sendikaları Sağlık ve Güvenlik Teknik Bürosu)

TÜRK METAL: Türk Metal Sendikası

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜRKİYE MADEN-İŞ: Türkiye Maden İşçileri Sendikası

UÇÖ (ILO): Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labor Office)

UJAE: Unions For Job and Environment (İş ve Çevre İçin Sendikalar)

UNEP: United Nations Environmental Program Birleşmiş Milletler Çevre Programı

WWF: World Wildlife Foundation (Dünya Doğa Vakfı)

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana çevre sorunları insanlığın geçmişte tanık olmadığı boyutlarda şiddetlenmiş ve son yıllarda dünya, küresel bir ekolojik krize sahne olmuştur. Ekolojik kriz, üretim, biriktirim ve tüketim sistemindeki çarpıklıklar ile doğal kaynaklar üzerindeki anti- demokratik karar alma ve yönetim mekanizmalarından kaynaklanan bir olgudur. Bu nedenle, sorunların çözümü yalnızca çevresel duyarlılığın artırılması ve çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi ile değil, siyasal, sınıfsal, toplumsal ve ekonomik girdilerin tümünü kapsayan geniş perspektifli bir yaklaşımın ortaya konmasıyla mümkün olabilir.

Üretim süreci çevre sorunlarına neden olurken, çevre sorunları ve bunları önlemeye yönelik politikalar da doğrudan endüstri ilişkileri sistemi üzerinde sonuçlar doğurmaktadır. Diğer yandan çoğu örnekte, işçilerin ve ailelerinin çevre sorunlarına birinci derecede maruz kaldığı öne sürülmektedir. Son yıllarda bazı ulusal ve uluslararası sendikal örgütler endüstri ilişkileri ve çevre arasındaki önemli bağlantının ve toplumsal sorumluluklarının bilincine vararak çevre sorunsalını gündemlerine almış olmakla birlikte, sendikaların önemli bölümü, halen, işçilerin kısa vadeli çıkarlarına odaklanan politikalar yürütmektedir. Sendikal hareket, yeni toplumsal hareketlere ve bu hareketlerin mücadele alanlarına genel olarak mesafeli bir tavır sergilemiştir. Neo- liberal saldırılarla birlikte kan kaybeden sendikaların gündemi giderek daralmış, özelleştirme, örgütsüzleşme gibi sorunlarla başa çıkmaya yönelmiştir. Dünyada geleneksel sendikacılık anlayışını aşarak toplumsal sorunlara odaklanan yeni sendikal örgütlenme örneklerine rastlanmakla birlikte Türkiye’de işçi

örgütlerinin önemli bölümü üyelerinin maddi çıkarlarına yönelik sendikal politikaların dışına çıkamamaktadır. Çevre hareketlerinin birçoğu ise, ilgi odağına bölüşüm sorununu, ekonomik ve siyasal sistemle ekolojik sorunların ilişkilerini koymaktan çok, hayatın niteliğine ilişkin sorunları koyan orta sınıf hareketleri olarak gelişmiştir. Sendikal hareketin “çevre körü”, çevre hareketinin ise “sınıf körü” yaklaşımı gerek iki hareket arasındaki dayanışma olanaklarını gerekse çevre sorunsalını sınıfsal bir yaklaşımla açıklama ve çözümleme olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. İki hareket arasındaki bu çelişki, çevre sorunlarına yol açan işletmelerin kapatılması söz konusu olduğunda son derece yakıcı biçimde gündeme gelmektedir. Sendikalar, üyelerinin işlerini kaybetmesine yol açacağı için, tüm olumsuz çevresel etkilerine rağmen işletmelerin kapatılmasına karşı koymakta, çevre örgütleri ise işçilerin işlerinden ve gelirlerinden yoksun kalmalarına karşı bir çözüm mekanizması üretememektedirler. Bu durum kimi zaman tarihsel olarak karşıt çıkarlara sahip işçi ve işverenlerin çevre hareketlerine karşı birlikte mücadele etmesi sonucunu dahi yaratabilmektedir.

Bu çalışmada sendikal hareketin mücadele alanı içinde çevre sorunsalının yeri, Türkiye’de sendikaların çevre politikaları ve çevre hareketi ile ilişkileri, uluslararası sendikal hareketle karşılaştırmalı bir biçimde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde üretim ve tüketim faaliyetleri ile günümüz endüstriyel dünyasında son derece önemli bir yere sahip olan enerjinin doğa üzerinde yarattığı sonuçların belirlenebilmesi amacıyla çevre sorunlarının ortaya çıkışına yer verilmiş ve bazı temel çevre sorunları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde özellikle

endüstriyel faaliyetlerin doğrudan sebep olduğu ekolojik sorunlara yer verilerek endüstri ilişkileri – çevre bağlantısının açık bir biçimde kurulması sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra bir yeni toplumsal hareket olarak çevre hareketinin ortaya çıkışı ve genel özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümde kısaca yeni toplumsal hareketlerin genel özelliklerine değinilerek, eski bir toplumsal hareket olan sendikal hareket ile yeni bir toplumsal hareket olan çevre hareketinin temel farklılıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Daha sonra, evrensel bir özellik taşıyan çevre sorunlarının uluslararası alana yansımaları ele alınmış ve tüm toplumsal tarafların, ulusal ve uluslararası örgütlenmelerin gündeminde yer alan “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı ile ilgili kısa bir açıklama ve eleştiriye de yer verme gereği duyulmuştur.

Sendikal hareketin içinde bulunduğu koşullar ve yapısal özellikleri, sendikaların toplumsal sorunlar karşısındaki tavrını ve yeni toplumsal hareketlerle ilişkilerini belirlemektedir. Bu nedenle ikinci bölümde, dünyada ve Türkiye’de sendikal hareketin genel durumu, sendikal kriz ve krizi aşma çabaları ele alınmıştır. Konu ile yakın ilişkisi nedeniyle toplumsal sorunları odak noktasına koyan yeni bir sendikal örgütlenme modeli olan “Toplumsal Hareket Sendikacılığı”na özel bir önem verilmiştir.

Üçüncü bölümde endüstri ilişkileri ve çevre bağlantısı ele alındıktan sonra sendikalar ve çevre etkileşimi değerlendirilmiştir. Daha sonra, Türkiye’yle karşılaştırma imkânının yaratılabilmesi amacıyla, uluslararası sendikal hareketlerin çevre sorunlarına yaklaşımına ve çevre hareketleri ile ilişkilerine yer verilmiştir. Bu

alanda az sayıda güncel çalışmanın bulunması nedeniyle, uluslararası sendikal örgütlerin web sitelerinde yer alan bilgiler temel alınmıştır.

Son bölümde ise Türkiye’deki sendikaların çevre politikaları ele alınmıştır. Bu bölümde TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ Konfederasyonları ile tarım işkolunda örgütlü bulunan ÖZ TARIM-İŞ ve TARIM-İŞ, metal işkolunda örgütlü bulunan TÜRK METAL, BİRLEŞİK METAL-İŞ ve ÇELİK-İŞ, maden işkolunda örgütlü bulunan TÜRKİYE MADEN-İŞ ve DEV. MADEN-SEN, petrokimya işkolunda örgütlü bulunan PETROL-İŞ ve LASTİK-İŞ, enerji işkolunda örgütlü bulunan TES-İŞ Sendikaları ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerin yanı sıra sendika yayınlarından ve basında yer alan haberlerden de yararlanılmıştır. Görüşme yapılacak sendikalar belirlenirken, çevreye en çok zarar veren işkollarında örgütlü olan her üç konfederasyona bağlı sendikalar tercih edilmiştir. İş ve çevre arasındaki çelişkinin ve sendikaların çevre sorunlarına yaklaşımlarının daha yakından incelenebilmesi amacıyla, Bergama ve Yatağan’da çevre sorunlarına yol açan işletmelerin faaliyetinin durdurulmasıyla ilgili olarak sendikaların ve çevre örgütlerinin tavrı irdelenmiştir. Bu amaçla sendikaların yayınları, eylemleri, basın açıklamaları, sendika temsilcileri ile yapılan görüşmeler, mahkeme kararları ve çeşitli kurumlar tarafından hazırlanan raporlar değerlendirilmiştir. Ayrıca Bergama’da ve Yatağan’da yürütülen çevre mücadelesi ve çevre hareketlerinin sendikalarla ilişkisi ile ilgili olarak bu iki yörede yürütülen hukuki ve fiili mücadelelerde yer alan Bergama Çevre Platformu Üyesi Erol Engel, Av. Tevfik Barbaros Ulutaş, Av. Senih Özay, Av. Noyan Özkan, Av. Arif Ali Cangı’dan bilgi alınmıştır.

Çalışmada memur sendikalarının politikalarına değinilmemiş olmakla birlikte, işçi sendikalarını ifade etmek amacıyla genel olarak “sendika” kavramı kullanılmıştır. Çevreci ve ekolojist hareketler ise çoğunlukla ayrı ayrı ele alınmamış, “çevre hareketi” genel olarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARI VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA ÇEVRE HAREKETİ

1.1. Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Bugün dünyanın tüm bölgelerinde, hava, su ve toprak hızla kirletilmekte; radyoaktif atıklar, zehirli gazlar tüm dünyayı sarmakta; endüstriyel atıklar sularımıza, topraklarımıza, besin maddelerimize karışmakta; doğal ürünlerin yerini sentetik ürünler ve genetik olarak değiştirilmiş organizmalar almakta; eşsiz hammadde kaynakları ve yenilenemeyen enerji kaynakları savurganca tüketilmekte; nükleer enerji santralleri, baz istasyonları bilinen tüm zararlarına karşın hızla çoğalmaktadır. Küresel ısınmanın, çölleşmenin, türlerin hızla yok oluşunun ve diğer çevre felaketlerinin önüne geçilememektedir. İnsanlık ciddi bir çevresel yıkımla karşı karşıyadır.

Günümüzde canlı türleri 65 milyon yıldan beri görülmemiş bir oranda yok olmaktadır. Her yıl ortalama 17 milyon hektar orman yok olmaktadır. İnsanlık yerleşik tarıma başlamadan önce 6. 2 milyar hektar olan bozulmamış birincil ormanlardan bugün geriye 1. 5 milyar hektarlık bir alan kalmıştır. Her yıl tropikal ormanların %50'si sürekli kullanılacak yeni alanlar açmak için yakılarak yok edilmektedir. Tropikal ormansızlaştırma durdurulmadığı takdirde gelecek 50 yıl içinde bitki ve hayvan türlerinin % 50'sinin ortadan kalkacağı sanılmaktadır.

Ormanların yok olması, yanlış toprak kullanımı, tuzlanma ve kuraklık sonucu dünya topraklarının yaklaşık 500 milyon tonu her yıl erozyona uğramaktadır. Her yıl ortalama 6 milyon hektar toprak çölleşmektedir. Atmosfere salınan sera gazları sebebiyle dünyanın iklimi değişmektedir. 2000 yazında Kuzey Kutbu'ndaki buzullar 50 milyon yıldan sonra ilk kez erimiştir. Avlanan balık sayısı 1970'ten beri iki kat artmıştır. İnsan kaynaklı karbon emisyonu yıllık 6. 4 milyon tona çıkmıştır. Kâğıt sanayiinde kullanılan ağaç miktarı yıllık 200 milyon tona ulaşmıştır. Petrol tüketimi günde 73 milyon varile çıkmıştır. İnsan nüfusu 6, 5 milyara yaklaşmıştır. 1. 2 milyar insan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 600 milyon insan sağlık ve yaşamı tamamen tehdit eden koşullar altında yaşamaktadır. Dünya nüfusunun yarısı kentlerde yaşamakta ve bu insanların % 60'ı yoksuldur, % 40'ı ise sağlıklı koşullardan ve güvenli içme suyundan tamamen yoksundur ¹.

Sanayi Devrimi yalnızca sosyoekonomik etkiler nedeniyle değil, yarattığı çevresel sonuçlar nedeniyle de bir tarihsel dönüm noktasını ifade etmektedir. İnsan sayıları artıp, kentsel yaşam geliştikçe çevresel sorunlar giderek şiddetlenmiştir ancak sanayi üretiminin yaygınlaşması ve yeni teknolojilerin kullanılmaya başlamasıyla yeni kirleticiler de ortaya çıkmış ve insan sağlığı ve çevre açısından yeni tehlikeler doğmuştur².

1 Joel Kovel, Doğanın Düşmanı: Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 20- 23 ve DİSK/ DEV. MADEN-SEN, TMMOB/ ÇMO, Madencilik ve Çevre Sorunları, DEV. MADEN- SEN Yayınları:9, Ankara, 2002, 9- 11.

2 Clive Pointing, Dünyanın Yeşil Tarihi, Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 304.

Sade anlamı içinde Sanayi Devrimi, küçük zanaat, tezgâh ve atölye üretiminin yerine yeni buluşların getirdiği yeni teknik ve makinelerle donatılmış fabrika üretiminin geçmesi, başka bir deyişle, yeni bir enerji kaynağı olan buhar gücünün harekete getirdiği makinenin insan, rüzgâr, su, hayvan gibi doğa enerjisinin yerini almasıdır. Ama Sanayi Devriminin bir başka anlamı da, bir yandan çağdaş sanayi tekniğinin 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak şaşırtıcı bir hızla gelişmesi ise, öte yandan da bu gelişmelerin doğurduğu büyük ve derin ekonomik ve toplumsal değişmelere yol açmış olmasıdır. İşte bu teknik ve toplumsal gelişme ve değişmelerin işçi sınıfını da oluşturması ve yeni yaşama ve çalışma koşulları yaratması olgusu içinde ortaya çıkan durum, kentlerin hızla doğup insanlarla dolup taşmaları, insanlık onuruna uymayan, doğal olmayan çalışma koşulları, erkek kadın ve çocuk işçilerin zor, ağır ve insanı hızla yıpratıcı çalışma koşulları ile karşı karşıya bırakılmaları ve ücretlerin sefalet ücretleri düzeyine inmesi ile birlikte, daha bir sürü haksızlık, sömürü veya adaletsizliklerin varlığı olmuştur³. O halde, denilebilir ki, Sanayi Devriminin temel, asıl niteliği, insanlar, makineler ve öteki maddesel ve doğal kaynaklar arasında yaratmış olduğu yeni ilişkiler içinde yatmaktadır⁴.

Sanayi Devrimi ile başlayan, ekonomik büyüme ve buna bağlı olarak da sürekli artan tüketim süreci, teknolojik gelişmelerin de katkısıyla çevre sorunlarını akıl almaz boyutlara vardırmıştır⁵. Endüstriyel üretim, yeni bir üretim tekniği olarak toplumu etkilemeye başlamış, gereksinim duyduğu işgücü, mal ve sermaye akımı mekân üzerinde yeni bir örgütlenmeye yol açmış, endüstri kenti ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi nitelik, nicelik ve ölçek değişikliklerine yol açmış, üretim miktarı, kullanılan hammadde miktarı, üretim sürecinde çevreye bırakılan zararlı madde miktarı eskisiyle kıyaslanamayacak ölçüde artmıştır. Endüstri kenti, barındırdığı

3 Cahit Talas, Toplumsal Politika, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s. 60.

4 Le monde du travail face a l' age nouveau, Geneve, 1965, s. 30'dan aktaran Talas, a. g. e., s. 60.

5 Ayşegül Kaplan, Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 18.

nüfus açısından tarihin en kalabalık kenti olmuş, aşırı nüfus yığılmaları çevreyi bozucu etkiler doğurmuştur⁶.

Marks kapitalist dönüşümün, hızlı kentleşmeyle doğa üzerinde yol açtığı etkiyi şöyle açıklamıştır:

Kapitalist üretim insanları kentlerde bir araya getirir ve kentli nüfusun giderek artan bir öncelik kazanmasına neden olur. Bunun iki sonucu vardır. Bir yandan toplumsal harekete geçirici gücünü yoğunlaştırır, öte yandan insanla yeryüzü arasındaki metabolik⁷ etkileşimi bozar, yani, insanların besin ve giyecek olarak kullandığı toprağın oluşturuca unsurlarının yeniden toprağa dönmesini önler ve böylece toprağın kalıcı verimliliğinin ebedi doğal koşulunun işleyişini engeller. Fakat bu metabolizmayı çevreleyen koşulları tahrip etmekle onun toplumsal üretimin düzenleyici yasası olarak ve insan soyunun tam gelişimine uygun bir biçimde sistematik yenilenmesini de zora sokar⁸.

Sanayi Devrimi ve onu takip eden soyo- ekonomik, siyasi, teknolojik gelişmeler ve bunların sonucunda ortaya çıkan iki dünya savaşı insanla doğa arasındaki ilişkiyi ciddi biçimde tahrip etmiştir.

Küçük ölçekli çevresel yıkımlar, tarih boyunca ortaya çıkmıştır, hatta zaman zaman bu yıkımlar önemli büyüklüklere de ulaşmıştır. Ancak en geniş kapsamlı yıkım süreci bile, bütün bir çevrenin boyutlarına göre küçük kalmıştır. Kabileler veya daha karmaşık toplumsal yapılar, çevresel felaketler nedeniyle yok edilmişler

6 Ruşen Keleş ve Can Hamamcı, Çevrebilim, İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s. 50.

7 Marks, “metabolizma” kavramı ile insanın doğayla ilişkisini ve insanların bu ilişkiyi etkileyebilme yeteneğini kapsayan bir kavram olarak kullanmaktadır.

8 Karl Marks, Capital, c.1 637- 638’den aktaran Foster, John Bellamy, Marks’ın Ekolojisi, Epos Yayınları, Ankara, 2001, 210.

veya göçe zorlanmışlardır. Fakat bunlar küresel değil, bölgesel felaketler olmuşlardır. Çağlar boyunca, insanlar, bu yıkımın sorun olabileceğini fark etmemişlerdir. Bunun nedeni, insanın sahip olduğu araçların, bütün dünyayı ve çevrenin kendini yenileyici gücünü tehdit etmek için çok zayıf olduğuna inanmalarıdır. Bütün bunlar 1944’de ilk atom bombasının patlamasıyla değişmeye başlamıştır⁹. Bundan kısa bir süre sonra, 1953 yılında, ABD’de Eisenhower’ın başkanlık döneminde “Barış İçin Atom” programı nükleer teknolojiyi yaymanın bir aracı olmuştur¹⁰. Barışçıl olamadığı gibi yeryüzüne kazalar ve yok edilemeyen tehlikeli atıklar hediye eden nükleer teknoloji artan sayıda ülkeye ihraç edilmiştir. Fosil enerji kaynaklarının, sentetik ve kimyasal maddelerin giderek artan oranda kullanımı, artan kentsel nüfus, çevreyi tehdit eden üretim teknolojilerin geliştirilmesi, üretim ve tüketimin sürekli pompalanması ve doğanın tamamen bir üretim ve tüketim malı olarak görülmeye başlaması kalıcı ve küresel bir ekolojik bunalıma neden olmuştur.

1.2. Temel Çevre Sorunları

Bu bölümde yukarıda genel olarak değinilen çevre sorunları, temel bazı başlıklar altında kategorileştirilerek, genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Bu sorunların kategorileştirilmesi, birbirleriyle ve sosyoekonomik sistemle olan ilişkilerinin göz ardı edilmesine neden olmamalıdır. Sorunların temel başlıklar altında toplanması, konunun ele alınmasını kolaylaştırdığı için tercih edilmiştir.

9 Paul M. Sweezy, “Capitalism and the Environment”, Monthly Review, Volume 56, Number 5, 2004, s. 86.

10 Jonathan Porrit, Yeşil Politika, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 60.

Örneğin “hava kirliliği” bir çok ekolojik sorunun sonucu ve aynı zamanda nedenidir. Kentleşme, sanayileşme, enerji politikalarının tümü, hava kirliliğiyle ilişkilidir. Bu bölümde bazı başlıklara görelî olarak geniş yer verilirken, bazı sorunlara değinilmemektedir. Sendikaların geleneksel olarak ilişkili oldukları sanayileşme, üretim, bölüşüm, endüstri ilişkileri, istihdam, özelleştirme gibi konularla ekolojik sorunlar arasında nasıl bağlantılar bulunduğunu sergileyebilmek amacıyla belli bazı başlıklar tercih edilmiştir. Burada değinilecek olan sorunların çoğu küresel düzeyde karşılaşılan, tüm yeryüzünde etkisini hissettiren sorunlar olmakla birlikte Türkiye özelinde örneklere de yer verilmiştir.

1.2.1. Nüfus Sorunu:

Nüfus artış hızı, özellikle son 20 yıllık dönemde, gerek ekolojik sorunların gerekse kalkınma ve gelişmişlik düzeyleriyle ilgili olumsuzlukların baş sorumlusu ilan edilmiştir. Gerçekten de, 1850’de 1. 3 milyar olan dünya nüfusu, 1950’de 2. 5 milyar, 1980’de 4. 5 milyar, 2005’te ise 6. 5 milyar düzeyine ulaşmıştır. 1950 ile 1980 arasında dünya nüfusuna eklenen 2 milyar insanın %82’si gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır¹¹. Türkiye’de de 1950’de 21 milyon civarında olan nüfus, 2000’e gelindiğinde 67 420 kişi idi, bugün ise 72 974 kişi olduğu tahmin edilmektedir¹². Artış eğilimini sürdüren yüksek nüfusun yarattığı baskının çevre tarafından taşınamaz olduğu; yoksulluk ve çevre sorununun temel gerekçelerinden birinin yüksek nüfus sorunu olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu sorunun başlıca sorumluluğu ise yüksek doğum oranları nedeniyle az gelişmiş ülkelere yüklenmiştir.

11 Keleş ve Hamamcı, 2002, s. 51

12 DPT, 2006 Yılı Programı, Ankara, 2005, s. 6

Ancak burada göz ardı edilen başka bazı gerçekler söz konusudur. Bilindiği gibi doğum oranları ülkelerin ve bireylerin refah artışıyla ters orantılıdır. Hatta refah düzeyi yüksek ülkelerde doğum oranları öylesine düşmüştür ki yenilenme oranlarının altına düşen doğurganlık hızlarına karşı, doğumu destekleyici politikalar uygulamaya başlamışlardır. Demek oluyor ki, nüfus artış sorunu, az gelişmiş ülkelerin bir sorunu olmaktan çok bir refah eşitsizliği sorunudur.

Nüfus artışının kaynakların aşırı tüketimine ve açlığa yol açtığına ilişkin argümanda ise gerek bölüşüm sorunu, gerek kaynakların kullanımının altında yatan nüfus dışı etmenler unutulmaktadır. Bu argüman temelde Malthus'un nüfusun geometrik, besin mallarının ise aritmetik olarak arttığı; bu durumun yarattığı sakıncaları önlemek için evlenme ve doğumların sınırlandırılması gerektiği görüşüne dayanır. Malthus' a göre:

Zaten dolu olan bir dünyada doğan insan eğer ailesi tarafından beslenemiyorsa ya da toplum onun çalışmasını, emeğini kullanamıyorsa, hiçbir zaman, biraz bile olsa besin maddeleri istemek hakkına malik değildir ve o gerçekten dünyada yeri olmayan bir kişidir. Doğanın büyük sofrasında ona yer ayrılmamıştır. Doğa ona gitmesini buyurur ve bu buyruğunu doğrudan kendisi uygulamaya koymakta gecikmez¹³.

Çevre ve yoksulluk sorunlarının tüketim ve bölüşümle ilişkisi nüfus sorununun arkasına gizlenmektedir. Şimdilik dünyada, dünya nüfusunu beslemek için gerekli

¹³ Gonard, René, Histoire des doctrines économiques, Paris , 1943'ten aktaran Talas, 1997, s. 93.

olandan daha fazla gıda vardır. Açlığın sebebi fiziksel kısıtlılıklar değil, gıdanın üretilme, tüketilme ve bölüşülme biçimidir¹⁴.

1.2.2. Doğal Kaynaklara İlişkin Sorunlar

Doğal kaynaklar canlı ve cansız çevreyi belirleyen çevre bileşenleridir. Canlı doğal kaynaklar denilince bitki, hayvan ve mikroorganizmalardan oluşan biyolojik çeşitlilik anlaşılır. Cansız doğal kaynaklar ise biyolojik çeşitliliğin bağımlı olduğu hava, su ve topraktan oluşan yaşam ortamları ile madenler ve fosil yakıtları kapsayan yeraltı zenginlikleridir¹⁵.

1.2.2.1. Canlı Doğal Kaynaklar:

Biyolojik çeşitlilik konusunda dünyanın önde gelen uzmanlarından biri olan biyolog Edward O. Wilson'un tahminlerine göre bir yılda 27 000, bir günde 74, bir saatte 3 canlı türü yok olmaktadır. Dünyada bugün yaşayan 30 milyon canlı türü olduğu tahmin edilmektedir. Bunun sadece 1,4 milyonu saptanmış ve kataloğu çıkarılmıştır. *“Bazı canlı türlerinin kaybedilmesi, sadece yeryüzündeki hayat çeşitliliğini azaltmakla kalmayacak, yeni yiyecekler, kansere karşı yeni ilaçlar ve başka ürünler sağlayabilecek genetik kütüphane de yok olacaktır”*¹⁶.

14 John Bellamy Foster, Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi, Epos Yayınları, Ankara, 1999, s. 24.

15 Keleş ve Hamamcı, 2002, s.73.

16 Edward O Wilson,. The Diversity Of Life, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1992, s.278-280'den aktaran Foster, a.g.e, s. 26.

Zaman içinde kolay bozulmayan, yaygın bir biçimde piyasaya sürülen, dolayısıyla ticari değeri yüksek olan çeşitler, yerel çeşitleri ve bunların yabani akrabalarını ortadan kaldırmaktadırlar. Böylece çeşitlerin azalması ve giderek yok olması, tohum ıslahında gerekli genetik kaynakların yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmaktadır¹⁷. Örneğin günümüzde orman habitatlarının doğal karmaşıklığının yerini sanayide kullanılacak ağaçları üretmek için kurulmuş plantasyonların yapay yalınlığı almıştır. Kesilmesi, kaydırılması ve satılması maliyetin yükselmesine yol açan yaş ve büyüklükteki ağaçların oluşturduğu çeşitlilik, yerini hızlı büyüyen, genetik bakımdan bir örnek, aralıkları özenle belirlenmiş gübre ve kimyasallarla büyütülen ağaçlara bırakmaktadır¹⁸.

Bugün biyolojik çeşitliliğe zarar vereceği düşünülen yeni bir tehdit ortaya çıkmıştır: Genetik olarak değiştirilmiş Organizmalar (GDO). GDO'lar bir organizmaya kendi doğasında bulunmayan genlerin suni olarak dışarıdan aktarılmasıyla veya gen diziliminin değiştirilmesiyle elde edilmektedir. Böylece balık geni taşıyan domates, akrep geni taşıyan pamuk, tavuk geni taşıyan patates gibi ürünler ortaya çıkmaktadır. Genetik olarak değiştirilmiş ürünlerin yetiştirildiği başlıca ülkelerin başında ABD (yüzde 68) gelmektedir. Onu Arjantin (yüzde 22), Kanada (yüzde 6) ve Çin (yüzde 3) izlemektedir. GDO çeşitleri ise soya (yüzde 63), mısır (yüzde 19), pamuk (yüzde 13) ve kanola (yüzde 5) olmak üzere başlıca dört temel üründe yoğunlaşmaktadır¹⁹.

17 Keleş ve Hamamcı, 2002, s.73.

18 Foster, 1999, 127.

19 Şeminur Topal, "Genetik Değiştirme İşlemleri Ve Biyogüvenlik", Buğday, Sayı. 26, s.23

Genetik olarak değiştirilmiş ürünlerin, kıtlığa son vereceği, özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki açlıktan ölümleri ve yetersiz beslenme sorunlarını çözeceği ileri sürölmektedir. Açlık sorununu çözeceği beklentisinin yanı sıra, tarımda pestisidlerin kullanımını azaltması; ürünlerin tarım zararlıları, sıcaklık ve kuraklık gibi etkenlere karşı dayanıklılığını artırması; ürünlerde istenen özellikleri (daha az yağ içermesi, A vitamini içermesi gibi) sağlaması gibi özellikleri, GDO üretiminin desteklenmesinin temel nedenlerini oluşturmaktadır²⁰. GDO'ların enerji elde edilmesinde kullanılması ile de (kanola yağının biyodizel üretiminde kullanılması gibi) fosil yakıt tüketiminin azaltılacağı düşünölmektedir.

Diğer yandan gelecek yıllarda insan sağlığı ve doğa üzerindeki olası etkileri nedeniyle pek çok ölkede ciddi bir muhalefetle karşılaşmış ve hukuki düzenlemelerle üretimi, tüketimi ve ticareti kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. GDO karşıtları dünyada yaşanan açlık sorununun gıdanın yetersiz üretimine ilişkin olmayıp, adaletsiz bölüşömden kaynaklandığına dikkat çekmekte ve başta genetik çeşitliliğin azalması olmak üzere sağlığı, çevreye ve ekonomiye ilişkin son derece olumsuz sonuçlar yaratmaya gebe olduğunu öne sürmektedir. GDO'ların uzun dönemde sağlık üzerindeki etkileri henüz bilinmemekle birlikte antibiyotiklere dayanıklılık, transfer edilen genlerin insan veya hayvan bünyesindeki bakterilerle birleşme ihtimali, olası toksik etkiler ve alerjik etkileri bulunduğu belirtilmektedir.²¹. GDO'lu tarım, kendi dışındaki tarım şekillerini tehdit etmektedir. GDO'lu bitkiler tozlaşma yoluyla, diğer manipöle edilmemiş bitkileri de etkileyebilmektedir. Çevrebilimciler

20 Ayrıntılı bilgi için bkz. Institute Of Food Technologists, "Genetically Modified Organisms", Food Technology Vol. 54, No. 1, January 2000, s. 42- 45.

21 Topal, a. g. m., s. 25

GDO'ların çevreye en zararlı etkisinin gen akışı olduğunu düşünmektedirler²². Diğer yandan GDO'lar büyük üreticiler için yüksek verimlilik ve yüksek kar sağlarken, küçük tarımsal üretimi tehdit etmektedir. Monsanto, Cargill, Novartis gibi büyük şirketler GDO'lar üzerinde patent hakkı elde ederek tarımsal üretimin bilgisini tekellerine almaktadırlar ve böylece çiftçileri her ekimde yeniden tohum satın almak zorunda bırakmaktadırlar. Çiftçilerin hasattan sonra elde kalan tohumlarla ekim yapmasını engellemek için de yine biyoteknoloji yoluyla ikinci kuşak tohumların kısır olması, ekilseler bile ürün alınamaması sağlanmıştır²³. Bu durum, küçük tarımsal üretimin yok olmasına ve çevre ülkelerin GDO üreticisi ülkelere bağımlı olmasına yol açmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana tarımsal üretimde verimlilik artışını sağlamaya yönelik olarak geliştirilen yöntemler, verimlilik artışının beraberinde önemli çevre ve sağlık sorunları getirmiş ve küresel adaletsizliği artırmıştır. Örneğin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleştirilen “Yeşil Devrim”le, tarımda sentetik gübre, geliştirilmiş tohum, böcek ilacı ve makine kullanımının yaygınlaşması ile birim alanda verimlilik düzeyi önemli oranda yükselmiş; temel besin kaynakları olan tahıl ve baklagil üretiminin artışının yanı sıra, endüstriyel ürünlerde de ciddi bir artış sağlanmıştır. Ancak bu gelişmeler bir yandan çevreye ve insan sağlığına zarar veren sonuçlar doğurmuş diğer yandan da küçük tarım üreticilerinin çöküşüne neden olmuş ve az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlılığını artırmıştır. IMF, DTÖ ile tarım ve gıda ürünleri alanında faaliyet

22 Deniz Dinçel, “Ekolojik Dengeye GDO Tehdidi”, Buğday, sayı 23, 2004, s. 22

23 Şahin Artan, “Biyoteknoloji: On Bin Yıllık Hesaplaşma”, Özgür Üniversite Forumu, Sayı. 28, Ekim- Aralık 2004, s. 120

gösteren büyük tekellerin baskısıyla tarım politikalarının liberalizasyonu da, özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki pek çok köylünün temel geçim kaynağı olan geleneksel tarım büyük bir çöküş ile yüz yüze gelmiştir. Az gelişmiş ülkelerde tarımın kapitalistleşmesi iki boyutlu bir sorunu gündeme getirmiştir. Bir ucunda sermaye birikimlerini artırmak için daha çok suni gübre, hormon, suni yem, GDO, kimyasallar, zirai ilaçlar kullanarak ve pazarlayarak ekolojik dengeyi ve sağlığını tehdit eden tarım tekelleri durmaktadır. Diğer ucunda ise ya tamamen mülksüzleşmiş ve kentlere göç edecek olan küçük üreticiler ya da toprağı dışında üretim araçlarının (makine, gübre, tohum, ilaç...) tümünü dışarıdan elde etmek zorunda kalan üreticiler bulunmaktadır. Türkiye de IMF, Avrupa Birliği ve tarımsal tekeller kısılcasında bu sorunlarla karşı karşıyadır.

Çevre ülkeler- hemen hepsi tarım ülkesi olmasına karşın- her geçen gün daha çok tohum, zirai ilaç ve gıda ithal etmekte, ne ekonomilerini ne de halklarının sağlığını bu ürünlere karşı koruyamamaktadır. DDT gibi her türlü doğal yaşama büyük zarar veren maddelerin bazıları sanayileşmiş ülkelerde yasaklanmıştır ama üçüncü dünyanın birçok bölgesinde hala kullanılmaktadır. Örneğin ABD'nin böcek zehri ihracatının 1/3'ünü ülkede yasaklanmış zehirler oluşturmaktadır²⁴.

24 Pointing, 2000, s.325 ve B.R.Peter Hazel, "Green Revolution" Curse or Blessing?, International Food Policy Research Institute, 2002.

1.2.2.2. Cansız Doğal Kaynaklar:

Cansız doğal kaynaklardan olan hava su ve topraktaki bozulma, insan faaliyetleri sonucunda bu alıcı ortamlara binen yükün artması, aşırı yük yüzünden kaynağın kendi kendini yenileyememesi, temizleyememesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Toprak altı zenginlikleri oluşturan madenler ve fosil yakıtlar ise yenilenemeyen kaynaklar kümesine girmektedirler. Sınırlı miktarda bulunan ve işletilmelerine koşut olarak belli bir sürede tükenecek olan bu kaynakların kullanılması, ekonomik yeğlemeye bağlı kalacaktır²⁵.

Kentsel yaşamın gelişip sanayi üretiminin yaygınlaşmasıyla hava, su ve toprak hızla kirletilmiştir. Gelişen teknolojiyle yeni kirleticiler ortaya çıkmış ve kirliliğin boyutlarını büyötmüştür.

Bugünün ekonomisinde tüm mallar atığa dönüştürölmektedir: Mahsuller lağıma; uranyum radyoaktif kalıntılara; fosil yakıtlar karbondioksite dönüştürölmektedir²⁶. Sınırsız atık yaratımı, kentleşme, sanayileşme ve fosil yakıt kullanımı, iklim değışimine; tüm canlıların yaşamlarını tehdit eden bir hava ve su kirliliğine; kuraklığa; toprakların zehirlenmesine ve yaşamın sürdürölmesi için gereken temiz suyun her geçen gün azalmasına yol açmıştır. Bu sorunlar, toplu ölümler, toplu göçler, açlık, türlerin yok oluşu, ekolojik dengenin geri döndürölmez biçimde bozulması gibi sonuçlar doğurmaktadır.

25 Keleş ve Hamamcı, 2002, s.77.

26 Foster, 1999, s. 139.

1.2.2.2.1.Hava Toprak ve Su Kirliliği

1952 kışında Londra’da bir hafta içinde 4000 kişinin hava kirliliğinden dolayı yaşamını yitirmesi, hava kirliliğinin canlılar üzerindeki etkisini ilk defa çarpıcı biçimde ortaya koymuştur. Hava kirleticilerindeki günlük artışlar çeşitli akut sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Örneğin kirletici konsantrasyonunda artma astım ataklarında artışa yol açmaktadır. Kirleticilere uzun süreli maruz kalım ile sağlıkta kronik etkiler ortaya çıkmaktadır. Yalnızca gelişmekte olan ülkelerde havada bulunan partiküler madde ve kükürt dioksit nedeniyle yılda 500 000 kişinin öldüğü tahmin edilmektedir²⁷. Hava kirliliği insan sağlığını tehdit ettiği gibi, iklimi, bitki ve hayvan topluluklarını da doğrudan etkilemektedir.

Modern tarıma geçilmesi ve sanayileşmenin hızlanması ile birlikte, toprak kirliliği de bir ekolojik sorun olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Yerleşim alanlarından çıkan atıklar, egzoz gazları, endüstri atıkları, tarımsal mücadele ilaçları ve kimyasal gübreler toprak kirliliğine sebep olan en önemli etkenlerdir. Ayrıca; ormanların insanlar tarafından tahrip edilmesi, yakılarak tarla açılması, tarım topraklarının hatalı işlenmesi, mera ve çayırların bilinçsiz kullanımı, aşırı otlatma vb. sebeplerle oluşan toprak erozyonu, bugün dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi ülkemizde de en önemli çevre sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır²⁸.

27 <http://www.ttb.org.tr/yatagan> (Son ziyaret tarihi: 13. 04. 2006)

28 www.cevreorman.gov.tr/toprak_01.htm. (Son ziyaret tarihi: 09. 01 2006)

Su kirliliği ise günümüzdeki en önemli sorunlardan biridir. Her gün temiz olmayan suların yol açtığı hastalıklardan otuz bin kişi ölüyor. Bir Amerikalı günde ortalama 700 litre su harcarken, bir Avrupalı 200, bir Filistinli 70, Haitili ise 20 litre tüketebiliyor. 450 milyondan fazla insan sudan mahrum; çoğunluğu güney ülkelerinde yaşayan 1.4 milyar kişi temiz suya ulaşamıyor²⁹. Su kirliliği biyolojik çeşitliliği tehdit ederek, kirliliğin düzeyine göre zaman içinde türlerin yok olmasına neden olabilmektedir.

Cansız doğal kaynakların hızla kirlenmesinin yanı sıra niceliksel olarak da giderek azalmaları gerek Türkiye'nin gerek dünyadaki diğer ülkelerin yüz yüze geldikleri bir sorundur. Örneğin yanlış işleme, erozyon gibi nedenlerle toprak yapısının bozulması ve toprak kaybı tarımsal üretim için gerekli toprağın yok olmasına; bu da gerçekleştirilen üretimin artan nüfusu beslemekte yetersiz kalmasına yol açmaktadır³⁰.

Cansız doğal kaynaklardan biri olan madenler ise, milyonlarca yılda oluşan ve yenilenemeyen kaynaklardır. Niteliği ne olursa olsun madenlerin aranması, çıkarılması, taşınması ve depolanması çevreyi etkilemektedir³¹.

29 Necat Aşkın, “ ‘Susuzluk’ Konusunda Bilmediklerimiz”, Özgür Üniversite Forumu, Sayı. 19, Temmuz- Eylül 2002, s. 142- 143.

30 Ayrıntılı bilgi için bkz. Keleş ve Hamamcı, 2002; “Toprağın Baş Düşmanı Erozyon”, Su Dünyası, Nisan 2004, s. 28- 37; http://www.tema.org.tr/tr/cevre_kutuphanesi/
31 DEV. MADEN-SEN, TMMOB, ÇMO, Madencilik ve Çevre Sorunları, DEV. MADEN- SEN Yayınları:9, Ankara, 2002, s. 18.

1.2.2.2.2. Madencilik ve Çevre

Madencilik'in çevre etkileri, hava-su-toprak kirliliği (fiziksel-kimyasal), topografya-morfolojinin bozulması, gürültü ve titreşim, ekolojik dengenin nicel-nitel bozulması, cevher zenginleştirme işlemlerinden itibaren oluşan ince taneli atıkların depolanması (hem arazi kaybına nedendir hem de uzun süreli kontrol gereksiniminden dolayı su ve toprak kirliliğine nedendir), faydalı element ve/veya minerallerin zenginleştirilmesi ve kazanılması sırasında prosese katılan kimyasallarla kirlenmiş sıvı ve katı atıkların depolanması, ağır metal kirliliği, kıymetli metal madenciliğinde faydalı element veya mineral içerikleri çok büyük hacimlerde ekonomik olabilmelerinden dolayı doğa tahribatının (atık ve posalarda göz önüne alındığında) büyük olması olarak sayılabilir³². Çevresel etkiler, mineralin ayrıştırılması işleminde zehirli kimyasal maddelerin kullanılmasına ihtiyaç duyulan metal madenciliğinde muhtemelen daha büyüktür. Bu tür işlemler sonunda oluşan büyük miktarda zehirli atık, örneğin asit sızıntısı sonucu su kirlenmesinin ya da atığı tutmak üzere yapılmış olan yapı ya da barajların işlevsiz kalmasının önlenmesi için dikkatli bir biçimde korunmalıdır. Romanya'da bulunan "Baia Mare" altın madenindeki atık barajının yıkılmasından sonra Tisza nehrine siyanür dökülmesi sonucunda oluşan kirlenme Tuna'ya kadar ulaşmıştır. Çevredeki ekosistemler üzerinde oluşan açık etkiler, dikkatleri bir kez daha madencilik çalışmalarının yöntemleri ile ilgili çevresel sorunlara çevirmiştir. Benzer bir atık barajı yıkılması

32 Savaş Dilek, "Uşak-Kışladağı, Tüpraş Altın Madeni Çevre Etki Değerlendirmesi'ne İlişkin Bir Eleştiri", Tıp Dünyası, 15 Mart 2005, sayı 134, <http://www.ttb.org.tr/TD134/15.php3>.

sorunu 1998'de İspanya'da Coto Doñana Ulusal Parkı'nda Aznalcollar madeninde olmuş ve 5 milyon m³'ün üzerinde bir atık seline neden olmuştur³³.

Böylesi önemli çevre sorunlarına yol açan madencilik çalışmalarının çok taraflı bir katılımı ile yönetilmesi gerekmektedir. Madencilik çalışmaları doğası gereği maden işçilerinin, işçi yakınlarının, işletme sahiplerinin, yöre halkının, işçilerin bağlı bulunduğu sendikanın, merkezi ve yerel yönetimlerin tümünü etkilemekte ve hepsinin ortak katılımını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk yerine getirilmediği takdirde çeşitli ekolojik sorunların, söz gelimi tarım ve orman arazilerinin, meraların, tarihsel ve kültürel varlıkların yok edilmesi; dolayısıyla toprak- su dengesinin onarılamayacak biçimde bozulması, ekonomik ve toplumsal sorunların ve çatışmaların gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır³⁴.

Maden işletmelerinin kısa ömürlü olması ise bambaşka problemleri beraberinde getirmektedir. Maden işletmesi kapandıktan sonra tarımsal üretimden kopmuş olan maden işçileri işsiz kalmakta ve yöre halkı madencilik faaliyetinin uzun erimli olumsuz sonuçlarıyla baş başa kalmaktadır.

Terkedilmiş madenler bir yandan arazinin görsel açıdan bozulmasına yol açarken diğer yandan da özellikle asit sızıntısına bağlı ciddi çevre kirlenme tehdidi oluşturmaktadır. Yasal yapıdaki yetersizlikler ya da sorumluların tanımlanmasındaki

33 DEV. MADEN-SEN, 'Enerji Dışı AB Madencilik Sanayisi'nin Sürdürülebilir Kalkınmasının Teşviki' ve Madencilik Çalışmalarında Güvenlik: Son Madencilik Kazaları Üzerine Bir Değerlendirme' Konusunda Avrupa Topluluğu Komisyonu Tebliği, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2003.

34 DEV. MADEN-SEN vd., Madencilik ve..., s.19.

güçlülere bağı olarak, çevrenin eski haline getirilmesi konusunda yasal sorumluluk çoğunlukla belli değildir³⁵.

Ülkemiz kömür, bor, krom, mermer, bakır, demir gibi zengin maden rezervlerine sahiptir. Ancak çoğu madencilik işletmesinde madencilik faaliyetinin yapılması gerek işçilerin gerek yöre halkının sağlığının önüne konmuştur. Fayda-maliyet analizi madencilik faaliyetine karar vermek için yeterli görülmekte, faaliyet sürecindeki ekolojik maliyetler kadar, madencilik faaliyetinin noktalanmasının ardından yöre halkının, gelecek kuşakların ve devletin sırtına yüklenecek olan ekolojik ve ekonomik sorunlar da göz ardı edilmektedir. Ülkemizde uzun yıllardır yöre halkının mücadelesiyle gündeme gelen Bergama altın madeni bu durumun en iyi örneklerinden biridir. Bergama Ovacık Altın Madeni'nde yürütülen siyanürlü altın işletmeciliği³⁶, doğayı, işçilerin ve çevre halkının sağlığını tehdit etmektedir. Madenin faaliyetlerine karşı 15 yıldır yürütülen mücadele ve faaliyetin durdurulması yönünde verilen sayısız yargı kararına karşın maden işletilmeye devam etmektedir. Altın madenine karşı sürdürülen mücadele, uzun yargı süreci ve işsizlik- çevre ikileminin en açık biçimiyle yaşandığı bir örnek olarak Bergama deneyimi çok önemli olmakla birlikte tek örnek değildir. İzmir Efemçukuru'nda, Uşak Eşme'de Balıkesir Havran, Eskişehir Kazmaz'daki altın işletmeleri de çevre ve halk sağlığı açısından uzun yıllar boyu sürececek bir risk oluşturmaktadırlar. Yöre halkı ve çevreciler bu maden tesislerinin işletilmesine karşı da mücadeleye başlamıştır. Artvin'in Cerattepe mevkiinde altın işletmeciliğine izin veren bakanlık işlemiyle

35 DEV. MADEN-SEN, 'Enerji...', s.14- 15.

36 "Türkiye'deki Sendikaların Çevre Sorunlarına Yaklaşımı" başlığı altında, Bergama Ovacık Altın Madeni'nin çevresel etkileri ve madenin işletilmesine karşı sürdürülen mücadele ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

ilgili yürütme ise Erzurum İdare Mahkemesince, çevrede telafi edilemez zararlara yol açabileceği gerekçesiyle durdurulmuştur.

1.2.3. Enerji Sorunu

Enerji, günümüzde üretim ve tüketim süreçlerinin her aşamasında son derece önemli bir rol oynamaktadır. İzlenen enerji politikaları, hızlı sanayileşme ve nüfus artışıyla birlikte artan enerji ihtiyacını küresel bir sorun haline getirmiştir. Diğer yandan teknolojinin, kapitalist sistemin yeniden üretilmesinde ve tüketimi artırmada baş aktör olarak kullanmasına koşut olarak enerjinin üretim ve tüketimde kullanımı, günden güne yükselen bir ivmeyle artmaktadır.

Sanayileşmiş modern ekonomilerde, biyolojik kaynaklı olmayan enerjiler hem insan emeğinin hem de biyolojik kökenli kaynakların yerine geçmiştir. Sonuç olarak 2. Dünya Savaşı sonunda Fransa’da tüketilen toplam enerjinin üçte birini oluşturan biyolojik enerji (odun, bitkisel kaynaklar, hayvan gücü), bugün enerji bilânçolarında %5’ten daha az olarak hesaplanmaktadır³⁷.

Uluslararası Enerji Ajansı’nın öngörülerine göre 2000- 2030 arasında enerji talebi yılda %1. 7 oranında artarak 15, 300 milyon ton petrol düzeyine ulaşacaktır³⁸.

37 Jean Paul, Deléage, “Ekonomi- Politğin Eko- Marksist Eleştirisi”, Marksizm ve Ekoloji (Der. G. N. Demirel, M. Duran ve G. Özgür) Ankara, Öteki Yayınları, 2000, s. 67.

38 <http://www.worldwatch.org/pubs/vs/2003> (Son ziyaret tarihi: 04. 11. 2005).

Genellikle enerji üretiminden tüketimine kadar geçen tüm süreç içinde çevreye zarar vermektedir. Enerji kaynağı, temiz enerji sıfatını kazanmış olsa bile, çevreye kısıtlı da olsa zarar verecektir. En yaygın olarak bilinen kirlenme türü, fosil yakıtların kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Fosil yakıtların kullanımları sırasında atmosfere bıraktıkları zehirli gazlarla büyük ölçüde hava kirliliğine neden olmaktadır. Bu kirliliğin atmosferdeki etkileri ise bir yandan küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine, diğer yandan asit yağmurlarına yol açmaktadır³⁹. Günümüzde fosil yakıt tüketimi, 1950'dekinin 4. 7 katıdır ve günümüzde kullanılan enerjinin %77'sini oluşturmaktadır⁴⁰. Küresel ısınma ve ozon tabakasının delinmesi, tüm dünyayı fosil yakıt tüketiminin yarattığı çevresel yıkımın korkunç gerçekliğiyle yüz yüze getirmiştir.

1.2.3.1. Küresel Isınma ve İklim Değişikliği

Dünyanın 19 ila 30 kilometre yukarısındaki stratosfer tabakasında bulunan ozon tabakası, hemen hemen bütün yaşam biçimlerine zararlı olan morötesi radyasyonu emer ve dünya yüzeyine ulaşan radyasyon miktarını büyük ölçüde azaltır. Bu koruyucu ozon tabakası, kloroflorokarbonlar ya da kısaca CFC'ler adı verilen yapay kimyasal maddeler tarafından yok edilmektedir. Son iki yüz yıldır, insan etkileri nedeniyle, yeryüzüne yayılan kızıl ötesi ışınları tutan sera gazlarına büyük miktarda ekleme yapılmış ve CFC'ler biçiminde yeni gazlar oluşturulmuştur. Bu eklemeler sonucunda yaşamı sürdürmek açısından çok önemli bir mekanizma olan sera etkisi, dünyanın en tehlikeli çevre sorunu haline gelmiştir: Küresel

³⁹ Keleş ve Hamamcı, 2002, s. 87-88.

⁴⁰ <http://www.worldwatch.org/pubs/vs/2003/this.href> (Son ziyaret tarihi: 04. 11. 2005).

ısınma⁴¹. “Sera etkisinin, sera gazlarının (karbondioksitin, metanın, nitrous oksidin, troposferik ozon gazlarının ve CFC’lerin) dünyanın her yerinde havaya salınması, güneşten gelen ışığın içeri girmesine ve içeriği ısıtmasına izin veren fakat ortaya çıkan ısınnın tekrar “cam”dan geri çıkmasına izin vermeyen bir seradaki camın, atmosferdeki eşdeğerini ürettiği zaman ortaya çıktığı düşünülmektedir”⁴².

Sera gazlarının üretimi, sanayi üretimiyle, enerji tüketimiyle ve otomobil sayısı gibi diğer etkenlerle yakından bağlantılı olduğu için, emisyonları azaltma sorunu, sanayileşmiş ülkelerin geleceği ve enerji ve kaynak tüketimlerinin yapısıyla yakından ilgilidir. Ekonomik büyüme ve yüksek tüketim düzeyi fikrine siyasi, yapısal ve hatta psikolojik açıdan kendini adanmış toplumlar için özellikle bu kirlilik biçimi çok büyük bir sorun oluşturur. Karbondioksit emisyonlarının büyük bölümü sanayileşmiş ülkelerdeki etkinliklerin bir sonucudur. Bu emisyonların yaklaşık yarısı yalnızca 8 ülkeden kaynaklanmıştır ve küresel toplamın %17’sini ABD üretmektedir⁴³. Bu nedenle, özellikle sanayileşmiş ülkeler uzun süre küresel ısınma olayını inkâr etmişlerdir. Daha sonraları, bilim insanlarının ortaya koydukları kanıtlarla, böyle bir ısınma sürecinin başladığını kabul etmişler, ancak, nedeninin fosil yakıt olmadığına ait çeşitli savlar ortaya atmışlardır. Bu ekolojik afetin önüne geçmek için uğraş veren bilim insanları, söz konusu bu savların doğru olmadığını somut örneklerle kanıtlamaya çalışmışlardır:

41 Pointing, 2000, 340- 343

42 Foster, 1999, s. 29

43 Pointing, 2000, s. 343

Son yüzyılın en sıcak yazları son 10 – 15 yıl içinde yaşanmıştır. Son 15 – 20 yılda ölçülen küresel sıcaklıkların ortalaması ise, çeşitli özel yöntemlerle belirlenen son 600 yılın en yüksek sıcaklık ortalaması olarak hesaplanmıştır.

Küresel ısınmanın çok önemli başka bir kanıtı da kutuplarda ve yüksek dağlarda buzulların erimeye başlamış olmasıdır. Antarktika’da son 50 yıl içinde hava sıcaklığı 2,5 ° C artmış ve 7 dev buzul kitlesinin alanı, 1974 yılından bu yana 13500 kilometrekare daralmıştır. Yaklaşık 12 bin yıllık olduğu tahmin edilen 3250 kilometrekarelik, 200 metre derinliğinde, 750 milyon ton ağırlığında buz kütlesi ana parçadan ayrılmış ve binlerce aysberge bölünmüştür⁴⁴.

Çeşitli kestirimlere göre, sera gazı salınımlarındaki artışa paralel olarak 21. yüzyılın sonunda, ortalama olarak 1. 4 ile 5. 8 ° C arasında sıcaklık artışı olacağı öngörülmektedir. Bu artışlara bağlı olarak; gelecek yüzyıl içinde deniz seviyesinde yükselme, okyanus akıntılarında farklılaşma, aşırı hava olaylarının şiddeti ve sıklığında artış, şiddetli kuraklıklar gibi dünya iklim sisteminde çeşitli etkilenmeler beklenmektedir. Dünya iklim sisteminde yaşanacak bu değişikliklere bağlı olarak; bazı kentlerin, hatta adaların deniz suları altında kalması, sel ve taşkın gibi doğal afetlerde daha fazla can ve mal kaybı görülmesi, gıda ve enerji üretiminin tehlikeye girmesi, salgın hastalıklarda artış, iklim değişikliğinin yarattığı ekolojik sonuçlar nedeniyle yaşanan toplu göçler gibi insan toplumlarının sosyoekonomik yapısına doğrudan yansımalar yaratacak etkilerin oluşması beklenmektedir⁴⁵. Küresel

44 www.tema.org.tr/tr/cevre_kutuphanesi/kuresel_isinma/pdf/KureselIsinma.pdf. (Son ziyaret tarihi: 02. 02. 2006).

45 ÇMO Haber, Haziran 2004, Sayı 7, s. 4.

ısınmanın yarattığı aşırı sıcaklıklara bağlı toplu ölümler, sel ve kasırga gibi felaketlere son birkaç yılda gerek ülkemizde gerek dünyanın diğer birçok bölgesinde rastlanmıştır. Özellikle 2005 yılı boyunca Atlantik'in üç büyük kasırgası Wilma, Rita ve Katrina'nın yarattığı felaketler önemli birer örnektir. Ölçülebilen en kuvvetli kasırga olan Katrina kasırgası, bir yandan New Orleans'ın %80'ini sular altında bırakarak ve 1000'den fazla kişinin ölümüne neden olarak ekolojik yıkımın ne tür felaketlere yol açabileceğini göstermiş; diğer yandan yoksul ve renkli halkın kasırga sonrası yüz yüze kaldığı muamele ekolojik sorunlarla üretim ve bölüşüm sorunlarının nasıl iç içe geçebileceğini kanıtlamıştır.

Sera etkisinin ve enerji darboğazının çözüm yolu olarak fosil yakıtların yerini güneş, rüzgâr, biokütle enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının ve nükleer enerjinin almasının gerektiği öne sürülmektedir.

1.2.3.2. Nükleer Enerji

Nükleer enerji merkez ülkelerin giderek vazgeçtiği ve çevre ülkelere ihraç etmeğe çalıştığı bir teknolojidir. 1970'lerde 2000'li yıllara ilişkin projeksiyonlar temel enerji kaynağının nükleer enerji olacağı yönündeydi ve nükleer teknolojinin yaygınlaşmasına alkış tutuluyordu. Ancak bugün geldiğimiz noktada nükleer enerjinin elektrik üretiminde % 15'ler düzeyindeki payı bile azalmaya yüz tutmuştur.

Nükleer sektörde yaşanan bu büyük yanılgının temel nedenlerine gelince; yatırım- finansman- kredi- garanti- işletme maliyetlerinde, ekonomik ticari olarak tam bir başarısızlık yaşanması; diğer enerji kaynakları ile artık rekabet edememesi,

atıkların nasıl bertaraf edileceğinin hala çözümsüz olması ve şimdiden birçok ülkenin başına çok büyük belalar açması; arızalar nedeniyle sık sık devre dışı kalması; normal işletme anında bile çevreye sızan ve işletmede çalışanlara da zarar veren radyasyon yayılımı; sıkça yaşanan ve milyonlarca kişiyi etkileyen nükleer kazalar; yüksek güvenlik nedeniyle lisanslama sürelerinin 15- 20 yıla uzaması; nükleer silahlanma ve 11 Eylül saldırısı gibi uluslararası tehditlerin artması; uranyum yakıtı işletmeciliğinin sorunları; nükleer enerjiye karşı gelişen yurttaş tepkisi ve güvensizlik; yenilenebilir; alternatif; temiz enerji kaynaklarının gelişmesi; enerji verimliliği, enerjinin etkin kullanımı ve tasarrufu yaklaşımlarının yaygınlaşması; enerji yoğun üretim yerine düşük enerji kullanımlı teknolojilere ve üretime geçiş; enerji tüketim alışkanlıklarının değişimi gibi bir çok gerekçe sayılabilir⁴⁶.

Nükleer güçten enerji elde edilmesi, nükleer santralin çalışmaya başlamasından, atık boşaltımı ve saklanması kadar her aşamasında tehlike saçmaktadır. En büyüğü “Çernobil” olmak üzere, çoğu kamuoyuna yansıtılmayan yüzlerce nükleer kaza yeryüzünde ve insan sağlığında etkileri hala devam eden tahribatlar yaratmıştır. Radyoaktif sızıntı, genetik bozulma, kanser ve ölüme neden olmaktadır.

Çernobil’den kaynaklanan radyoaktif serpinti 160 000 km² toprağı kirletmiş, en az 9 milyon insanı etkilemiş ve 400 000 kişinin evinden olmasına yol açmıştır. Çocuklardaki tiroit kanserleri yüz kattan fazla artmıştır⁴⁷.

46 Arif Künar, “Neden Nükleer santrallere Hayır?”, Bilim ve Gelecek, Sayı: 11, Ocak 2005, s. 6

47 Özgür Gürbüz, “Nükleer Lobi 37 Yıldır Peşimizde”, TES-İŞ Dergisi, Temmuz 2004, s. 67

*“Nükleer atıkların depolanması bugün hala çözüm bulunamamış sorunlardan biridir. En iyi bilinen radyoaktif elementlerden 22 600 yıllık yarı ömrü olan plütonyum 239’dur. Tamamen zehirli olan bu element kemiklere yerleşen alfa parçacıkları salar. Depolandığında bu atıklar milyonlarca yıl sonra bile hala aktif olacaktır”*⁴⁸.

Bütün bu gerekçeler nedeniyle dünya nükleer enerjiden vazgeçmektedir. ABD’de 1978, Almanya’da 1982 yılından bu yana yeni nükleer santral siparişi yoktur. Fransa 1997’den itibaren 2010 yılına kadar nükleer programını askıya almıştır. Kanada’da 13 Ağustos 1997’de 21 adet CANDU nükleer santralinden 7’si yetersiz ve tehlikeli bulunduğu için kapatılmıştır. İsveç, 1980 yılında yapılan referandum sonucunda 2010 yılında, elektriğinin %46’sını elde ettiği tüm nükleer santrallerini kapatma kararı almıştır. İtalya, Kasım 1987’de yapılan referandum sonucu, nükleer enerjiden vazgeçmiştir. Avrupa’da yalnızca Finlandiya parlamentosu ülkenin 5. nükleer santralini onaylamıştır. Rusya Çernobil Faciasından sonra, daha önce planladığı santral projelerini iptal etmiştir. Endonezya, Tayland, Vietnam, Avustralya, Küba, Meksika, Portekiz, İrlanda, Danimarka, Lüksemburg, Yunanistan, Norveç, İsviçre, Hollanda, İzlanda, İskoçya ve Yeni Zelanda nükleer teknolojiye vazgeçmiştir⁴⁹.

Türkiye’de ise “enerji darboğazı”nın çözüm yolu olarak bir yandan “özelleştirme”, diğer yandan “nükleer enerji” dayatılmaktadır. Yüksek enerji kaybı için gerekli önlemler alınmadığı gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının araştırılma ve

48 Delége, 2000, s. 65

49 Künar, 2005, s. 7

kullanımı için de yatırım yapılmayan ülkemizde enerji sektörü dışa bağımlı kılınmıştır.

Türkiye’de 1960’ların sonunda başlayan büyük bir nükleer santral kurma fikri 1970’lerden itibaren pek çok kez gündeme gelmiştir. Dünyadaki gelişmelerin görülmesine, yüksek yatırım ve saklama maliyetlerine ve tüm olumsuz etkilerine rağmen nükleer santralin gerekliliği savı bütün hükümetler tarafından öne sürülmüştür. Son günlerde de hükümet yetkilileri tarafından 3- 4 yıl içinde Sinop’ta bir araştırma reaktörünün kurulacağı ve 2015’de de Türkiye’nin hiçbir ülkeye ihtiyaç duymadan nükleer enerji üretebilir konuma gelmesinin amaçlandığı açıklanmıştır⁵⁰.

İnşa maliyetleri 3- 4 milyar doları bulan ve işletme maliyetleri de çok yüksek olan nükleer santralleri, iddia edildiği gibi yerli hammaddeyle çalıştırarak maliyeti düşürmek de mümkün değildir. Nükleer santrallerde kullanılması düşünülen nükleer yakıtın toplam maliyete oranı yüzde biri geçmemektedir. Türkiye’de bulunan doğal uranyum gizili 1000 megavatlık bir santrale sadece 30 yıl yetmektedir. Bu gizilin nükleer yakıt olarak kullanılabilmesi içinse yurtdışında işlenmesi gerekmektedir⁵¹. Uranyumun da yenilenemeyen bir kaynak olduğu ve Türkiye’yi enerji açısından dışa bağımlı bir hale getireceği açıktır.

Türkiye’nin enerji sorununu güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, biokütle enerjisi gibi pek çok yenilenebilir enerji kaynağını kullanarak⁵² ve büyük

50 <http://www.sabah.com.tr/2006/04/13/eko105.html> (Son ziyaret tarihi 18. 05. 2006)

51 Tolga Yarman, “Kökten- Nükleerci Yaklaşımın Dayanılmaz Hafiflikleri- 1”, Cumhuriyet, 5 Temmuz 1998, s.4

52 Bu çalışmada yenilenebilir enerji kaynakları hakkında ayrıntılı bir bilgiye yer verilmeyecektir. Çünkü çalışmanın temel sorun alanı ekolojik sorunlarının teknik çözüm yöntemlerinden çok çevre sorunların endüstri

boyutlarda olan kayıp ve kaçakları engelleyerek, doğaya zarar vermeden çözüme şansı vardır. Örneğin Uyar'ın⁵³ belirttiği gibi ülkemizde 3- 4 bin megavat gücünde jeotermal enerjiyi- ki bu miktar 3- 4 tane nükleer santralin ürettiği kadar enerji anlamına gelir- devreye sokma potansiyeli mevcuttur. Ancak Türkiye'nin enerji politikası, yerli ve yenilebilir kaynaklar yerine ülkeyi dışa bağımlı hale getiren fosil yakıt tercihi yönündedir.

Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yayınlanan yönetmelikle “Doğalgazın ulaştığı ve hattının geçtiği yerlerdeki işyerleri, konutlar ve sanayide doğalgazın ısınma amaçla kullanımı zorunludur” ifadesi yer almakta, böylelikle ülkemizde yerli enerji kaynaklarının kullanımı, ithal doğalgaz karşısında yasaklanmaktadır. 2005 yılı ilk sekiz ayı itibariyle, Türkiye elektrik üretiminin %43,5'i ithal doğalgazdan, %25,6'sı hidrolik kaynaklardan, 19,3'ü yerli kömürlerden, %6,2'si ithal kömürlerden ve %5,4'ü ise diğer kaynaklardan üretilmiştir. Ülkemiz, doğalgazı satın aldığı Rusya'dan bile daha yüksek oranda elektrik üretiminde doğalgaz kullanmaktadır. Tamamen yurtdışına bağımlı olduğumuz doğal gazın 1985 yılında %1 bile olmayan payının hızla yükselmesi, enerjide dışa bağımlılığı daha da arttıracak, dünyada ortaya çıkabilecek muhtemel bir enerji krizi durumunda, Türkiye'nin çok büyük yaralar almasına neden olacaktır⁵⁴.

ilişkileri alanına yansması ve işçi sınıfının bu konuya yaklaşımıdır. Temel sorun günümüzde tekniğin temiz enerji üretmek için elverişsiz olmasından kaynaklanmamaktadır. Mevcut yenilenebilir enerji kaynakları yeterli olduğu gibi enerji tüketiminin yönünü değiştirmek isteyen bir siyasi irade gösterildiği takdirde pek çok alternatif enerji kaynağı da geliştirilebilir. Sendikaların bu alanla en önemli ilişkisi de bu siyasi iradenin yönünü belirleme konusunda iki yüz yıldır tarih sahnesinde oynadıkları roldür.

53 Tanay Sıdkı Uyar, “Çöp Teknolojiye Hayır”, Birgün, 20 Aralık 2004, s. 12

54“Hatalı Enerji Politikaları Ülkemiz Güvenliğini Tehdit Ediyor” , <http://www.maden.org.tr/genel> (Son ziyaret tarihi: 10. 01, 2006)

Türkiye'nin enerji problemi öne sürülerek plansız ve usulsüz pek çok proje hayata geçirilmekte, doğaya ve insan sağlığına verecekleri zarar göz ardı edilmekte, hatta bilimsel raporlarla belirlenen olumsuz etkiler hükümetlerce reddedilmektedir. Diğer yandan enerji sektörü, IMF denetiminde uygulanan yapısal bir değişim ve özelleştirme sürecine sokulmuştur. Pek çok enerji santrali ile ilgili yargı mercilerince yürütmeyi durdurma ve iptal kararı verilmiştir ancak bazı kararlar hiçe sayılmış ve uygulama sürdürülmüştür.

1.2.3.3. Hidroelektrik Santraller

Hidroelektrik santraller, akarsu vadilerindeki doğal ve kültürel varlıklar gözetilmeden planlanmaktadır. Ağaçların, kuşların ve balıkların katliamı pahasına, Türkiye florasının (bitki varlığı) %28'ini oluşturan Çamlıhemşin Fırtına Vadisi'ndeki hidroelektrik santral yapımı ancak Danıştay kararı ile durdurulabilmiştir⁵⁵. Bütünlüğü korunabilmiş tek Ortaçağ kenti olarak bilinen Hasankeyf'i ortadan kaldıracak olan Ilısu Barajı Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) sürecine tabii tutulmadan inşa edilmek istenmektedir. Ancak Dicle Vadisi Türkiye'nin uluslararası öneme sahip 266 Önemli Doğa Alanı'ndan biridir ve baraj yapıldığı takdirde sadece Hasankeyf değil çok sayıda nadir canlı türü bölgeden silinecektir⁵⁶. Ilısu Baraj gölü, 6.000 hektar tarım yapılabilen alanı su altında bırakacaktır. Cizre Barajı yapıp Cizre Baraj gölü de oluştuğunda, sulanabilecek alandan daha büyük bir tarım alanı su altında kalıp elden çıkacaktır. Dicle'nin aşağı ovalara taşıdığı, tarımsal toprağı besleyen malzeme

55 <http://www.wwf.org.tr/tr/haberler.asp?id=59> (Son ziyaret tarihi: 27. 11. 2005).

56 <http://www.dogadernegi.org/?sayfa=73&id=46> (Son ziyaret tarihi: 07. 06. 2005).

barajlarda tutulacağı için orta ve uzun dönemde tarım toprakları yoksullaşacaktır. Barajdan gelecek suyla sulanacak tarım alanları, bu uygulamadan sonra tuzlanacaktır. Hasankeyf 1978 yılından beri 1. Derece Arkeolojik Sit Alanıdır. Dicle Nehri'nin yüz bin yıllık aşındırmasıyla şekillenen kaya yamaçlarıyla Hasankeyf, tarihsel ve kültürel miras alanı olmasının yanı sıra bir 'Doğal Anıt' niteliğindedir. Yasa gereği burada yapılacak olan müdahaleler, ancak ilgili resmi kurul olan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun onayından geçerek gerçekleştirilebilir. Ilısu Barajı Projesi çerçevesinde Hasankeyf'e yapılacak olan müdahaleler konusunda şu ana kadar bu kurula hiçbir başvuru yapılmamıştır. Sulama amaçlı Yortanlı Barajı ise, dünyanın en eski dört hidroterapi merkezinden biri olan Bergama'daki 1800 yıllık Allianoi'yi ve Bakırçay havzasının 670 hektarlık verimli topraklarını tehdit etmektedir. Baraj projesi tüm tarihi kalıntıların yanı sıra, ekolojik hayatı da su altında bırakacaktır⁵⁷. Antik Sağlık Yurdunun suya gömülme tehlikesiyle karşı karşıya olması nedeniyle, İzmir II. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından da 13.10.2005 tarih ve 1453 sayılı kararla; "...Allianoi'n Dünya mirası literatürüne girebilecek nitelikte korunması gerekli Kültür Varlığı olduğuna, Allianoi'n korunmasına yönelik önlemlerin, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından çözümlenmesine, çözüm üretilene kadar barajda su tutulmamasına" karar verilmiştir. Aynı şekilde Fırat üzerindeki Birecik Barajı da Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki son kenti, bir dönemin ticaret merkezi Zeugma kentinin sular altında kalması pahasına kurulmuştur. Barajlar sulak alanlara, balıkçılığa ve nesli tehlike altındaki türlere zarar vermekle kalmamakta çok sayıda ailenin yerinden edilmesine yol açmaktadır.

⁵⁷ http://www.trakya.edu.tr/Haberler/allianoiyi_sahiplenelim.htm

1.2.3.4. Termik Santraller

Türkiye’deki 13 termik santral ise yoğun hava kirliliğine neden olmakta ve bulundukları yöre halkının sağlığını ciddi biçimde tehdit etmektedir.

Türkiye’nin sahip olduğu en bol fosil kaynaklı yakıt, düşük-kaliteli ve yüksek derecede kirlenmeye yol açan linyittir ve ülke enerji üretiminin belkemiğidir. Ancak bu tür kömürün kullanımı çok yüksek miktarlarda kükürt dioksit (SO₂), azot oksitler (NO_x), karbonmonoksit (CO), Ozon (O₃), hidrokarbonlar, partiküler madde (PM) ve kül oluşturmaktadır. Bu atıklar, çevre sağlığına çok çeşitli biçimlerde etki eder. Asit yağmurlarına yol açar; kül yığınları çevreye radyoaktivite yayar; tonlarca atık su meydana çıkar. Kükürtün tutulmasını sağlayan desülfürizasyon ünitesi ile toz ve kül tutmaya yarayan elektrostatik filtreler zararın boyutlarını küçülebilmektedir⁵⁸.

Türkiye’deki termik santrallerin çoğuna, kuruluş aşamasından itibaren kuruluş yeri, usulsüz ÇED raporu ve öngörülen çevresel etkileri nedeniyle karşı çıkılmış; başlangıçta yörede istihdam yaratmaları nedeniyle yöre halkları tarafından sevinçle karşılananlar da insan ve çevre sağlığına verdikleri zararın boyutları fark edilince tepki görmüştür. Buna rağmen, ne halk sağlığının bozulması ve kamuoyunun baskısı ne de mahkeme kararları hükümetlerin tavrını değiştirememiştir.

Afşin- Elbistan Termik Santrali’nden çevreye uranyum ile iri tanecikli kül ve kömür tozu yayılmasına rağmen 19 yıl boyunca baca gazı arıtma filtresi olmadan çalıştırılmaya devam etmiştir. 2004’te 4 bin 632 kişi kanser ve akciğer başta olmak üzere santralden kaynaklandığından şüphelenilen rahatsızlıklar sonucu ölmüştür.

⁵⁸ <http://www.ttb.org.tr/yatagan/> (Son ziyaret tarihi 13. 04. 2006)

Seyitömer ve Tunçbilek Santralleri nedeniyle Kütahya akciğer ve solunum yolu hastalıklarında birinci sırayı almaktadır. Çatalağzı Termik Santrallerinden çıkan küller Zonguldak sahillerini vurmaktadır. Soma, Seyitömer ve Çatalağzı Termik Santralleri için kül barajı yapım ve yenileme çalışmaları halen tamamlanamamıştır. Denizi, dalyanı, tarihi ve doğası iyi korunmuş, Dörtyol, Erzin gibi üreticisine büyük çapta gelir getiren ve Çukurova bölgesinin narenciye deposu olarak adlandırılan Yumurtalık'taki Sugözü Termik santralinin çevreye saçtığı zehir sonucu toplu balık ölümleri görülmüştür. Kaz Dağları doğal mirasını tehdit ederek ve Çanakkale'nin rüzgâr potansiyeli yok sayılarak, fay hattı yakınında kurulan Çan Termik Santrali için Çevre ve Orman Bakanlığı'nın verdiği “Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) olumlu” kararı iptal edilmiştir. Buna rağmen Çan Termik santrali deneme işletmesi olarak işletilmeye devam etmektedir. Hava sirkülasyonunu engelleyen tepe ve dağların ortasında yer alan Batman'daki Passiner- Fernas Termik santralinin yarattığı kirliliğin TÜPRAŞ ve TPAO'dan kaynaklanan kirlilik ile birleşmesi sonucu, Batman'ın 2005 Hava Kirliliği ölçümlerinde en kirli il olduğu tespit edilmiştir.⁵⁹

Yatağan, Yeniköy, Kemerköy (Gökova) Termik Santralleri ise yüksek oranda hava kirliliğine neden olarak çevreyi ve halk sağlığını tehdit etmeleri nedeniyle, yıllardır sürdürülen hukuk mücadelesine, halkın direnişine rağmen çalıştırılmaya devam etmektedir. Yatağan Termik Santrali'nin yalnızca enversiyonla çöken sülfürün halkın sağlığını fazlaca tehdit ettiği rüzgârsız havalarda, çalışmasına ara verilmektedir.

⁵⁹ Burada yer verilen haberler, Radikal, Birgün, Zaman, Hürriyet, Cumhuriyet Gazeteleri ile www.bianet.org, <http://www.emo.org.tr>, <http://www.arkitera.com>, <http://www.habervitrini.com>, <http://www.euas.gov.tr>, www.ntvmsnbc.com, web sitelerinden derlenmiştir.

Hava kirliliğine neden olan etkenler arasında enerji üretimi kadar enerji tüketimi de önemlidir. Otomobillerden yayılan egzoz gazları, sanayi tesisleri bacalarının yaydığı kirletici gazlar ve konutlarda ısınma amaçlı kullanılan yakıtların atmosfere yaydığı bileşenler de günümüzde yaşanan küresel ısınma ve diğer ekolojik sorunların baş sorumlularıdır. Bu çalışmanın odaklandığı en önemli noktalardan biri, sanayi tesislerinin sebep olduğu ekolojik sorunlar ile bu sorunların endüstri ilişkileri alanına yansımalarıdır. Ciddi sorunlardan biri olan egzoz emisyonu ise, otomobil üretim ve tüketiminin sürekli pompalanması ve bireysel taşımanın özendirilmesi ile her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

Kullanılan teknoloji konusunda esas kararları büyük şirketler vermektedir ve karar alma konusunda göz önünde bulundurdıkları tek merceğe “karlılıktır”. Henry Ford II, Detroit oto üreticilerinin niçin su gibi benzin tüketen büyük arabalar üretmeyi tercih ettiklerini açıklarken, bunu yalın bir biçimde “*mini arabalar, mini karlar getirir*” diye ifade etmiştir⁶⁰.

Günümüzde uğruna savaşların yapıldığı enerji sorunu son derece önemli siyasi, toplumsal, ekolojik ve ekonomik bir sorundur. Hangi enerji kaynağının seçildiğinden; enerji üretiminin ekolojik, toplumsal maliyetlerinin analizine; enerjinin ne tür bir üretim- tüketim işlevine hizmet ettiğine ve enerji kaynaklarının kimin mülkiyetinde olduğuna kadar tüm sorulara verilecek yanıtlar, iktidarların siyasal tercihlerinin ne olduğunu gözler önüne sermektedir.

60 Foster, 1999, s. 141

1.3. Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Çevre Hareketi

1.3.1. Yeni Toplumsal Hareketlerin Genel Özellikleri

“Yeni toplumsal hareketler”⁶¹ kavramı esas olarak 1970’lerden itibaren ortaya çıkan ekoloji hareketini, yeni feminist hareketi, nükleer karşıtı etkinlikleri, barış hareketlerini, azınlık hareketlerini ve yerel özerklik hareketlerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Kavramdaki “yeni” vurgusu, tanımlayıcı olmanın ötesinde, bu hareketlerin amaçlarına ulaşmak için izlemeleri gereken yola ilişkin anlamlar içermektedir. Buradaki “yeni”lik, hem liberalizmin baskı/ çıkar grubundan hem de klasik sosyalist literatürdeki “sınıf” eksenli kavramlaştırmalardan bir farklılığa işaret etmektedir⁶².

Yeni toplumsal hareketlerin genel özellikleri ve eski toplumsal hareketlerden farkları birkaç madde altında özetlenebilir:

61 Sosyoloji disiplini içinde önemli tartışmalara yol açan “Yeni Toplumsal” hareketlere bu çalışmada son derece kısıtlı biçimde yer verilecek; yalnızca çevre hareketi ile işçi hareketleri arasındaki farkların gözlenebilmesi ve bir yeni toplumsal hareket olarak çevre hareketinin genel özelliklerinin daha iyi ortaya konulması sağlanacaktır. Bu nedenle, konuya farklı teorik yaklaşımlar ele alınmaksızın, tüm yaklaşımların tanımladıkları ortak özellikler üzerinde durulacaktır.

62 David Plotke, “What’s So New About New Social Movements”, Social Movements: Critiques, Concepts, Case Studies içinde, (Ed. D. Lyman), London, Macmillan Pres, 1995, s.115’ten aktaran Tuncay Önder, Ekoloji, Toplum ve Siyaset, Odak Yayınları, Ankara, 2003, s. 35.

— Eski toplumsal hareketlerden farklı olarak, yeni toplumsal hareketler esasen toplumsal veya kültürel, politik tavırları ancak ikincil düzeydedir. İşçi hareketlerinin ise önde gelen özelliği politik olmalarıdır. Aynı sözler oy hakkı üzerine odaklanan ilk feminist hareketler ve ilk siyah hareketleri için de söylenebilir.

Yeni toplumsal hareketler ise politik iktidardan daha çok kültürel alanla ilgilidirler. Değerlere ve yaşam biçimine odaklanmaktadır⁶³. Bu nedenle modern toplumsal hareketler, karakter olarak ilk önce toplumsaldır, doğrudan politik değildir. İktidara el koymayı değil, sivil toplumun hareketliliğiyle değerlerin ve yaşam biçiminin dönüşümünü amaçlarlar⁶⁴.

— Eski toplumsal hareketlerin aktörleri grup olarak hareket eden, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyoekonomik gruplardır. Yeni toplumsal hareketlerin aktörleri ile ilgili olarak en çarpıcı nokta ise, bunların kendilerini tanımlamalarının ne oturmuş siyasal kodlara (sağ- sol, liberal- muhafazakâr vs.), ne de sosyoekonomik kodlara dayanmadığıdır. Siyasal çatışmanın evreni toplumsal cinsiyet, yaş, mekân örneğinde olduğu gibi daha çok hareketlerin konularından çıkarılan kategorilerle kodlanmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin toplumsal tabanı, toplumsal yapının sınırları belli üç ögesinden oluşmaktadır: Yeni orta sınıfın unsurları (özellikle

63 Feher and Heler, "From Red To Green", Telos, No: 59, 1983, s. 37'den aktaran Alan Scott, Ideology and the New Social Movements, London, Unwin Hyman, 1990 s. 16.

64 Scott, a. g. e., s. 16.

hizmet ve kamu sektöründe çalışan unsurları); eski orta sınıf; iş piyasasının dışında kalan insanların oluşturduğu kategori⁶⁵. Bu durum yeni toplumsal hareketlerin, kendilerini sınıfsal bir kimlikle tanımlamamalarına karşın orta sınıf hareketleri olmalarına yol açmıştır.

Meslek, eğitim ve gelir göstergelerine göre, yeni toplumsal hareketlerin üyeleri önemli oranda üst- orta sınıf mensuplarından oluşmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse A.B.D’de çevre hareketinin önde gelen örgütlerinden Greenpeace üyeleri arasında yapılan bir araştırmada, üyelerin % 32’sinin 50. 000\$’ın üzerinde bir gelire sahip oldukları (A. B. D nüfusunun % 17’si sahip) ve % 60’ının yüksek öğrenim derecesine sahip oldukları (A. B. D nüfusunun % 19’u sahip) tespit edilmiştir. Yeni toplumsal hareketlerin liderlerinin ezici çoğunluğunu profesyonel orta sınıf mensupları oluşturmaktadır⁶⁶.

— Yeni toplumsal hareketlerin organizasyon yapıları kadar savundukları değerler de eski toplumsal hareketlerden ayrılmaktadır. Toplumsal hareketler genel olarak biçimsel bir organizasyon yapısına sahip olmayan, üyelerinin görüşlerini doğrudan ifade edebildiği gruplar olarak adlandırılmaktadır⁶⁷. Yeni toplumsal hareketlerde merkezîyetçi ve

65 Claus Offe, “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Zorlanması”, Yeni Sosyal Hareketler (Der. Kenan Çayır), Kaknüs, İstanbul, 1999, s 66- 67.

66 Fred Rose , “Towards a Class Cultural Theory of Social Movements: Reinterpreting New Social Movements”, Sociological Forum, Vol:12, No:3, Sep. 1997, s. 464.

67 Selim Kılıç, “Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 2, 2002, s. 98.

hiyerarşik yapının yerini adem-i merkeziyet almıştır. Yeni toplumsal hareketlerin organizasyonunda “toplumsal ağlar” önem kazanmıştır. Gazeteler, radyo ve televizyonlar, bildiriler, internet gibi enformasyonel ya da kişisel ağlar organizasyonu bir arada tutmaktadır⁶⁸.

Sahip oldukları değerler yeni olmamakla birlikte, yeni toplumsal hareketler içinde farklı bir önem ve aciliyet kazanmıştır. Kontrol, bağımlılık, bürokratikleşme ve düzenlemeye karşı (adem-i merkeziyet ve kendi kendine yetme gibi örgütsel amaçlarıyla beraber) özerklik ve kimlik gibi değerleri koymaktadırlar⁶⁹.

— Yeni toplumsal hareketler çoğunlukla sınırlı bir alan veya tekil bir konuya odaklanmıştır. Genel olarak ne bütünsel bir politikaya sahiplerdir ne de odaklandıkları konu başlığı altında kapsamlı bir politika geliştirmişlerdir⁷⁰. Ancak az sayıdaki çevre ve kadın hareketleri, eleştirilerini sistemin kendisine yöneltmekte ve ekolojik ya da feminist dönüşümün tüm sosyoekonomik alana yayıldığı topyekun bir politik dönüşümü öngörmektedir.

— Yeni toplumsal hareketler, odaklandıkları konuya ilişkin yeni bir dile, terim, sembol, sloganlara sahiptirler ve bu yeni dili yerleştirmeye çalışırlar. Yerleşik dil, hareketlerin eleştirdikleri toplumsal yapı, yaşam

68 Scott, 1990, s.30.

69 Offe,1999, s. 64- 67.

70 Scott, 1990, s. 26.

biçimi ve değerlerin yansımasıdır; bu nedenle yeni bir dil ve sloganların oluşturulması yeni söylemin desteklenmesi için son derece önemlidir. Örneğin eşcinsel hareketin “homoseksüel” yerine “gay” sözcüğünü kullanması, kadın hareketinin “kız”, “hanım” sözcükleri yerine “kadın” sözcüğünü kullanması gibi.

Yeni toplumsal hareketlerle eski toplumsal hareketler arasındaki bu temel farklılıklar, geleneksel sendikal hareket ile çevre hareketinin temel farklılıklarını da yansıtmaktadır.

1.3.2. Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Çevre Hareketinin Doğuşu ve Kitleselleşmesi

Sanayi Devriminin insan- toplum- doğa ilişkisinde getirdiği büyük dönüşümler ve kapitalizmin doğayı korkulan bir büyük "varlık" olmaktan çıkarıp bütünüyle hâkim olunabilecek, değiştirilebilecek, kullanılabilir bir "maddî temel" haline getirmesi soncunda, 19. yüzyılda "teknolojik gelişme"ye olan büyük inanç ve insanın doğa üstündeki zaferi" teması, egemen ideolojinin hegemonik unsurlarıydı. 1873'de Alman doğa bilimci Ernst Haeckel tarafından ilk kez canlı organizmaların doğal çevreleriyle ilişkilerini ifade etmek anlamında kullanılan kavram üzerine bina edilen “ekoloji”, on yıllar boyunca, herhangi bir siyasal-ideolojik eleştirel kuramına girmeden, nesnel bir bilim dalının adı oldu. Kentsel hayatın ağırlığının artmaya başlaması, bakir doğanın hızla ortadan kalkması, kırlara, doğaya dönük nostaljik ve duygusal bir sevgiye, ilgiye kaynaklık etmekle birlikte; bu sevgi ve ilgi, çoğu kez

aristokrasinin restorasyon özlemleriyle örtüşen marjinal bir sınıfsal elite sınırlıydı. 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında, kapitalist sanayileşmenin, doğayla ilişkiyi kentsel hayatın tamamen dışına süren dönüşümleri; özellikle sanayileşmenin daha geç, buna karşılık hızlı bir şekilde devreye girdiği Almanya'da, romantik gelenekten esinlenen yaygın bir "doğaya yöneliş" akımı ortaya çıktı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin uluslararası düzeyde yeniden yapılanmasına paralel gelişen hızlı büyüme süreci, doğanın tahribini büyük boyutlara vardırırken; Batı'nın metropollerinde nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kentlerin yapısında da büyük değişikliklere yol açtı. Elektrik, su vb. gibi asgari sayılan konforların kitleselleşmesini sağladığı için 1950'ler ve 1960'lar boyunca yaygın bir ideolojik eleştiriyle karşılaşmayan yeni kapitalist kent yapısı, daha sonra, yabancılaştırıcı, atomize edici etkileriyle hoşnutsuzluğun maddi temeli haline geldi⁷¹.

19. yüzyıl romantizminden beslenen, doğayı tanıma ve koruma amacıyla ortaya çıkan toplulukların ardından, modern anlamda çevre hareketi 1970'li yıllarda, sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıktı ve kitleselleşerek bir toplumsal muhalefet dalgasına dönüştü.

1970'lerin başında yaygınlaşan silahsızlanma ve savaş karşıtı hareketler, yükselen kadın hareketinin gündeminde çevre sorunlarının da yer bulmaya başlaması ve bütün bunların üzerinde yoğunlaşan çevre sorunları, çevre hareketinin gelişimi için uygun bir toplumsal zemin yaratmıştır. 1968 öğrenci hareketlerinin sonrasında, öğrenci kitlelerinin büyük bir oranda ekolojik mücadeleye katılması da önemli bir

71 Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Ankara, Cilt. 5, 1988, s. 1536- 37.

faktördür. 1970’li yılların başında yaşanan dünya ölçeğindeki enerji krizi ve çevre sorunlarının gündelik hayatın bir parçası haline gelmesi de çevre hareketinin toplumsal desteğinin genişlemesine yol açmıştır⁷². 1970’lerde petrol kriziyle birlikte artan nükleer enerji yatırımlarına koşut olarak artan nükleer karşıtı hareket daha sonra nükleer silahlanmaya hız verilmesiyle savaş karşıtı hareketle bütünleşmiş ve çevre hareketinin toplumsal desteğinin genişlemesine büyük katkıda bulunmuştur. 1975- 85 dönemi ise çevre hareketinin etkinliğinin en üst düzeye vardığı dönem olmuştur.

Çevre hareketinin bir bölümü, 1980’lerde, çoğu yeşil parti ya da yeşiller partisi adını alan siyasi partilere dönüşüp ulusal parlamentolarda ve Avrupa Parlamentosu’nda etkili bir güç haline gelmiştir. İktidar mekanizmalarına dahil olma anlamına gelen bu gelişme çevre hareketinin sistem karşıtı, muhalif niteliğini azaltmıştır. Buna karşılık, sistem içinde, çevre başta olmak üzere pek çok alanda iyileştirmelere gidilmesine önemli bir katkıda bulunmuştur⁷³. Yeşil Partilerin siyasi tavırları ülkeden ülkeye değişmektedir. Doğu Avrupa’da yeşil partiler genellikle serbest piyasacı, antikomünist ve NATO yanlısı eğilimlere sahiptirler. Batı Avrupa’da ise yeşil partilerin çoğu geleneksel olarak refah devletini savunan ve NATO’yu eleştiren daha sol bir siyasi gündem izlerler, ancak hükümetteki rolleri bu uzun erimli inançlarıyla çelişir. Örneğin 1999’da NATO’nun askeri harekâtını desteklemeleri, Almanya’da hükümetin sürmesi için ön koşul olmuştur⁷⁴.

72 Önder, 2003, s. 98.

73 Faruk Alpkaya ve Gökçen Alpkaya, 20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, s 248.

74 Wolfgang Rüdig, “Ekotopya ve Düş Kırıklığı Arasında: Avrupa Hükümetlerinde Yeşil Partiler”, Üç Ekoloji, S.1, s. 72.

Çevre hareketi, ortaya çıkış sürecindeki dalgalanmalara koşturarak, geniş kapsamlı, karmaşık ve heterojen bir yapıya sahip olmuştur. Çevre hareketinin geniş yelpazesi içinde çevreciler, ekolojistler, radikal çevreciler, yeşiller, derin ekolojistler, toplumsal ekolojistler, ekofeministler gibi pek çok farklı ismi kullanan farklı hareketler yer almaktadır. Hareketin düşünsel yapısının dağınıklığını, her birinin kendi içindeki farklılıklara karşın iki genel kategoride toplayabiliriz. Bunlardan ilki, çabalarını somut sorunların çözümünde yoğunlaştıran ve bu çözümü düzen içinde düşünen, var olan otoritelere meydan okumayan ve endüstriyel uygarlığa karşı olmayan kesimlerin pragmatik ve reformist girişimleridir. İkinci kategori ise somut çevre sorunlarının gerisine uzanarak yerleşik toplumsal yapı ve düzen içindeki bir dizi ilişkilerin ve değerlerin çevre temelinde sorgulanmasının söz konusu olduğu radikal çabaları oluşturur⁷⁵. Ayrıca çevre hareketi içindeki iki farklı eğilimi yansıtan kavramlar olarak çevrecilik ile ekolojizmi kabul etmek gerekir. Gorz'un ifadesiyle⁷⁶ *“çevrecilikten farklı olarak ekolojizm, var olan üretim sisteminin çevre üzerindeki olumsuz etkisini azaltma isteğiyle sınırlı değildir. Ekolojizm, belli bir teknik, üretim ve tüketim miktarının kapitalizm temelli ilk ortaya çıkış nedenlerine karşı çıkar”*.

Türkiye’de ise çevre hareketi, diğer yeni toplumsal hareketlerin çoğu gibi, 80 sonrası dönemde filizlenmiştir. Henüz güçlü ve etkin bir çevre hareketinin varlığından söz etmek güçtür. Türkiye’deki çevre hareketi, aralarında önemli görüş ayrılıkları bulunan farklı akımlardan oluşmaktadır. Çevresel sorunları karmaşık sosyoekonomik sorunlarla ilişkili gören, siyasal bir tavra sahip az sayıdaki ekolojist

75 Nühmet Turgut, Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998, s. 15.

76 Andre Gorz, Kapitalizm, Sosyalizm, Ekoloji: Yönelim Bozuklukları, Arayışlar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 117.

örgüte karşılık, çoğunlukla yerel düzeyde örgütlenmiş, çevre korumacı sivil toplum kuruluşlarının sayısı giderek artmaktadır. Hareket içinde münferit çevresel sorunlara yönelmiş sivil toplum kuruluşlarının ağırlık kazanması, çevre sorunlarının siyasi ve ekonomik boyutlarının görmezden gelinmesine ve üretilen politikaların yüzeysel ve geçici çözümler sunabilmesine neden olmaktadır. Türkiye’de yürütülen çevresel mücadelede, Türk Tabipler Birliği, Çevre Mühendisleri Odası, Elektrik Mühendisleri Odası ve barolar gibi bazı meslek kuruluşları da teknik, bilimsel ve hukuki destek sağlayarak önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye çevre hareketi, çok parçalı yapısına ve yeni oluşumuna karşın, önemli dayanışma ve başarı örneklerine de imza atmıştır. Bergama Ovacık’ta siyanürle altın madeni işletmeciliğine karşı, Yatağan ve Gökova Termik Santrallerine karşı, Akkuyu’da nükleer santral kurulmasına karşı birçok çevre örgütünün ve demokratik kitle örgütünün bir araya gelerek yöre halkıyla dayanışma içinde sergiledikleri mücadeleler en önemli örneklerdir.

Türkiye’deki siyasal partilerin çevreye ilgi duymaları yeni ve yetersizdir. Gönüllü kuruluşların ve baskı gruplarının bu alandaki gelişmeleri, partilerin çevreyi geniş ölçüde ihmal etmelerinden kaynaklanmıştır. Batı’da olduğu gibi partileri ve özellikle sosyal demokrat partileri çevre konularına sahip çıkmaya zorlayacak güçte çevreci gruplar Türkiye’de yoktur. Yeşiller, Türkiye Hava Kirliliğiyle Savaş Derneği gibi örgütlenmeler 1980’lerin sonunda partileşme girişimlerinde bulunmuşlarsa da etkili ve kalıcı olarak varlık gösterebildikleri söylenemeyecektir⁷⁷

⁷⁷ Keleş ve Hamamcı, 2002, s. 282- 289.

1.3.3.Uluslararası Çevre Politikaları ve “Sürdürülebilir Kalkınma”

Söylemi

Çevre sorunsalının uluslararası boyutları, çevre hareketinin de yoğun baskılarıyla 1970’lerden itibaren uluslararası arenaya taşınmaya başlamıştır. Diğer yandan *“uluslararası ilişkileri şekillendiren temel belirleyiciler olan siyasi ve ekonomik güç savaşımında çevrenin bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir”⁷⁸*.

Bu bölümde yalnızca belli başlı uluslararası rapor ve konferanslara kısaca yer verilerek, çevre sorunsalının uluslararası alanda ele alınış biçiminin ve “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramının popüler bir kavram haline gelişinin seyrinin izlenebilmesi amaçlanmıştır. Gerek kalkınma ile endüstri ilişkileri arasındaki yakın ilgi gerekse “Sürdürülebilir Kalkınma”⁷⁹ kavramının tüm dünyada birçok devletin resmi makamları, sermayedar grupları, ulusal ve uluslararası düzeydeki sivil toplum kuruluşları, başta ICFTU ve ETUC olmak üzere ulusal ve uluslararası sendikal örgütlenmeler gibi sınıfları, çıkarları, ideolojileri, nitelikleri farklı topluluklardan ortak bir destek görmesi ve uluslararası sendikal örgütlenmelerin çevre politikalarının belkemiğini oluşturması nedeniyle, çalışmada kavramın kısa bir açıklamasına ve eleştirisine yer verme ihtiyacı duyulmuştur⁸⁰.

78 Nesrin Algan ve Ayşe Kaya Dünder, Türkiye’nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 2005, s. 115.

79 Sürdürülebilir Kalkınma Zirveleri ve sürdürülebilir kalkınmayla ilgili diğer çalışmalar ve dokümanlar için bkz: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı Sürdürülebilir Kalkınma Bölümü web sitesi <http://www.un.org/esa/sustdev/index.html> (Son ziyaret tarihi: 10. 05. 2006).

80 Sürdürülebilir kalkınmayı etraflı bir biçimde analiz edebilmek için kalkınma teorilerinden yardım almak kaçınılmazdır. Ancak “sürdürülebilir kalkınma” bu çalışmanın temel problemlerinden birini oluşturmadığı için “kalkınma” sorunu çok fazla irdelenmeksizin yalnızca kavramın kısa bir eleştirisine yer vermekle yetinilecektir.

1.3.3.1. Uluslararası Çevre Politikaları

Uluslararası düzeyde çevre koruma alanında işbirliği, her ne kadar 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı ile başlamışsa da, daha 20. yüzyılın başında, devletler arasında, uluslararası hukuk aracılığı ile uluslararası çevre hukuku oluşturma çabaları başlamıştı denilebilir⁸¹. Örneğin 1902 yılında, kuş türlerini korumak üzere bir sözleşme yapılmış, 1930'larda Uluslararası Çalışma Örgütü çerçevesinde işçileri üretim sürecindeki zararlı maddelerden korumak amacıyla antlaşmalar imzalanmıştır⁸².

1968 yılında dönemin OECD genel sekreteri Alexander King ve bazı işadamları tarafından kurulan Roma Kulübü, Ağustos 1970'de "İnsanlığın İkilemi" adlı projesinde kullanmak üzere Massachusetts Institute of Technology' den (MIT), karşı karşıya bulunulan çevre sorunsalının belirti ve hastalıklarını ortaya koyacak teknik bir rapor istedi. MIT tarafından yapılan çalışmanın amacı, dünya bağlamında nüfus artışı, gıda üretimi, endüstrileşme, doğal kaynakların tüketilmesi ve kirletmeden oluşan beş temel etkenin karşılıklı bağımlılığının ve etkileşiminin belirlenmesiydi. "**Büyümenin Sınırları**" adı altında kamuoyuna sunulan rapor "değişmek ya da yok olmak" ikilemi üzerine kurulduğundan alabildiğince abartılı ve karamsardı. Rapor dünyada süregelen dengesiz gelişmenin önlenememesi halinde, insanlığı bekleyen felaketin haberciliği görevini üstlenmişti⁸³. Bu rapor uluslararası

81 Michael Strübel, Internationale Umweltpolitik: Entwicklungen Defizite Aufgaben, Opladen, Leske und Budrich, 1992, s. 222'den aktaran Kaplan, 1999, s. 119.

82 Kaplan, a. g. e. , s. 119.

83 Keleş ve Hamamcı, 2002, s. 24.

kamuoyunun ilgisini ekolojik sorunlara çekmek yönünden etkili olmuştur. Uluslararası alanda, çevre hakkının dile getirildiği ilk toplantı ise 5- 16 Haziran 1972'de Stockholm'de gerçekleştirilen **Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi Konferansı** olmuştur. Çevre sorunlarının ilk defa Birleşmiş Milletler'in gündemine girmesinde ve bu alanda sayısız uluslararası zirvenin gerçekleştirilmesinde, çevre hareketinin etkisi de son derece önemlidir. Stockholm Konferansı, çevre sorunlarına yönelik politika arayışlarında bir milat olmuştur. Çevre hakkı açısından önemi ise, "İnsan, onurlu ve iyi bir yaşam sürmeye olanak veren nitelikli bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları temel hakkına sahiptir" ilkesinin yer aldığı bildirinin kabul edilmesinden ileri gelmektedir⁸⁴. Bu konferansta "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı kullanılmamakla beraber, kavramın ana temasını oluşturan ekonomi ve çevre ilişkisine değinilmiştir. Örneğin Bildirge'nin 6. paragrafında "çevresel amacın"⁸⁵ dünya ölçeğindeki sosyal ve ekonomik kalkınma ve barış ile birlikte ve bunlarla ahenkli olarak gerçekleştirilebileceği"ne yer verilmiştir⁸⁶.

1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde "Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı - **HABİTAT I** " toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda özellikle kalkınma yolundaki ülkelerin karşılaştıkları kentleşme ve konut sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilmek ve bu konularda uluslararası işbirliği sağlayabilmek amacıyla Birleşmiş Milletler Örgütünün içerisinde uzmanlaşacak bir "merkez" oluşturulması fikri yaygın kabul görmüş ve ardından "Birleşmiş Milletler

84 Torunoğlu, www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1791(Son ziyaret tarihi: 10. 02. 2006).

85 Bu amaç insan çevresini şimdiki ve gelecek kuşaklar adına savunmak ve geliştirmek şeklinde, insanlığın emredici amacı olarak aynı paragrafta belirtilmiştir.

86 Turgut, 1998, s. 158.

İnsan Yerleşimleri Merkezi (HABITAT)" ve "Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Komisyonu (UNCHS)" kurulmuştur⁸⁷.

1980'ler boyunca kalkınmanın şiddetli ekonomik, insani ve çevresel maliyetler yarattığı açıkça ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, kalkınma ve çevre arasındaki ilişkiyi incelemek üzere, Dünya Çevre Komisyonu oluşturmuştur. Gro Harlem Brundtland'ın başkanlığındaki Komisyon, 1987'de "**Ortak Geleceğimiz**" adlı raporunu⁸⁸ yayınlamıştır. Komisyon raporunda insan istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasının kalkınmanın temel amacı olmakla birlikte eşitsiz kalkınma ve çevresel bozulmanın kesin olarak bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kalkınmanın dört temel bileşeni olan barış, güvenlik, ekonomik ve sosyal kalkınma ile iyi yönetimin çevresel korumayı gerektirdiğini belirlemiştir. Rapora göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelecekleri bölünemez. Gelişmiş ülkeler yüksek kalkınma düzeylerinin bugünkü gerilimlerin önemli bölümünden sorumlu olduğunu anlayarak, küresel çevre sorunlarına ilgi göstermeye yönelmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmayla ilgilenmeye yönelmişlerdir çünkü kalkınmayı yoksulluktan kurtulmanın yolu olarak görmektedirler. Geleneksel kalkınma daha çok hammadde ve enerji kullanarak kirlilik yaratmaktadır. Böylece doğal kaynaklara, ekosistemlere ve insanların hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları bütünlüğe daha çok baskı uygulamaktadır. Ekolojik taşıma kapasitesi, kalkınmanın önüne engeller koyana kadar gelişmekte olan ülkelerin önünde sadece iki seçenek görünmektedir ve ikisi de cazip değildir: Kalkınırlar ve kalkınmanın bağlı olduğu ekosistemi tehdit ederler veya kalkınmayı frenlerler ve bu da yoksulluğa sebep olur. Sürdürülebilir

87 www.toki.gov.tr/habitat/habitat/index.html (Son ziyaret tarihi: 03. 03. 2006).

88 Literatürde "Brundtland Raporu" olarak da geçmektedir.

kalkınma hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için eşitlik ve çevresel korumayı birleştiren üçüncü bir seçenek üretir. Sürdürülebilir kalkınma, bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınmadır⁸⁹.

1992 tarihinde Rio de Janerio’da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ile “Sürdürülebilir Kalkınma” ilk kez uluslararası alanda kabul görmüştür. Dünyanın dört bir yanından 117 devlet veya hükümet başkanının, ulusal delegasyonun ve otuz binden fazla ilgilinin katılımıyla gerçekleşen dev zirve, yaptırım mekanizmalarını da içeren bağlayıcı bir çevre sözleşmesiyle sonuçlanamamıştır. Bununla birlikte 5 önemli belge⁹⁰ kabul edilmiştir ve onaya açılmıştır⁹¹. Konferans başlar başlamaz Avrupa Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri, sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler, siyaset ile ekonomi, hükümetler ile hükümet dışı örgütler arasındaki görüş farklılıkları hemen ortaya çıkmıştır⁹². Konferansın amacının “tüm ülkelerde sürdürülebilir ve çevresel açıdan güvenli kalkınmanın tesisi” olduğuna işaret edilmiştir. Ancak gerek Rio Bildirgesi’nde gerek Gündem 21’de sürdürülebilir kalkınmanın açık ya da kapalı bir tanımına yer verilmemiştir. Kavram çoğunlukla sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için yapılması gerekenlerin belirlenmesi çerçevesinde ele alınmıştır. Bildirgenin sürdürülebilir kalkınmaya yer verdiği ilkelere çevre ve kalkınma

89 John C Dernbach, “Sustainable Development As A Framework For National Governance”, Case Western Reserve Law Review; Fall 1998, Vol. 49 Issue 1, s. 17- 18.

90 Bu belgeler “Bioçeşitliliğin Korunması Sözleşmesi”, “İklim Değişikliği Konvansiyonu”, “Rio Bildirgesi”, “Orman Varlığının Korunmasına İlişkin İlkeler” ve “Gündem 21”dir.

91 İbrahim Kaboğlu, Çevre Hakkı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 150.

92 Enegelhadt Wolfgang, Weinzierl, Hubert, Der Erdgipfel: Perspektiven für die Zeit nach Rio, Bonn, Economica Verlag, 1993, s. 108- 110’dan aktaran Kaplan, 1999, s. 125.

arasındaki uzlaşmaya yer verilmeye çalışıldığı görülebilir. Bu bağlamda “çevresel ve kalkınmaya ilişkin gereksinimlerin eşit şekilde karşılanması”; “küresel çevre ve kalkınma sistemlerinin bütünlüğünün korunması” ve “çevreyi korumanın kalkınma sürecinin bir parçası olduğu ve ondan soyut olarak düşünülemeyeceği”nin vurgulandığı göze çarpmaktadır⁹³.

1992 **Rio Konferansı**, kendinden sonra gerçekleştirilen büyük uluslararası toplantıların çoğunun gündemini etkilemiştir. Konferans’ın ardından 1994 yılında Kahire’de Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1994 yılında Aalborg’da Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansı, 1995 yılında Kopenhag-Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi, 1996 yılında İstanbul’da İkinci Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABITAT II), 1997 yılında Rio de Janeiro’da Gündem 21’in beş yıllık değerlendirmesini yapmak üzere toplanan Rio+5 Toplantısı, 1997 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) kapsamında toplanan Kyoto Zirvesi, 2001 yılında New York’ta HABITAT+5 ve 2002 yılında Johannesburg’da Rio+10 olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi gibi pek çok toplantı gerçekleştirilmiştir.

“Uygulama Planı” ve “Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Johannesburg Bildirgesi” ile sonuçlanan **Rio +10 Zirvesi** de önceki konferanslar gibi özellikle yoksul ülkelerin ve çevre hareketinin beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Örneğin Uygulama Planı’nda uzun müzakereler sonucu kabul edilen konuların başında dünyada temiz suya erişimi olmayan insan sayısının 2015 yılına kadar yarıya

93 Turgut, 1998, s. 164- 166.

indirilmesi gelirken suyun kamusal bir ürün olduğuna da su kaynaklarının korunmasında ekosistem anlayışı geliştirilmesi gerektiğine de değinilmemiştir. Dünya Doğayı Koruma Vakfı Genel Direktörü Claude Martin, Uygulama Planı'nın yoksulların ihtiyaçlarının ve çevrenin, serbest ticaret gündeminden önce geldiğini garantilemekte başarısız olduğunun altını çizmiştir⁹⁴. Zirvenin sponsorları arasında ve hatta zirvenin üst yönetim kurulu üyeliğinde 1984 yılında Hindistan'da yaşanan, etkileri bugün bile devam eden Bhopal endüstriyel atık faciasının sorumlusu Dow Chemical – Union Carbide isimli dev kimya şirketinin de bulunması zirveyle ilgili önemli soru işaretlerinden birini oluşturmuştur. Johannesburg Bildirgesi'nde ise geçen 10 yıldaki gelişmeler özetlendikten sonra sürdürülebilir kalkınmanın önemi vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın üç önemli ögesinin altı çizilmiştir: Yoksullukla mücadele; üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi; doğal kaynakların korunması ve yönetimi⁹⁵. Gerek yoksullukla mücadele gerekse üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, üretim ve biriktirim rejiminde köklü bir değişikliğe karşılık gelmektedir. Bu tür bir değişikliğin gerçekleştirilemiyor oluşu, dünya zirvelerinde alınan kararların uygulanmasını engellemektedir.

1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde imzalanan, küresel ısınmaya karşı alınacak uluslararası önlemleri içeren **Kyoto Protokolü**, 16 Şubat 2005'te yürürlüğe girmiştir. Protokol, 2012 yılına kadar sanayileşmiş ülkelerde sera gazların atmosfere salınım oranının % 5. 2 oranında düşürülmesini öngörmektedir. Ancak ABD geri

94 Bu açıklama International Herald Tribune, 4 Eylül 2002'de yer almıştır.

95 Rio +10 ile ilgili bilgiler için, Çiğdem Adem, "Johannesburg Zirvesi, Vahşi Kalkınmanın Sonu ya da Sürdürülebilir Yoksulluğun Başlangıcı", İksir Ekolojik Politika Dergisi, Ocak- Mart 2003, Sayı. 15, s.13- 17'den yararlanılmıştır.

adım atmadığı için, gaz emisyonundaki azalma % 5. 2 yerine ancak % 2 olabilecektir. Sera etkisine yol açan gaz emisyonunun % 36. 1'inden tek başına sorumlu olan ABD ile % 2. 1'inden sorumlu Avustralya protokolü imzalamamıştır. Protokol aynı zamanda başta petrol olmak üzere fosil enerji kaynaklarının kullanımına kısıtlama getirilmesini de gerektirmektedir⁹⁶.

Kyoto Protokolü, geleceğimizi kurtaracak formülü içeren panzehir olarak sunulmaktadır. Tüm önemli hedeflerine karşın, protokolün yürütülmesine ilişkin uluslararası mekanizmalar için boyutunu değiştirmektedir. Bu mekanizmalardan ilki emisyon ve karbon ticaretidir. Protokole göre “kirletici” ülkelere 1990 yılı emisyon seviyelerine binaen emisyon kredisi verilmiştir ve bu krediler ülkeler içindeki çeşitli endüstrilere yaptıkları kirletim miktarlarına göre dağıtılmıştır. Bu mekanizma sayesinde limit emisyon düzeyini geçen firma, limitin altında salınım yapan başka bir firmadan yeni emisyon kredileri satın alabilir. Bir başka mekanizmaya göre ise limitinden çok emisyon yapan bir firma, emisyonu düşürmek yerine, gelişmekte olan ülkelerin birindeki çevresel bir projeye katkıda bulunabilir. Kyoto mekanizmalarıyla ilişkilendirilen projelerin özellikle temiz kalkınma mekanizması sayesinde gelişmekte olan ülkelerde yeni iş sahaları ve ekonomik gelişme olanakları sağlayacağı Dünya Bankası tarafından iddia edilmektedir. Gerçekte ise emisyon ticareti sayesinde yaratılan karbon pazarı, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerle yeni bir sömürü ilişkisi yaratmaktadır⁹⁷.

96 www.cnnturk.com.tr/haber_detay.asp?PID=00319&haberID=72857 (Son ziyaret tarihi: 17. 02. 2005).

97 Seyhan Mersin, “Kyoto Protokolü Yeni Bir Dünya Sözü Verebilir Mi?”, Bilim ve Gelecek, Sayı.22, Aralık 2005, s. 48- 51.

Türkiye uluslararası çevre sözleşmelerinin önemli bir bölümüne taraf olmakla birlikte⁹⁸, yükümlülüklerinin tümünü yerine getirdiği ileri sürülemeyecektir. *“Türkiye’nin çevreyle ilgili uluslararası yükümlülükler üstlenirken göstereceği hassasiyetin daha fazlasını bu taahhütlerin yerine getirilmesi aşamasında göstermesi gerekmektedir”⁹⁹*.

1.3.3.2. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Son birkaç yıldır çevreye ilişkin tartışmaların moda kavramı “sürdürülebilir kalkınma”dır. Kavram, muazzam bir literatür oluşturmuştur. Çevreci baskı grupları sürdürülebilir kalkınma kavramını çevre tartışmalarına önemli bir katkı olarak sunmuşlardır. Sürdürülebilir kalkınmanın çevreyle ilgili konulara yeni anlayışlar getirdiği ve politika analizlerinde gelecek kuşakların çıkarlarının da hesaba katılması gereğini ortaya koyduğu iddia edilmektedir¹⁰⁰.

Ortak Geleceğimiz adlı raporda yer alan “bugünün gereksinimlerini gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınma” biçimindeki sürdürülebilir kalkınma tanımı her ne kadar soyut olsa da ilk ve tek resmi tanım olma niteliğini korumaktadır¹⁰¹.

98 Çevre konusunda Türkiye’nin taraf olduğu sözleşme ve protokoller için bkz. Algan ve Kaya Dündar, 2005, s. 116- 128.

99 Algan ve Kaya Dündar, 2005, s. 115.

100 Wilfred Beckerman, “‘Sustainable Development’: Is It A Useful Concept?”, Environmental Values 3, Cambridge, UK, The Whitehorse Press, 1994, s. 191.

101 Turgut, 1998, s. 160.

Tüm farklı tanımlamalara rağmen, sürdürülebilir kalkınmanın ana teması, çevrenin korunması ile kalkınma kavramlarının birbirleriyle çatışmadıkları, aksine birbirlerini tamamladıkları ve birbirlerine gereksinim duyduklarıdır¹⁰². Hükümetler, 1970’lerde petrol krizinin darbesinin de eklenmesiyle anladılar ki, sürekli büyüme sadece sermaye birikimine ya da nitelikli işgücüne değil, doğal kaynakların uzun dönemli kullanılabilirliğine de bağlıdır. Öncelikle girdilerin gelecekteki büyüme için korunması kaygısını taşıyan kalkınma plancıları, giderek daha kapsamlı bir düşünceyi benimsemeye başladılar. Planlamanın kapsama süresini artırmanın ve kalkınma paketinin bir parçası olarak “doğal kaynakların verimli yönetimi”ni devreye sokmanın zamanı gelmişti. Brundtland Raporu şu sonuca ulaşmıştı: “Geçmişte bizler ekonomik büyümenin çevre üzerindeki etkisi hakkında kaygı duyardık. Ama şimdi ekolojik baskının –toprak kaybı, su rejimi, atmosfer ve orman kayıplarının- geleceğimizin ekonomisi üzerinde yapacağı sarsıntıdan kaygı duyuyoruz.”. Yeni oluşturulan bağlantının formülü şuydu: “Sürdürülebilirlik olmadan kalkınma, kalkınma olmadan da sürdürülebilirlik olmaz”¹⁰³.

2002’de gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ile kavramın standart tanımı genişletildi. Johannesburg Bildirgesi ile Sürdürülebilir Kalkınmanın birbirine bağlı üç temel ögesinin (ekonomik kalkınma, sosyal gelişim ve çevresel koruma) yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde gerçekleştirilmesi için ortak sorumluluk gereği ortaya konmuştur. Böylece, kavramın önceleri pek dikkat çekmeyen insani gelişim, eşitlik ve sosyal adalet yönlerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Kavram, odak noktasına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

102 Turgut, a. g. e., s. 160.

103 Wolfgang Sachs, “Çevre”, Üç Ekoloji, Mart 2004, s.59.

Sürdürülebilirliğin ve kalkınmanın (gelişmenin) öznelere, kavramın içeriğinin ana belirleyeni olmaktadır. Dünyanın, kaynakların, ekosistemin ya da toplumun sürdürülebilirliği vurgulanabildiği gibi, ekonomik gelişim, toplumsal gelişim ya da insani gelişim vurgulanabilmektedir. Böylece kavramın içeriği, kavramı savunanların bakış açısına göre daha sosyal veya daha ekonomik bir anlam kazanabilmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Bölümü'nün Sürdürülebilir Kalkınma tanımı¹⁰⁴, iklim, temiz hava, toprak verimliliği, temiz su ve biyolojik çeşitliğin sürdürülebilirliği ile eşitlik, sağlık, eğitim, barınma ve güvenliğin gelişimine vurgu yapmaktadır¹⁰⁵.

Kavramı açıklama, ne olduğunu ve ne olmadığını anlatma çabasındaki pek çok metin, açık seçik bir tanım ortaya koymaktan çok bir kavram karmaşasına yol açmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın nasıl tanımlanacağı ve bu tanımın ulusların zenginliği tartışmasında nasıl kullanılacağı üzerine dünya çapında bir mücadele sürmektedir. Bu ise “sürdürülebilirlik” kavramının ilk planda ekolojik ya da ekonomik değil ideolojik ve politik bir sorun olduğu anlamına gelmektedir. Kelime, kullanan ne anlama gelmesini isterse, o anlama gelecek biçimde kullanılabilir ki bu da onun çekiciliğinin bir parçasıdır¹⁰⁶.

104 United Nations Division of Sustainable Development, Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, 2001, www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/indisd/indisd-mg2001.pdf (Son ziyaret tarihi: 13. 02. 2005).

105 Farklı Sürdürülebilir Kalkınma tanımlamaları için bkz. Robert Kates, Thomas M Parris, Anthony A Leiserowitz, “What Is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, And Practice”, Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Volume 47, Number 3, 2005, s. 8 –21.

106 Martin O'Connor, Is Capitalism Sustainable? Political Economy and the Politics of Ecology, Guilford Press, New York, 1994., s.15.

Asıl problem ise çevreyle kalkınma arasında vaat edilen bu uzlaşmanın ne kadar samimi ve mevcut sistem içinde ne kadar gerçekleştirilebilir olduğuna ilişkindir. Örneğin sürdürülebilir kalkınma tartışmalarında en ön sırayı elde eden “yoksulluk” sorununun aynı zamanda batılı üretim ve tüketim modelinin “sürdürülebilirliği”nin anahtarı olduğu çoğunlukla göz ardı edilmektedir.

Yapılan tahminler, dünya nüfusunun 50 yıl sonra 10 milyara yükseleceğini göstermektedir. Eğer 10 milyar insan ileri kapitalist ülkeler kadar üretmeye, tüketmeye, kirletmeye, aynı hayat standartlarında yaşamaya devam ederse, içinde yaşadığımız gibi on iki gezegen gerekecektir. Henüz köylülerin sadece %2’si traktörle tarım yapmaktadır, insanların %80’inin otomobili yoktur, büyük bir çoğunluğun buzdolabı ve telefonu da yoktur; %94’ü uçağa hiç binmemiştir. Unutulmamalıdır ki dünya nüfusunun %6’sının uçağa binebilmesi, %94’ünün binemediği bir durumda mümkün olabilmıştır¹⁰⁷.

“Sürdürülebilir kalkınma” politikaları aynı anda doğayı koruyarak kalkınmanın gerçekleştirilmesini, yoksulluk ve eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını; üstelik bütün bunların serbest piyasa koşullarında gerçekleşmesini hedeflemekle birlikte bütün bunların nasıl gerçekleşeceği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Buna karşın bir yandan serbest ticareti ve neo-liberal politikaları temel alırken bir yandan “gelişmekte olan ülkelere” gelişmişlik; çevre hareketine doğal kaynakların korunması, üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi; yoksullara yoksulluğun ve gelir adaletsizliğinin ortadan kaldırılması; işsizlere istihdam olanaklarının artırılması

107 Silence, Février 2002, Lyon, Fransa’dan aktaran Fikret Başkaya, “Kalkınma: Bir Efsanenin Sonu mu?”, Özgür Üniversite Forumu, Sayı. 19, Temmuz- Eylül 2002, s. 24- 25.

vaatlerinde bulunuyor olması herkesin bir yanından tutup savunabileceği, kendisine göre tanımlayıp dönüştürebileceği bir kavram olabilmesinin anahtarıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETİN DURUMU VE YENİ YÖNELİMLER

2.1. Dünyada Sendikal Kriz, Nedenler ve Sonuçlar

1970'lerden itibaren ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve tüm ekonomik karar süreçlerinin dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmeye başlaması; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal hizmetlerin giderek daraltılması, kamu harcamalarının kısılması, devletin sosyal içeriğinin boşaltılması; üretim süreçlerindeki değişim gibi gelişmelerle kendini gösteren ikinci küreselleşme dalgasıyla birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin önemli aktörleri olan sendikalar yapısal bir krize sürüklenmişlerdir.

Kurumsal açıdan hem sendikaların örgütleyerek temsil ettikleri üye tabanı daralmış, hem de endüstri ilişkileri sistemi içindeki kurumsal işlevleri ve önemleri kaybolma noktasına gelmiştir¹⁰⁸. Son on yılda karşılaştırmalı verilerin sağlanabildiği 66 ülkeden 35'inde sendikalaşma oranı %20'den daha fazla oranda düşmüştür¹⁰⁹.

108 Metin Özügurlu, "Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 55, Sayı:1, 2000, s. 145.

109 Aydemir, Fatih, "21. Yüzyılda Sendikal Örgütlenme Sorunu ve Yeni Sendikal Stratejiler", www.basinis.sayfamtr.net/2003GK_orgutlenme.doc (Son ziyaret tarihi: 20. 07. 2005).

Sendikacılık hareketinde böylesine ciddi bir krize yol açan evrensel sebepleri-her ülkenin özgün koşullarını saklı tutarak ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

— **Dünya’daki Sosyoekonomik Gelişmeler:** 1973 petrol kriziyle varlığını duyuran ekonomik bunalım, sosyal devletin çöküşünün ve neo-liberal dalganın tüm dünyaya yayılışının kapısını açmıştır. Başını IMF ve Dünya Bankası’nın çektiği uluslararası mali güç merkezleri, kuzey ülkelerde neo-liberal partilerin iktidara gelişi, güney ülkelerinde neo-liberal politikaları hayata geçirmek üzere kurgulanan darbeler ve medya neo-liberalizmi egemen kılmıştır. 1989’da, Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından Orta ve Doğu Avrupa’daki sosyalist iktidarların peş peşe devrilmesiyle birlikte “sosyalizmin bir gerçeklik olarak ortadan kalktığı” ve “ideolojilerin sonunun geldiği” ileri sürülerek neo-liberalizmin “mutlak” egemenliği pekiştirilmiştir. Bu gelişmeler sendikal krizin de habercisi olmuştur.

— **Üretim ve İstihdam Biçimlerindeki Değişim:** 1970’lerin ilk yarısında başlayan ve uzun süre devam eden yapısal ekonomik krizle birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında egemen üretim paradigması olan Fordizm tıkanmış ve bu krizi aşmak amacıyla yeni uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu süreç içinde gerçekleşen dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci Post- Fordizm olarak tanımlanan yeni üretim paradigmasını gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, “Toplam Kalite Yönetimi”, “İnsan Kaynakları Yönetimi”, “JIT”, “Esnek Üretim” gibi, en az maliyetle en çok karı elde etme

amacına güdülenen ve birbirlerini tamamlayan yönetim ve üretim yöntemleri ortaya çıkmıştır.

Bu süreç içerisinde birikim stratejisi yoğun kitlesel üretimden yaygın çeşitlendirilmiş üretime yönelirken, katılık nedeni olarak nitelendirilen sendikal örgütlenmeyi üretim sürecinin dışına atmak amacıyla yeniden yapılandıran emek rejimi de birçok sektörde giderek yaygınlaştı¹¹⁰.

— **Yapısal İşsizlik:** A-tipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasının yanında yapılaşan işsizlik olgusu da sendikacılık hareketin krizini körüklemiştir. Yapısal işsizlik, sendikacılık hareketinin krizini yedek sanayi ordusu baskısı yaparak, sosyal politika alanındaki varlığını marjinalleştirerek ve potansiyel üye kapsamını daraltarak derinleştirmiştir¹¹¹. Yeni Liberal iktidarlar, uyguladıkları yapısal uyum politikalarıyla işsizliği görülmemiş ölçülerde artırırlarken, sendikaları baskı altında tutmak ve zayıflatmak konusunda da etkin bir silaha kavuşmuşlardır. Yeni liberal politikaların uygulandığı her yerde sendikalı işçi kitlesi, sendikasız düşük ücretle çalışmak veya sendikalı kalmakta direnerek işsiz kalmak arasında bir tercihe zorlanmıştır. Bu çaresizlik ortamı içinde Reagan, hava trafik kontrollerinin grevini, Thatcher

110 Jessop (1994), “Postfordism and The State” , Post Fordism Reader (ed. A. Amin), Blackwell Publishers Ltd., Oxford’dan aktaran Ferhat D Dumrul, “Sermaye Birikim, Sendikalar ve Gelecek”, Özgür Üniversite Forumu, Sayı. 15 Temmuz-Eylül 2001, s.35.

111 Özuğurlu, 2000, s. 145- 147.

da yeraltı maden işçilerinin grevini başarısızlığa uğratarak sosyal devlet karşıtı politikalarının yolunu açmışlardır¹¹².

—**İşçi Kitlesinin Bileşimindeki Değişim:** Geleneksel sendikacılık tipik istihdam ilişkilerine dayanmaktaydı. Sendikaların geleneksel tabanını oluşturanlar tam zamanlı, yarı vasıflı imalat sanayii işçileri idi. Bu işçiler, aynı zamanda ailenin eve ekmek getirici rolünü üstlenen erkeklerdi. Bu durum sendikaların temel mücadele alanlarının ailenin geçimini sağlayan ücretin artışı, çalışma saatlerinin düşürülmesi, işten çıkarmaların önlenmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi üzerine kurulmalarına neden olmuştur. Oysa klasik üye tabanlarını oluşturan sanayi işçileri, hizmet sektörünün payının artıp, imalat sektörünün payının düşmesi, esnekleşme ve özelleştirme uygulamaları ile giderek azalmış, işçi sınıfının temel özellikleri giderek değişmiş ve kendi içinde farklılaşmıştır. Nitelikli, yüksek ücretli, güvenceli işlerde çalışan ve işgücü piyasasında tutunabilen merkez işgücü ile bu niteliklere sahip olmayan, sürekli olarak işsizlik riski ile karşı karşıya kalan, istismara açık ve örgütlenmesi güç çevre işgücü tamamen ayrılmıştır. Önceki dönemlerde işçi sınıfının farklı katmanlarının büyük bir işletme içinde yan yana çalışıyor olması, sendikal örgütlenmeyi kolaylaştırırken, işletmelerin giderek daha küçük parçalara ayrılmaları, nitelikli ve niteliksiz işçiler; kayıtlı ve kayıtsız işçiler arasındaki ayrımı derinleştirmiştir. Diğer yandan kadın,

112 Alparslan Işıklı, Gerçek Örgütlenme Sendikacılık, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 45.

çocuk ve göçmen emekçiler giderek artan oranda işgücü piyasalarına katılmaya başlamışlardır.

Sendikal hareketlerin Fordizmin içsel bütünlüğü içerisindeki profilinin erkek ve mavi yakalı üyelere dayanma ve örgütsel yapının buna göre şekillenmesi, yeni birikim stratejisiyle mücadele sürecinde yaşadığı sorunların temellerinden birisini oluşturmaktadır. Bir yandan yüksek teknolojiye dayanan yeni sektörlerdeki üretim sürecine uyum sağlamada zorluklarla karşılaşma ve buradaki beyaz yakalıların üretim süreci içerisinde yaşadığı sorunlara yönelik politikalar geliştirmedeki yetersizlikler; diğer yandan kadın çalışanların giderek artan oranda üretim sürecine girmesiyle bunlara yönelik özel politikalar üretmeme sıkıntısı yeni üye kazanma sürecini sekteye uğrattırırken, Fordist sektörlerdeki yoğun birikime dayalı işyerlerinin parçalanması da sendikal hareketin üzerinde şekillendiği örgütsel yapıların içsel dinamiklerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır¹¹³.

Yeni iş örgütlenmesiyle sınıf içindeki parçalanmışlık yoğunlaşmıştır. Özellikle hizmet sektörü kategorisinde istihdama indirgenmiş nitelikli iş gücü, imalat sektöründeki ayrıntılı iş bölümünün neden olduğu basit işler üzerinde genişleyen niteliksiz iş gücü ve asıl önemlisi de, işsiz yığınlar karşısında işe sahip olma ve onu da her an kaybetme kaygısının yarattığı tepkisizlik, özgün sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bu olgular, işçi sınıfı

113 Dumrul, 2001, s. 42.

içinde geleneksel dayanışma zemin ve ilişkilerini ciddi bir tahribata uğratmaktadır¹¹⁴.

Yukarıda özetlenen temel gerekçelerle krize sürüklenen sendikalar ciddi boyutlarda üye kayıplarına uğramalarının yanı sıra toplumsal güç ve meşruiyetlerini de kaybetmekle yüz yüze gelmişlerdir. Endüstri ilişkilerinde üçlü yapının (devlet-işçi- işveren) çözülmesi ve İnsan Kaynakları yönetimi, Toplam Kalite Yönetimi gibi yeni yönetim yaklaşımlarının söylemlerinde kendisini gösteren kolektif endüstri ilişkilerinden bireysel ilişkilere geçiş sendikaların üye sayısını önemli oranda zayıflatmıştır.

Birçok ülkede, işverenler, sendikaları işçilerin kolektif temsilcileri olarak kabul etmemektedir. Toplu İş sözleşmelerinin kapsamı giderek daraltılmaktadır. İşçilerle bireysel diyaloglar kurmak için yeni yöntemler geliştirilmektedir¹¹⁵.

Sendikaların güç ve temsil yeteneklerindeki bu zayıflama geleneksel ücret sendikalarını giderek sayıları azalan üyeleriyle görelî avantajlarını korumaya çalışan kurumlar haline getirmiştir. Sendikal hareketin giderek kan kaybetmesi, tarihin sonunun geldiğini öne süren tezler¹¹⁶ için yeni bir kapı açarak işçi sınıfı

114 Mesut Mahmutogulları, “Küreselleşme ve Yeni Sendikal Anlayışlar”, Özgür Üniversite Forumu, Sayı. 15 Temmuz-Eylül 2001, s.62.

115 Richard Hyman, “An Emerging Agenda For Trade Unions”, International Institute for Labour Studies Discussion Papers, International Labour Organization, Geneva, 1999, s. 2.

116 Francis Fukuyama’nın, “The End of History”, The National Interest, Sayı 16, 1989 yazısıyla birlikte ideolojilerin sonunun geldiği, liberal ekonomik düzenin kesin surette zafer kazandığı ve tüm alternatiflerinin tarihin tozlu sayfalarına gömüldüğü tezi öne sürülmeye başlamıştır.

mücadelesinin son bulduğu ve çatışmacı çalışma ilişkilerinin yerini işbirliğine bıraktığı yönündeki yorumların güç kazanmasına neden olmuştur.

Sendikal alanda yaşanan krizin işçi sınıfı ya da sermaye lehine nasıl aşılabacağı, sermaye ve emeğin sendikal alandaki çatışmasının, yani sınıf mücadelesinin bir bileşkesi olarak şekillenecektir. Sendikalar örgütlenme ve mücadelelerini güncel sorun ve politikalardan kopmadan ekonomik ve politik mücadelenin bir arada yürütülmesi gereğini göz ardı etmeksizin yürütmelidirler¹¹⁷.

Değişen koşulların en azından yeni bir sendikacılık anlayışı, yeni sendikal politikalar ve hatta yeni örgütlenme biçimlerini dayattığı açıktır¹¹⁸. Sendikalar, farklı sektörlerde, farklı yöntemlerle örgütlenmeyi başarırlarsa, işçilerin işyerlerindeki talep ve ihtiyaçları ile toplumun daha evrensel talepleri arasında erdemli bir bağ kurmayı da başarabileceklerdir¹¹⁹.

2.2. Sendikaların Krizi Aşma Çabaları ve Yeni Sendikal Yönelimler

Sendikaların ilk tepkisi var olanı koruma şeklinde olmuştur. Ancak sadece var olanı koruma güdüsünün sendikal örgütlülüğün erozyonunu önlemeye yetmediği çok geçmeden anlaşılmıştır. Örgütlülüğü geliştirmek, örgütsüzleri örgütlemek ve yeni

117 Çetin Uygur, Çiğdem Çıdamlı, Ferda Koç, Mehmet Tok, Metin Özügurlu, Tonguç Çoban, Yaşar Kanbur, Dinozorların Krizi: Değişim ve Sendikalar (Der. Çetin Uygur), Alan Yayıncılık; İstanbul, 1992, s. 71, 104.

118 Meryem Koray, Değişen Koşullarda Sendikacılık, TÜSES Yayınları, 1994, s. 113- 114.

119 Christopher S Allen, "Trade Unions, Worker Participation, and Flexibility: Linking the Micro to the Macro" Comparative Politics, April, 1990, s. 268.

mücadele yöntemleri bulmak yönündeki arayışlar her yerde çoğalmaya başlamıştır¹²⁰. Sendikalar kaybettikleri toplumsal ve politik güçleri ile üyelerini geri kazanmak için farklı stratejilere başvurmaktadırlar.

Birçok gelişmiş ülkede sendikalar örgüt yapılarında değişiklik yapmaya yönelmektedir. Bunun sonucunda bazı ülkelerde meslek sendikacılığı ve işyeri sendikacılığı modeli yeniden önem kazanmakta, uzun vadede sanal örgütlenme modeli üzerinde durulmaktadır¹²¹. Japonya gibi yaygın uygulanan örneklerinde de görüldüğü gibi bu örgütlenme modeli, az sayıdaki nitelikli çekirdek işgücünün haklarını koruyarak avantajlar sağlarken, çevre işgücü için son derece dezavantajlı sonuçlar doğurmaktadır. Diğer yandan sendikalar işkolu düzeyinde hem örgütsel bir güce sahip olmakta, hem de bu düzeyde ekonomik koşullardan az çok bağımsız bir pazarlık gücünü kullanabilmektedirler. Ayrıca meslek/ işyeri sendikacılığının sendika üyeleri arasındaki dayanışmayı azalttığı da açıktır¹²².

Başka bir strateji ise sendikaların geleneksel kolektif kimliğinden uzaklaşarak sendika üyelerinin bireysel çıkarlarının artırılmasına odaklanır. Üyelerin sendikadan duyduğu memnuniyeti ve üye sayısını daha iyi ve daha çok hizmet sunmaya çalışarak artırmaya çalışır. Bu tip sendikal anlayış, uygulamada ABD'deki sendikalar arasında daha sık görülmekle beraber, 1980'lerden sonra Batı Avrupa'da da

120 Aydemir, www.basinis.sayfamtr.net/2003GK_orgutlenme.doc.

121 Ayşen Tokol, "Sendikaların Üye Sayısında Azalma Nedenleri ve Sendikaların İzledikleri Yeni Politikalar", http://www.isguc.org/?avc=arc_view.php&ex=116&pg=m (Son ziyaret tarihi: 13.05. 2006)

122 Koray, 1994, s. 108.

benimsenmiş ve geleneksel sendikacılığa alternatif bir model olarak görülmüştür¹²³. Sendikal faaliyetin bankacılıktan özel eğitimciliğe, turizm işletmeciliğinden özelleştirme süreçlerinin içinde yer almaya kadar çeşitlendiğine tanık olunmaktadır¹²⁴. Örneğin Avustralya Sendikalar Konfederasyonu (ACTU), üyelerine alışverişte kolaylık sağlayan bir imtiyaz kartı çıkartmıştır. AFL- CIO üyelerine düşük maliyetli kredi kartı, sigorta, yasal hizmet, seyahat paketi gibi tüketim kolaylıkları sağlayan bir program uygulamaya koymuştur. Ayrıca örgüt “ortak üyelik adını taşıyan bir sistem geliştirmiştir. Bu sistemde işçi tam üyelik aidatından daha düşük bir aidat ödeyerek, sendikanın toplu pazarlık dışındaki hizmetlerinden yararlanma olanağına kavuşmaktadır¹²⁵. İtalya, Danimarka, Belçika, İngiltere, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde ise sendikalar, üye olacaklara kredi kartı, sigorta indirimleri vb. hizmetler sunmaya başlamış, bu da sendika üye ilişkisini değiştirmiştir. Sanayi sektöründeki toplu çıkar ortaklığından bireysel tüketici çıkarlarında ortaklığa geçilmiştir. Bu uygulamanın üye sayısını sadece sınırlı düzeyde artırdığı gözlenmiştir¹²⁶.

Sendikalar genç işçiler, kadın işçiler gibi işçi kitlesinin yeni bileşenlerini ve işsizleri de örgütleyebilmek için farklı çalışmalar yapmaktadır. Bunların içinde işsizlerden üyelik aidatı almamak; kendi bünyelerinde kadın büroları kurmak, kadın

123 Richard Hyman, “Changing Union Identities in Europe”, The Challenges to Trade Unions in Europe (Edit. Leinsink vd), Cornwall, Hartnos Limited, 1996, p.68-69’dan aktaran Betül Urhan, Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye’deki Durum, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, 2005, s. 97.

124 Alparslan Savaş, “İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Uluslararası Sendikal Hareket”, Petrol- İş Yıllığı 2000-2003, İstanbul, 2003, s. 248.

125 Tokol, http://www.isguc.org/?avc=arc_view.php&ex=116&pg=m.

126 Jeremy Waddington, Reiner, Hoffmann, Jens Lind, “Avrupa Sendikacılığı Bir Geçiş Döneminde Mi?”, Avrupa Sendikal Hareketi, Türk Harb- İş Sendikası, Ankara, 1999, s. 1.

sorunlarına yönelik faaliyetler ve kampanyalar yamak; gençlere yönelik organizasyonlara destek vermek, sponsor olmak; eğitim çalışmaları yapmak gibi faaliyetler sayılabilir. Örneğin 1996'dan bu yana yaz programları düzenleyerek genç aktivistleri bünyesine katmıştır. ABD'nin tek sendika temelli koleji olan Ulusal İşçi Koleji'nden 500 kadar çalışan kadın ve erkek mezun olmuştur¹²⁷.

Sendikalar itibarlarını ve üyelerini kazanmak için çeşitli örgütlenme kampanyaları düzenlemektedir ve kitlesel sendikalar bu kampanyalarda medyayı da kullanmaktadır. Diğer bir yenilik ise küçülen sektörlerde örgütlü sendikaların büyük sendikalara katılımıdır. Tüm dünyada küreselleşme ve neo-liberal saldırıya maruz kalan sendikalar için uluslararası örgütlenmeler de giderek önem kazanmaktadır.

Sosyal kazanımların giderek yok olması ve örgütsüzleşme bazı ulusal ve uluslararası sendikal örgütlenmelerin söylemlerinde de değişikliğe yol açmıştır.

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (ICFTU) yeni bir politika izlediğini gözlemlemek mümkündür. Soğuk Savaş dönemi boyunca önceliğini "komünizmle mücadele" olarak tanımlayan ICFTU, 1990'lı yıllarda temel yaklaşımını küreselleşmeye sosyal bir boyut verilmesi şeklinde biçimlendirmiştir. İşverenlerin, hükümetlerin ve sendikaların küresel düzeyde yeni bir sosyal uzlaşmaya varmalarını sağlamak, hükümetler arası örgütler ve çok uluslu şirketlerle etkin bir iletişim, danışma ve müzakere ağı kurarak küresel yeniden yapılanmada yer almak, değişime karşı çıkmak değil, değişimin bir parçası olmak şeklindeki küresel sendikal strateji, ICFTU'nun 6- 12 Mart 1995 tarihinde Kopenhag'da

127 AFL- CIO'daki dönüşüm ve federasyon tüzüğü için bkz: <http://www.aflcio.org/aboutus>.

yapılan Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Dünya Zirvesi'nde sunduğu bildiride¹²⁸ ifadesini bulmuştur¹²⁹. Konfederasyon 2004 Aralığındaki 18. Dünya Kongresi'nde de günümüzde emek hareketinin mücadele ettiği ve işçi hakları ve çalışma koşulları üzerinde baskı yaratan gerekçelerin doğrudan ve dolaylı olarak küreselleşme ile ilişkili olduğunu belirlemiş ve küresel ekonomide işçi hakları için savaşımın konfederasyonun eylemlerinin temel taşı olacağını ifade etmiştir. ICFTU bu amaca ulaşmak için sendikal hareketin amaç ve değerlerini paylaşan siyasi gruplar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği önermektedir. Yoksulluğu ortadan kaldırmak ve kadın ve erkekler için çalışma koşullarını iyileştirmek için dış borçlar, neo-liberal politikalar ve uluslararası ekonomik kuruluşlar gibi engellerin üstesinden gelinmesi gerektiğini belirtmektedir¹³⁰.

Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ETUC) ise “‘Sosyal Avrupa’ sloganıyla bütün enerjisini Avrupa Birliği’nin yeniden yapılanma sürecine hasretmiş görünmektedir. Avrupalı sendikaların, ulus devlet bünyesinde büyük ölçüde kaybetmiş oldukları ayrıcalıklı konumu, bu kez Birlik bünyesinde yeniden elde etmeye çalıştıkları söylenebilir”¹³¹. “Avrupa Birliği’nin yeni liberal entegrasyonunun derinleşmesi sürecine ve bu süreç içinde sosyal politikaların ve sosyal maliyetlerin ulusal düzeyde tutulmasına paralel olarak, ETUC’un “Sosyal Avrupa” projesinin önündeki engeller artmıştır¹³².

128 Bildiri metni için bkz. ICFTU, Statement to the World Summit on Social Development, Brüksel, 1995.

129 Işıklı, 2003, s. 143.

130 ICFTU’daki değişim ve ICFTU’nun 5- 10 Aralık 2004 18. Dünya Kongresi karar metinleri için bkz.

<http://www.icftu.org>.

131 Özügür, 2000, s. 165.

132 Işıklı, 2003, s. 157.

Mevcut değişime karşın, gerek ICFTU gerek ETUC merkez ülkelerin egemen politikalarının etkisi altındadır ve evre ülkeleriyle güçlü bir sendikal dayanışma oluşturmak konusunda başarısızdır.

Politikaları Amerikan sermayesi ve egemen devlet ideolojisinin etrafında şekillenen AFL- CIO’da da son dönemde bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. 1995 kongresindeki yönetim değişimi ile birlikte daha emekten yana ve daha özerk bir politika benimsenmeye başlamıştır. Federasyon, Temmuz 2005 Kongresinde değiştirilen tüzüğünde, ücret ve çalışma koşullarının geliştirilmesi ve örgütsüz işçilere ulaşarak hızlı ye kaybının önüne geçilmesinin yanında ırk, inanç, renk, cinsiyet, din, engellilik ve cinsel yönelimini önemsemeksizin tüm işçilerin eşit derecede desteklenmesi ve örgütlenmenin olanaklarından yararlanması, hak ve özgürlüklere tam ulaşım için demokratik kurumların korunup güçlendirilmesi, dünyada barış ve özgürlüklerin korunması için yapısal destek vermek ve dünyadaki bağımsız ve demokratik emek hareketleriyle birlikte hareket etmek, emek hareketi üzerindeki politik kontrolü engellemek, emek hareketinin demokratik karakterini güvence altına almak için bağı ulusal ve uluslararası sendikaların özerkliğini sağılamak gibi amaç ve ilkelere yer vermiştir. Ancak belirlenen ilkelerin gerçekten uzaklığı federasyonun, ABD’nin Irak’ı işgal etmesine destek vermesi ve savaş sürecinde yaşananlara seyirci kalmasıyla ortaya çıkmıştır. 25 Temmuz 2005 kongresiyle birlikte yeni yönetimin ye sayısını artırmadaki başarısızlığı gerekçesiyle SEIU ve Teamsters’ adlı iki büyük sendika federasyondan ayrılmıştır.

Dünya, son yıllarda sıklıkla sendikaların sergilediğı ulus ötesi dayanışma eylemlerine sahne olmaktadır. 1996 yılında bir Amerikan şirketi olan Sprint’in San

Francisco'daki yan kuruluşunda başvurduğu sendikal örgütlenme sürecine girdikleri için İspanyol işçilerin işten çıkarılması uygulaması karşısında, Uluslararası Posta-Telefon- Telgraf İşçileri Sendikası bir başkaldırıya öncülük etmiş ve Alman, Fransız ve Meksika Telekomünikasyon sendikaları dayanışma içinde kendi ülkelerinde Sprint'le yapılan anlaşmalara önemli şartlar getirmiştir. 1997-98 yıllarında Amerikan dok işçileri ile Avustralya, İspanya ve İsrail'deki dok işçileri de Liverpool'da işten çıkartılan dok işçilerini desteklemek üzere bir eylem gerçekleştirmişlerdir. Japon lastik üreticisi Bridgestone'un sendika karşıtı uygulamaları karşısında gerçekleştirilen uluslararası kampanya da ulus ötesi dayanışmaya bir örnek teşkil etmektedir¹³³. Başka bir dayanışma örneği Finlandiya'da belediye hizmetleri işkolunda örgütlü üç sendika, KTV, STTK-J ve Super ile Litvanya'daki belediye, kamu ve sağlık sektöründe örgütlü kardeş sendikaları arasında bilgi ve deneyim alışverişi yoluyla gerçekleşmektedir. Son dört yılda Litvanya'da sendikaların üye sayılarındaki azalma durmuştur¹³⁴.

Aralık 1999'da Seattle'de Dünya Ticaret Örgütü Bakanlar zirvesine karşı gerçekleştirilen protesto eylemleri ise ulus ötesi eylemlerden en çok ses getireni olmuştur. Söz konusu eylemlere dünyanın pek çok ülkesinden sayısız sendika katılmıştır.

Seattle'deki eylemler Mexico City, Prag, Melbourne, Washington, Cenova, New York ve dünyanın diğer pek çok kentinde uluslararası finans kuruluşlarının temsilcilerinin toplantılarına karşı yapılan eylemlerin ateşleyicisi olmuştur. Bu

133 Dumrul, 2001, s. 43-44.

134 www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/book/opinion_formers.htm (Son ziyaret tarihi: 03. 05. 2006).

eylemlerin en önemli özelliğinin çok sayıda farklı toplumsal hareketin bir arada yer alması nedeniyle, çevre, insan hakları, toplumsal cinsiyet, üçüncü dünya ülkelerinin gelişimi, biyoteknoloji, dış borçlar sorunu, emek ve tarım gibi çok farklı gündemleri içermesi olduğu söylenebilir.

Emek hareketindeki önemli değişimlerden biri de, Seattle örneğinde görüldüğü gibi, yeni toplumsal hareketlerle oluşturulan ittifaklardır.

Latin Amerika ülkeleri, Güney Afrika, Güney Kore, Filipinler gibi yeni sanayileşen ülkelerde yeni işçi kitlesini örgütlemeye yönelik olarak ortaya çıkan ve sınıfsal talepleri diğer toplumsal taleplerle birleştiren yeni bir sendikacılık hareketi ortaya çıkmıştır. “Toplumsal Hareket Sendikacılığı” adı verilen bu sendikal hareket, üyelerinin dar çıkarlarıyla sınırlı olmayıp, daha geniş bir toplumsal hedefi odağına alan bir sendikacılık anlayışıdır. Sendikalar tarafından ihmal edilen işçi gruplarını kapsayan geniş tabanlı bir üyeliğe dayanır. Bu sendikal anlayış, sendikacılığın ilk dönemlerinde, sendikaların toplumsal hareketler içinde oynadığı rolü yeniden kazanma girişimi olarak yorumlanmaktadır. Toplumsal Hareket Sendikacılığı sosyal adalet sorunlarına yönelik olan toplumsal mücadelelerin genişletildiği yerlerde günden güne önem kazanmakta, neo- liberal politikaların güçsüzleştirdiği sendikaların gücünü yeniden kazanmanın önemli alternatiflerinden biri olarak görülmektedir¹³⁵.

135 Geoffrey Wood, “Organizing Unionism and The Possibilities For Perpetuating A Social Movement Role: Representivity, Politics and The Congress of South African Trade Unions”, Labor Studies Journal, Volume 26, No. 4, Winter 2002, p.10-11’den aktaran Urhan, 2005, s. 98.

2.3. Toplumsal Hareket Sendikacılığı:

Toplumsal Hareket Sendikacılığının genel özelliklerini “Toplumsal Hareket Sendikacılığı” kavramını ilk kez ortaya koyan Waterman¹³⁶ şöyle tanımlamıştır:

- Sadece daha iyi ücretler ve çalışma koşulları için değil, fakat aynı zamanda emek süreci, yatırımlar, yeni teknoloji, yer değiştirmeler, taşeronluk, mesleki yetiştirme ve eğitim politikaları üzerinde işçi ve sendika denetimini artırmak. Çevre ve kadın hareketi gibi toplumsal hareketler ile çatışmalardan kaçınmak ve taleplerin çekiciliğini artırmak için, bu stratejiler ve mücadelelerin, etkilenen topluluklarla diyalog ve ortak eylem temelinde yürütülmesi;
- Hiyerarşik, otoriter ve teknokratik çalışma yöntemleri ve ilişkilerine karşı, toplumsal olarak yararlı ve çevre dostu ürünler için, çalışma saatlerinin azaltılması için, elde edilebilir ve zorunlu olan şeylerin dağıtımı için, ev işlerinin paylaşılması için ve kendini geliştirme ve gerçekleştirmeye yönelik serbest zamanın artırılması için mücadele;
- Sendikalarda örgütlü olmayan veya örgütlenemeyecek çalışanların (küçük meta üreticileri, ev eksenli çalışanlar, köylüler, ev kadınları, teknisyenler ve profesyoneller) hareketleriyle eklemlenmek;
- Güçlü ve çeşitli bir sivil toplum yaratma çabasında, sınıfsal olmayan ya da çok sınıflı diğer demokratik ve çoğulcu hareketlerle (kadın, insan hakları, çevre, barış hareketleri vb.) eklemlenmek;

¹³⁶ Peter Waterman, “Yeni Toplumsal Sendikacılık: Yeni bir Dünya Düzeni için Yeni bir Sendika Modeli”, Sendikal Notlar, Şubat, 2004, s. 151- 152.

- Tüm toplumsal ilişkilerin ve yapıların demokratik, çoğulcu ve işbirliğine dayalı bir doğrultuda sürekli dönüşümü için çalışmak;
- Benzer yönelimleri olan siyasal güçlerle eklemlenmek;
- Öncü ya da egemen bir örgüt olduğunu iddia etmeksizin ve kendini bunlara tabi kılmaksızın, öteki ortaklarla eşit ve demokratik olarak eklemlenmek;
- Bir bütün olarak toplumdaki yeni sorunları ele almak;
- İşyeri demokrasisini desteklemek ve hem işçiler arasında hem de işçilerle öteki popüler, demokratik toplumsal güçler arasında doğrudan yatay ilişkileri desteklemek;
- Eğitim, kültür ve iletişim alanında aktif olmak;
- Küresel bir sivil toplum ve dayanışma kültürü yaratma mücadelesinde, hem işçilerle hem de öteki-popüler demokratik toplumsal güçlerle, toplumsal sisteme, ideolojiye ya da siyasal kimliğe bakmaksızın, işyeri, taban ve topluluk düzeyinde doğrudan ilişkileri benimsemek;
- Örgüt içinde ve örgütler arasında ilişki ağlarına açık olmak.
- Toplumsal Hareket Sendikacılığı dışsal bir örgüt tarafından değil, kendi üyeleri tarafından demokratik biçimde denetlenen bir sendikacılık biçimidir. İşçilerin gündelik çalışma koşulları, ücret ve çalışma yaşamına ilişkin denetim için verilen mücadelenin, ulusal toplumsal politik durumla yakından ilişkili olduğunu ve bunlardan ayrılmayacağını kabul eder. Bu kabul, işçilerin durumunu iyileştirmek için verilecek mücadelenin, sendikalar içindeki egemen ilişkilerle olduğu kadar, ülke çapındaki

koşullarla da ilişkilendirilmesini zorunlu kılar. O halde, toplumsal hareket sendikacılığı sermayeden, devletten ve politik partilerden bağımsızdır, kendi gündemini kendi perspektifiyle belirler ancak ittifak içinde olduğu toplumsal hareketlerle ilişkileri temelinde bu perspektifi değiştirmeye de açıktır¹³⁷.

Dar anlamdaki işçi örgütlenmesi yerine, işyeri ve işkolu sınırlarının dışına çıkarak yarı zamanlı, evde, geçici veya mevsimlik çalışanlarla, enformel sektör çalışanlarını, ev kadınlarını ve işsizleri de kapsıyor olması "Toplumsal Hareket Sendikacılığı" ile tanımlanan yeni sendikal hareketlerin en önemli özelliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Böylece sayısı giderek azalan sanayi işçilerinin yanı sıra sayıları giderek artan işçi sınıfının yeni bileşenleri de örgütlenebilmektedir. Bu durum örgütlenmenin işyerlerinin dışına taşıp işçilerin iş dışı yaşam alanlarına taşınmasına, örneğin mahallelerde, derneklerde, kooperatiflerde örgütlenmelerine olanak sağlamıştır.

Toplumsal Hareket Sendikacılığı örnekleri başta Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore, Filipinler ve Hindistan olmak üzere Avrupa ülkeleri ile ABD’de de görülmektedir. Örneğin Toplumsal Hareket Sendikacılığının Güney Afrika’daki biçimi, ırkçılık (apartheid) karşıtı mücadeleye sıkı sıkıya bağlıdır. COSATU’nun (Güney Afrika Sendikaları Konfederasyonu) ırkçı rejime karşı mücadele içinde yer alması endüstri ilişkileri kurumlarının ve daha geniş anlamda toplumsal kurumların

137 Yüksel Akkaya, “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Ne Kadar Yeni Ne Kadar Eski?”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1214(Son ziyaret tarihi: 20. 11. 2004).

demokratikleşmesi sonucunu vermiştir¹³⁸. Filipinler’de KMU (1 Mayıs Hareketi) ise işçileri ilgilendiren konuların dışına çıkmış, pek çok halk grevi örgütlemiş ve Marcos diktatörlüğünün devrilmesinde kilit bir rol oynamıştır¹³⁹. Brezilya’da CUT (Birleşik İşçiler Merkezi), askeri rejime karşı demokratikleşme ve insan hakları mücadelesinde toplumsal muhalefetin diğer aktörleriyle işbirliği içinde hareket etmiş, sanayi işçilerinin yanı sıra diğer kent yoksullarını da örgütleme yolunda çalışmalar yürütmüştür. Kore’de KCTU’nun (Kore Sendikalar Federasyonu) kuruluşundan bir yıl sonra örgütlediği genel grev mücadelesi kendi üyeleri kadar, işçi sınıfının örgütsüz kesimlerinden de büyük destek görmüştür. Beyaz ve mavi yakalı işçi ayrımını kaldırarak işçiler arasındaki bölünmeyi sona erdirmiştir. KCTU öğrenci hareketleri ile güçlü bir bağ kurarak yürüttüğü mücadelesiyle, Güney Kore’nin demokratikleşmesi yolunda önemli bir görev üstlenmiştir. 2000’de kurulan ve parlamentoya 10 milletvekili sokan Kore Demokratik İşçi Partisi’nin kuruluşunda da en önemli rolü KCTU oynamıştır.

Sözü geçen sendikalar, özellikle Filipinler ve Güney Afrika’da, çevresel mücadele de yürütmektedirler. Örneğin KMU, 1985 yılında Filipinler’in Batan kentinde inşa edilen Bataan Nükleer Santrali’ne karşı gerçekleştirilen halk grevine öncülük etmiştir¹⁴⁰.

138 Andries Bezuidenhout, "Towards Global Social Movement Unionism? Trade Union Responses To Globalization In South Africa", International Institute for Labour Studies Discussion Papers Series, No. 115, International Labour Organization, Geneva, 2000, s. 2.

139 KMU ve Toplumsal Hareket Sendikacılığı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Kim Scipes, "Understanding the New Labor Movements in the 'Third World': The Emergence of Social Movement Unionism.", Critical Sociology, Vol. 19/2: 1992, s.81- 101.

140 Scipes, 1992, s. 91.

COSATU da, çevre sorunlarına duyarlı bir yaklaşıma sahiptir. Konfederasyon çevreyle ilgili kararlara ve yasama sürecine katılmaktadır. COSATU, çevre politikasını çevrenin korunması ve ekonomik kalkınma arasında denge kuran bir politika olarak açıklamaktadır. Endüstriyel üretimde kullanılan zararlı maddelerin işçileri işyerinde etkilediği gibi, ülkede atıkların tarihsel olarak dezavantajlı toplulukların yaşadıkları yerlere bırakılmasının, onları ikinci kez olumsuz etkilere maruz bırakacağı belirtilmektedir. Kısa ve uzun dönem etkileri ayrıntılı biçimde incelenerek çevreyle ilgili kararların alınması gereğine dikkat çekmektedir. COSATU çevresel karar mekanizmalarına halkın katılımını öngörmektedir¹⁴¹.

Toplumsal Hareket Sendikacılığına örnek teşkil eden bu yeni sendikal örgütlenmelerin yanı sıra Brezilya’da Topraksız İşçiler Hareketi (MST), Arjantin’de İşsizler hareketi, Hindistan’ da ev eksenli çalışan kadın işçilerin örgütlendiği “Dağlar ve Ormanlar Hareketi” gibi geleneksel işçi hareketlerinden farklı biçimde örgütlenmiş toplumsal hareketler ortaya çıkmaktadır.

141COSATU Parliamentary Submission on the Draft National Environmental Management Bill,1998, www.cosatu.org.za/docs/1998/env-mgt.htm#_Toc429364322 .

2.4. Türkiye’deki İşçi Sendikalarının Günümüzdeki Durumu

2.4.1. Türkiye’deki İşçi Sendikalarının Krizi

Sendikal kriz, tüm dünyada çalışmanın ikinci bölümünde sözü geçen ortak nedenlere dayanmaktadır. Ancak Türkiye’de yaşanan krizin ülkenin kendi öznel koşulları içinde geliştiği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Bir yandan, geç sanayileşme, kırdan kopuşun tamamıyla gerçekleşmemesi, mülksüzleşmenin gecikmesi ve Türk imalat sanayiine ağırlığını koyan küçük işletmelerde kurulan paternalist işçi- işveren ilişkileri gibi nedenlerle Türkiye işçi sınıfının oluşumundaki farklılıklar diğer yandan sendikal hareketin ortaya çıkışının güçlü sınıfsal mücadelelere dayanmıyor oluşu; 12 Eylül askeri darbesinin tüm sosyal- siyasal hakları ortadan kaldırmış olması ve geciken demokratikleşme Türk sendikacılığını Batı’daki sendikacılık deneyimlerinden farklı kılan temel başlıklardır¹⁴².

“Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren merkezileşen sendikal hareket bir anlamda korporatist bir temsile dayanmıştır. Sınıfsal mücadele sürecinin sonuçlarına dayanmamış olan bu biçimsel var oluş Türkiye’deki kriz sürecinin yönüne de kendi açısından bir etkide bulunmuştur”¹⁴³.

142 Türk sendikacılığının özgün koşulları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Işıklı, 2003, s.47- 79.

143 Dumrul, 2001, s. 46.

12 Eylül Askeri Darbesi ise, Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin en önemli belirleyenlerinden biridir. Darbe ile birlikte, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, daha önceki on yıllarda çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasal güç dengeleri ve mücadeleler sonucunda elde ettiği hak ve özgürlüklerin büyük bir bölümünü önce fiilen, sonra da hukuken kaybetmiştir. Çok sayıda işçi ve memur, Sıkıyönetim Komutanlıkları'nın baskısıyla işten çıkarılmıştır¹⁴⁴.

Türk sendikacılığı temelde kamu kesiminde örgütlenmeye dayanmış ve devlet ideolojisiyle örtüşen bir söyleme sahip olmuştur. Bu özelliklerin dışında bir politik tavırla, işçi sınıfının temsilcisi olma söylemiyle ortaya çıkan ve siyasal alana müdahale eden DİSK ve bağlı sendikalar 12 Eylül darbesiyle kapatılırken, TÜRK-İŞ kan kaybederek de olsa ayakta kalmıştır. HAK-İŞ ve bağlı sendikalar da darbeyle birlikte kapatılmış ancak 1981'de tekrara faaliyete geçebilmişlerdir. HAK-İŞ daha sonra "İslami sendikacılık" söylemi ile tüm dünyada ve Türkiye'de kendisini dayatmaya başlayan neo-liberal politikaları uzlaştırmaya çalışacaktır. TÜRK-İŞ'in kapatılmayan tek sendika oluşunu ise "Partiler Üstü Politika"sına borçlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

TÜRK-İŞ geleneksel partiler üstü sendikacılık anlayışıyla, bir yanıyla devleti belirlenmemiş ve "siyaset üstü" gören bir korporatist sendikacılık anlayışını ifade

144 Yıldırım Koç, Türkiye'de İşçiler ve Sendikalar, Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2000, s. 231.

ederken, diğ er yandan da iktidardaki siyasal parti ile iyi ilişkiler kurma yoluyla toplu sözleşmeler bağıtlamak anlamında pragmatik bir varsayım anlamında iřlemiřtir¹⁴⁵.

12 Eylül sonrasında yasalardaki ve toplu iş sözleşmelerindeki birçok hak ve özgürlük ortadan kaldırılmış; sendikalara sistemli bir baskı uygulanmış; örgütsüzlük teşvik edilmiş; sosyal devlet anlayışı ve sınırlı uygulaması tahrip edilmiştir. Bu uygulamalar sivil hükümetler döneminde de büyük ölçüde korunmuş ve s rd r lm řtir¹⁴⁶.

TÜRK-İş darbenin işçiler ve sendikalar üzerindeki etkilerine başlangıçta seyirci kalmıştır. 1987 yılından itibaren ise TÜRK-İş'e bağı sendikalar tarafından büyük grevler uygulanmaya başlamıştır. Sendikal tabanda 1987 yılından itibaren artmaya başlayan ve 1989 baharında tüm ülke çapında yaygınlaşan kitle eylemlerinin ve siyasal iktidara yönelik protestoların TÜRK-İş'in siyasal tutumunu değıştirmesinde önemli bir rolü olmuştur. Bu rol hem sendikal önderliğinin tabanın sesine kulak vermesi, hem de sendikal önderliğinin dönüştürülmesi şeklinde-dir. 1987 yılından 1990 yılı başlarına kadar TÜRK- İş'e bağı sendikalarda şube başkanlarının %48'i, merkez yöneticilerinin %49'u, 32 sendika başkanının 15'i değıřtirilmiřtir¹⁴⁷.

1990'larla birlikte memur sendikalarının kurulmaya başlaması ve 1992'de DİSK'in tekrar faaliyete geçmesi sendikal hareketteki bu canlanmaya katkıda bulunmuş olmakla birlikte, Türk sendikal hareketinde ciddi bir dönüşüm söz konusu

145 Arif Geniş "12 Eylül 1980 Sonrasında Demokrasi ve Sendikal Hareket", Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi (Der: Alparslan Işıklı), Ankara, Kültür Bakanlığı, 2002, s. 268.

146 Yıldırım Koç, Sendikacılık Tarihi, TES-İş Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara, 1999, s. 47.

147 Yıldırım Koç, Günümüzde İşçi Sınıfı ve Sendikalar, Metis Yayınları, İstanbul, 1989.

olamamıştır. 12 Eylül öncesinde siyasi ve mücadeleci bir sendikacılık anlayışına sahip olan DİSK, tekrar faaliyete geçişinin ardından daha uzlaşmacı ve TÜRK- İŞ'in çizgisine daha yakın bir sendikal anlayışa sahip olmuştur¹⁴⁸.

Sendikal yapılarda, yukarıda sözü edilen görelî değişmelere karşın; 90'ların başında hız kazanan özelleştirme dalgası ve enformel sektördeki genişlemeyle sendikalarda önüne geçilemeyen üye kayıpları baş göstermiştir. Taşeronlaştırma, özelleştirme, işten çıkarmalar ve sosyal hak kayıplarına karşı mücadele etmek amacıyla 1993 yılında üç konfederasyon “Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu”nda ¹⁴⁹ ilk defa bir araya geldilerse de HAK- İŞ özelleştirilen Et ve Balık Kurumu’nu satın alan ortak girişim grubunda yer almasının ardından platformdan ayrılmıştır.

Özellikle 1994 krizi ve sonrasında gerek yeni birikim stratejisinin yapısal uyum programı adı altında hayata geçirilmeye başlaması, gerekse esnekleşme politikaları nedeniyle özel sektördeki fabrika yapılarının dönüşümü sendikal hareketin kan kaybını artırırken, sendikal hareketin sürece ilişkin kendi içerisinde ayrışması ve özelleştirme, taşeronlaştırma piyasalaştırma politikalarına bir bütün olarak tepki vermemesi, hatta sendikal hareketin bir kesiminin özelleştirmenin sendikal harekete katkı yapacağına ilişkin farklı yaklaşımları bu sürece ciddi ve örgütlü bir yanıt vermesinin önüne geçmiş ve sendikal yapılar bir bütün olarak zayıflamaya başlamışlardır¹⁵⁰.

Bu zayıflama süreci istihdam yapısında baş gösteren değişimle hız kazanmıştır. İstihdam istikrarsızlaşmış, kısmi süreli çalışma, süresi belirli hizmet akdiyle çalışma,

148 Urhan, 2005 ve Uygur vd., 1992.

149 Platform ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Koç, Yıldırım, Türkiye’de İşçiler ve Sendikalar, Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2000, s. 265- 323.

150 Dumrul, 2001, s. 47.

geçici işçilik, kiralık işçilik gibi çalışma biçimleri yaygınlaşmıştır. İşçilerin bir kesimi küçük işyerlerinde kaçak ve geçici işlerde çalışmakta, sık sık işsiz kalmakta, işportacılık gibi gelir kaynaklarına başvurmaktadır. İşçilerin işsiz kesiminin sayısı ve oranı artmaktadır¹⁵¹.

Son on yılda, sermayenin sendikalara karşı tutumu daha da güçlenmiş, taşeronlaşma ve enformelleşme daha da artmış, esnekleştirme politikaları 4857 sayılı İş Kanunu ile hukuki bir zemine kavuşmuştur. Özelleştirme son hızla sürerken işsizlik örgütlenmenin karşısındaki en büyük tehdit haline gelmiştir. Bunun sonucunda işçi sınıfı sayıca artarken sendikalı işçi sayısı azalmaktadır. Resmi istatistiklere¹⁵² göre Türkiye'de toplam işçi sayısı 5.022.584, toplam sendikalı işçi sayısı 2.945.929 (%58.65)'dur. Ancak bu rakamlar son derece yanıltıcıdır. Gerçekte toplu sözleşme kapsamındaki işçi sayısının 1 milyon altında olduğu öngörülmektedir.

Türkiye'deki sendikal örgütlenmenin önemli özelliklerinden biri kamu sektöründe örgütlenmeleridir ve bu nedenle özelleştirme ve taşeronlaştırma uygulamaları Türk sendikacılık hareketine vurulan en önemli darbedir. Fakat Türkiye'de sendikalar özelleştirmelere karşı erken ve bütünsel bir eylem planı yapamadıkları gibi bir dayanışma da sergileyememişlerdir. Sendikalar ancak kendi örgütlendikleri işyerlerinde özelleştirmeler gerçekleştirilmeye başladığı anda tek başlarına mücadele etme yoluna başvurmuşlardır. Bu durum özelleştirmenin

151 Yıldırım Koç, Sendikacılığın Güncel Sorunları, Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2000, s. 30.

152 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 17 Temmuz 2005 tarih ve 25878 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2005 Temmuz ayı istatistiğinden alınmıştır.

toplumsal boyutlarının görülmesine engel olmuş; verilen mücadelelerin de kamuoyuna sendikaların üye kaybetme korkusuyla karşı çıktıkları münferit olaylar gibi yansıtılmasını kolaylaştırmıştır. Ancak özelleştirme dalgasının giderek sertleştiği son birkaç yılda, başta SEKA direnişi ve TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı yürütülen mücadele gelmek üzere, sendikalar arası dayanışmanın sergilendiği ve tüm mücadele yollarının kullanıldığı özelleştirme karşıtı sendikal deneyimlerden söz edilebilir.

Türkiye'de sendikaların bugün içinde bulundukları krizin kökenleri, 12 Eylül ve sonrasındaki sürecin etkileri, sendikal örgütlenmeyi sınırlayan ve zorlaştıran yasal düzenlemeler; işsizlik, enformel sektörde istihdam edilenlerin sayısının giderek artması, özelleştirme, taşeronlaştırma, esnek çalışma uygulamaları ve sermayenin sendikalaşmaya karşı yürüttüğü sistematik mücadele gibi pek çok gerekçeye dayanmakla birlikte; Türkiye'de sendikaların zayıflamasında sendikaların yapılanmaları ve anlayışları da son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Sanayi işçilerinin örgütleri olarak gelişen sendikalar hizmet sektörü çalışanının örgütü olamamakta, kamu işçilerinin sendikaları özel sektörde çalışan işçilerin sendikaları olamamakta, erkeklerin sendikaları kadınların, yaşlıların sendikaları gençlerin sendikaları olamamaktadır. Öte yandan sendikalar az güvenilen kurumlar arasında yer almakta ve toplumun umudu ve vicdanı olamamaktadır. Sendikalar zaman zaman sadece kendi üyelerinin çıkarlarını savunan maksimalist örgütler olarak davranıp bir toplumsal hareket ve muhalefet işlevi görememektedirler. Sendikal demokrasinin yetersizliği ve örgüt kültürünün zayıflığı sendikal atalete yol

açmakta ve durum sadece toplumla sendikalar arasında değil, üyelerle sendikalar arasında da yabancılaşma yaratmaktadır¹⁵³.

Sendika içi demokrasideki eksiklik Türkiye’deki sendikaların diğer bir yapısal sorunudur. Türkiye’de sendikal yapılar merkezi ağırlıklı olup, katılımcılığa açık değildir. İstişare organları (başkanlar kurulları, bölgesel temsilciler kurları, temsilciler kurulları, işyerindeki temsilcilikler, kurullar ve komiteler), karar organları karşısında genellikle etkisiz ve işlevsizdirler. Sendika tüzüklerinde örneğin toplu sözleşmelerin bağtlanması, greve çıkma ve sendika kasasının kullanımı ile ilgili yetkilerin büyük ağırlıkla yönetim kurlarına verilmiş olması merkeziyetçi bir yapılanmanın sonucudur¹⁵⁴. Genellikle sendikal yapılarda merkezileşmenin yüksek derecede görülmesi, örgütlenme faaliyetlerini düzenleme ve yürütmeye daha fazla katkısı olan işyeri, şube ve bölge örgütlerinin karar organları üzerinde etkisiz ve işlevsiz olması, farklı çıkarlara sahip işçilerin çıkarlarını anlama ve temsil etme bağlamında önemli sorunlar doğurmaktadır. Ayrıca merkezileşme, sendikaların örgütlenme stratejilerini yerel koşullara göre biçimlendirmesine engel olmaktadır. İşyerinde üyelerin iradelerini karara dönüştüren ve sendika içi demokrasiyi gerçekleştirmeye en yatkın taban örgütlenmesi olan işyeri komiteleri de yok denecek kadar azdır. Bazı sendikalarda, işyeri örgütlenmelerinde işçi temsilciliğinin yanında sendikaların işlerinin bir bölümünü üstlenmek üzere geçici olarak kurulan ve yerleşik bir yapıya dönüşmeyen komitelerin varlığından söz edilebilir¹⁵⁵.

153 Mustafa Bağçeci, “Sendikal Örgütlenmenin Sorunları”, TES-İŞ Dergisi, Mart 2004, s. 41.

154 Petrol-İş, Sendikal Demokrasi, İstanbul, Petrol- İş Yayın No: 31, 1993, s. 114’ten aktaran Urhan, 2005, s. 226.

155 Urhan, 2005, s. 226- 229.

Lordoğlu¹⁵⁶ tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, araştırma kapsamındaki 22 sendika başkanının yönetimde kalma sürelerinin ortalama 8,1 yıl, yani iki dönemden uzun bir süre olduğu saptanmıştır. Ancak kimi sendikaların iç yapı ve yönetimleri, sendika yöneticilerini veya başkanları uzun süreli olarak aynı görevde tutarken, kimi sendikaların sendika üyelerinin ve yöneticilerinin sendika içi demokrasiye bakışları ve duyarlılıkları ile doğru orantılı olarak buna olanak vermediği de görülmektedir.

Türkiye’de sendikaların örgütlü oldukları işyerlerinde örgütlülüğü koruma ve geliştirme bağlamında yaşadıkları sorunların temelinde de dışsal nedenler kadar kendi içlerindeki yapısal sorunlar rol oynamaktadır. Bu sorunların belli başlı kaynakları şöyle sıralanabilir: Örgütlü olunan işyerleri ve işletmelere ilişkin örgütlülüğü koruma ve geliştirme politikalarının yetersiz olması; üyeleri tanımaya dönük yeterli araştırmaların sürekli yapılmaması; özellikle 1980 öncesinde görülen mücadelecilik ve kararlılığa dayalı örgütlenme anlayışından uzaklaşılması; mevcut üye sayısının yeterli görülmesi; sendika içi demokrasinin sağlanamaması; işyerinde çalışanların tamamının potansiyel üye olarak görülmemesi; toplu sözleşme maddeleri ile kapsam dışı personelin azaltılamaması ve taşeron işçilerin kadroya geçirilerek örgütlenmesinin sağlanmaması¹⁵⁷.

156 Kuvvet Lordoğlu, “Türk Sendikal Hareketinin Özgün Kriz Alanları Var mıdır?”, 2002- 2003 Petrol- İş Yıllığı, İstanbul, 2003, s. 289- 3001.

157 İlyas Köstekli, “Sendikal Örgütlenme Stratejileri”, TÜRK-İŞ Şube Yöneticileri Eğitim Semineri (Basılmamış Metin), Antalya, Kasım- Aralık, 2001, s. 20’den aktaran Urhan, 2005., s. 238.

2.4.2. Türkiye’de Sendikaların Krizden Çıkma Girişimleri

Türk Sendikacılığı 1980 sonrasında ve 1990’lı yıllarda olağan üstü ortamdan ve krizlerden kaynaklanan önemli tecrübeler elde etmiştir. Bu açıdan meydana gelen yapısal değişiklikler sendikaların benimsedikleri politikaları yeniden gözden geçirmelerini gerektiren koşulları ortaya çıkarmış ve edinilen tecrübeler sendikaların kendilerini sorgulama ve yenileme ihtiyacını zorunlu hale getirmiştir¹⁵⁸.

Sendikaların bir bölümü, üye kayıplarına karşı yeni örgütlenme yolları aramaya başlamışlardır. Özellikle DİSK ve TÜRK- İŞ’e bağlı bazı sendikaların, sigortasız ve taşeron işçiler gibi geleneksel olarak örgütlenmesi zor işçi kitlelerini örgütleme deneyimleri son derece önemlidir. Örneğin DİSK, sigortasız işçi çalıştırma sorununu kamuoyu gündemine taşımak ve sigortasız işçileri örgütlemek amacıyla 1994 ve 1999 yıllarında “Sigortasız Çalışma” kampanyaları düzenlemiştir. Ayrıca 1996 yılında DİSK’e bağlı Basın-İş Sendikası’nın inisiyatifiyle, sigortasız ve sendikasız işçileri örgütlemeyi hedefleyen İşçi Evleri kurulmuştur. Kartal ve Ümraniye’de kurulan bu evler, bölgedeki halkın bir yandan çay kahve içerken bir yandan sohbet edebileceği, toplantılar ve çeşitli etkinlikler düzenleyebileceği yerler olarak tasarlanmıştır. Tümüyle özel sektörde örgütlü olan BİRLEŞİK METAL-İŞ Sendikası, taşeron şirketlerde yoğun bir örgütlenme faaliyeti yürütmektedir. Sendika ayrıca, yönetici ve temsilcilerinin yanı sıra üyelerine yönelik olarak grev, örgütlenme ve sendikal sorunlar üzerine eğitim çalışmaları yürütmektedir. 12 Eylül’den kaynaklı

158 Abdullah Benli,,1980 Sonrası Türk Sendikacılığı, Değişim ve Yeni Arayışlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997, s. 247.

gerekçelerle üye sayısı önemli oranda düşen ve toplu sözleşme yetkisinden yoksun kalan DEV. MADEN-SEN, taşeron işletmelerde örgütlenme çalışmaları yürütmekte ve toplu sözleşmenin başka biçimleri ile işçilerin haklarını koruma mücadelesi vermektedir¹⁵⁹. PETROL-İŞ, Sendikal hareketteki gerilemeyi tersine çevirmeye katkıda bulunabilecek, fikir birliğine sahip gönüllü kadrolar yetiştirerek, işyerlerinde yürütülen sendikal faaliyetlere katkı sağlayacak gönüllü üyeler yaratmayı hedefleyen örgütlenme eğitimi çalışmaları gerçekleştirmiştir¹⁶⁰.

Son on yılda, konfederasyonların ve bazı sendikaların geleneksel olarak odaklandıkları konuların dışına çıkarak kadın, çocuk işçilik, çevre gibi alanlara ilgi göstermeye başladıkları görülmektedir. Konfederasyonlar bazında çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik bürolar kurulmuş ve bu alanda üretilen ulusal projelere sendikalar destek vermeye başlamıştır. Bazı sendikaların yayınlarında, toplantılarında ve projelerinde kadın ve çocuk hakları, çevre kirliliği vb. toplumsal konulara yer verilmektedir. “Kadın Emeği Platformu”, “Nükleer Karşıtı Platform”, “Beyaz Adımlar Platformu” benzeri toplumsal platformlarda sendikalarla diğer toplumsal hareketler yan yana mücadele etmektedir. Bununla birlikte, artan oranda işgücüne katılan kadın işçilerin ve genç işçilerin istihdamına, örgütlenmesine ve özel sorun alanlarına yönelik sendikal faaliyetler son derece sınırlıdır.

Türkiye’de giderek artan sendikasızlaştırma ve özelleştirme çabalarına karşın, sendikaların dayanışma içinde mücadele ettiklerini söylemek güçtür. Örgütsüz

159Enformel sektörde örgütlenme deneyimleri için bkz. F. Ülkü Selçuk, Örgütsüzlerin Örgütlenmesi, Enformel Sektörde İşçi Örgütleri, Atölye Yayınevi, Ankara,2002.

160 Urhan, 2005, s. 239.

işçileri örgütlemek yerine, aynı işkolunda örgütlü diğer sendikanın üyelerini örgütlemeye yönelik çabalar ve yetki mücadeleleri sıkça gündeme gelmektedir. Diğer yandan son dönemde özelleştirmelere ve hak kayıplarına karşı bazı dayanışma örnekleri sergilenmektedir. SEKA, TÜRK TELEKOM A. Ş. ve TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesine karşı pek çok sendika bir arada mücadele etmiştir. Ayrıca Emek Platformu ve Ankara Sendika Şubeleri Platformu'nda farklı konfederasyon ve sendikalar aynı çatı altında bir araya gelmiştir.

Sendikaların bir bölümünün yeni örgütlenme yöntemleri geliştirme ve üye sayılarını geri kazanma çabaları bulunmakla birlikte, 3 konfederasyon ve 8 sendika ile yapılan görüşmelerde de yaşanan sendikal krizden çıkmalarını sağlayacak yeni stratejiler geliştiremedikleri saptanmıştır. Görüşme yapılan sendikaların önemli bölümü, sendikal hareketin bir kriz yaşadığını kabul etmekte, işçilerin işten çıkarılma tehdidini, işverenlerin örgütlenmeye karşı tavrını, ilgili mevzuatı ve özelleştirmeleri örgütlenmelerinin ve yeni stratejiler geliştirmelerinin önündeki en büyük engeller olarak görmektedir. Türkiye'de sendikalar politik ve yapısal bir dönüşüm gerçekleştirmedikleri sürece güçlerini ve toplumsal itibarlarını geri kazanmaları mümkün görünmemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SENDİKALAR VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

3.1. “Endüstri İlişkileri” ve Çevre Arasındaki Etkileşim

Gerek “endüstri ilişkileri” kavramının, gerek günümüzde karşı karşıya olduğumuz boyutu ve anlamıyla “çevre sorunsalının” kökleri sanayi kapitalizminin miladı olan Sanayi Devrimine dayanmaktadır. Sanayi Devriminden günümüze dek “endüstri ilişkileri” ve çevre sürekli olarak birbirini etkilemiş ve birbirleri üzerinde sonuçlar doğurmuştur. Son yıllarda tüm dünyada endüstri ilişkilerinin adem-i merkezileşmesi, esneklik uygulamaları, hızlı kentleşme, artan işsizlik, işgücünün enformelleşmesi, genişleyen hizmet sektörü, artan uluslararası ticaret, ilerleyen teknoloji gibi gelişmeler endüstri ilişkileri ve çevre etkileşiminin giderek daha ciddi ve kapsamlı sonuçlar yaratmasına neden olmuştur. Artık ne üretim sürecinin ekolojik sonuçlarını bir fabrikanın çevresiyle sınırlı bir biçimde değerlendirmek mümkündür, ne de çevre politikalarının endüstri ilişkileri üzerindeki etkilerini tek bir fabrikadaki üretim, istihdam ve emek- sermaye ilişkileri ile değerlendirmek mümkündür. Örneğin günümüzde Çernobil nükleer faciasının yarattığı olumsuz sonuçlar Türkiye’de halen etkisini sürdürmektedir; “gelişmiş ülkelerin” dev şirketleri çevresel maliyetlerden ve işçi maliyetlerinden kaçınmak için Çin’de üretim yapmayı tercih etmektedir.

Bir yandan endüstri ilişkileri ve çevre arasındaki giderek artan etkileşim, diğer yandan ekolojik yıkım ile yıkımın sosyal, ekonomik, siyasi neden ve sonuçları, endüstri ilişkileri sisteminde bir çevresel genişlemeye yol açmaktadır. Çevresel genişleme kavramı, endüstri ilişkileri sisteminin gelenekselleşmiş işlevleri, konuları, eylem düzeyleri, aktörleri varlıklarını ve önemlerini korurken, çevre sorunları ile ilgili yeni bazı işlevlerin, konuların, eylem düzeylerinin, aktörlerin sisteme eklenmesine işaret eder¹⁶¹.

Çevre sorunsalının endüstri ilişkileri sistemine eklenmesi ve sendikal mücadelenin odaklandığı bir konu haline gelmesi gereksiniminin ardında pek çok neden bulunmaktadır. Bunlar arasında üretim ve tüketim süreçlerinin yarattığı büyük ekolojik sorunlar; işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunları ile çevre sorunları arasındaki yakın ilişki; çevre sorunları ve çevre politikalarının istihdam üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri; uluslararası rekabet, uluslararası ticaret ve uluslararası çevre sözleşmelerinin yatırım, üretim ve istihdam üzerindeki etkileri sayılabilir. Diğer yandan endüstri ilişkilerinin tarafları olan işçilerle işverenlerin iş dışında da ekolojik sorunların etkilerine maruz kaldıkları göz önünde tutulmalıdır. Diğer yandan ekolojik sorunların siyasal, sınıfsal, toplumsal ve ekonomik sorunların nedenleri ve sonuçları arasında yer alması, çözüm yolunda endüstri ilişkileri ile çevre arasındaki bağlantının kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

161 Hilderbrandt, Eckart ve Schmidt, Ebarhard, Industrial Relations and Environmental Protection in Europe, European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg, 1994, s. 79- 80.

3.1.1. Üretimin Çevre Üzerinde Yarattığı Baskı:

Yaşadığımız ekolojik sorunların önemli bölümünün sorumlusu mevcut sanayi üretimidir. Çarpık kentleşme, hava, su ve toprak kirliliği, gürültü kirliliği, artan enerji ihtiyacı ve doğal kaynakların hızlı tüketimi, biyolojik çeşitliliğin yok olması ve küresel ısınma gibi pek çok güncel ekolojik sorunun kaynağında endüstriyel üretim bulunmaktadır¹⁶². Yapılan araştırmalara göre imalat sanayindeki altı sektör (gıda, metalürji, çimento, ampul ve kağıt, petrokimya, kimya sanayii) kirlenmenin 2/3'ünden sorumludur¹⁶³.

İkinci Dünya Savaşından bu yana sanayi işlemlerinde, dolayısıyla da üretilen kirlilik türünde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu dönemde kirlilik düzeyleri, nüfus artışından hatta sanayileşmiş dünyadaki madde tüketim artışından daha hızlı yükselmiştir. 1945 yılına dek, sanayi kirliliğinin büyük bölümü iki ana kaynaktan doğmaktaydı: fosil yakıtların kullanılması ve ağır sanayi üretimi. 1945'ten sonra sanayi, fazlasıyla zehirli olan ve doğal süreçlerden kaynaklanan aşınmaya dirençli oldukları için çevrede birikebilen sentetik maddeleri giderek daha çok üretmeye başlamıştır. Çağdaş sanayi üretimi, sabun, doğal lifler gibi daha az kirlletici ürünlerden, deterjanlar, plastikler, sentetik lifler, suni gübreler ve böcek ilaçları gibi daha kirlletici ürünlere doğru geçiş yapmıştır. Örneğin, sabun üretiminden deterjan üretimine geçiş, fosfat üretimini ve enerji tüketimini artırmış, su kaynaklarının

162 Birinci bölümde üretimden kaynaklanan ekolojik sorunlara ayrıntılı olarak yer verildiği için bu bölümde genel bir değerlendirmeye yetinilecek,,ancak daha önce ele alınmayan sanayi kazalarına ve Türkiye’de üretimin çevresel etkilerine ilişkin bazı örneklere yer verilecektir.

163 Arıcı vd., 1993, s.2.

fosfatla kirlenmesine yol açmıştır. Ancak üreticiler sabun yerine deterjan üretimini tercih etmektedirler. Çünkü bu maddelerin temizleme gücü değilse de kar düzeyleri çok daha yüksektir¹⁶⁴.

Gelişmekte olan ülkelerde kent merkezleri endüstriyel çıktıya en çok katkıda bulunan yerlerdir. Hindistan, Endonezya, Kore Cumhuriyeti, Filipinler ve Tayland'da endüstriyel değerin yarısına yakını büyük kent merkezlerinde kurulmuş ve kirliliğin kent merkezlerinde ve çevrelerinde yoğunlaşmasına neden olan kuruluşlar tarafından üretilmektedir. Kentlerdeki sanayi atıklarının çoğu nehirlerle, kanallara ve benzeri yerlere boşaltılmaktadır¹⁶⁵.

Türkiye'de de başta Marmara Bölgesi olmak üzere büyük kent merkezlerinde yer alan ve önemli bölümü arıtma tesisleri ve çevresel önlemlerden yoksun olan sanayi kuruluşları, kent çevrelerindeki deniz, su ve toprak kirliliğinin temel kaynağıdır. Bu kirlilik, sanayi kuruluşları ile iç içe olan yerleşim merkezlerindeki halk sağlığını da tehdit etmektedir. Örneğin, Ergene Nehri ve Meriç Havzası çevredeki sanayi kuruluşları tarafından ileri düzeyde kirletilmiştir. İmalat sanayi üretimine yüzde 13'lük üretim katkısıyla İstanbul'dan sonra ikinci büyük sanayi metropolü olan Kocaeli'de ise, Dilovası Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü'ne bağlı 167 tesisten sadece 16'sında atık su arıtma tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerden bazıları, organik madde emisyonlarını, herhangi bir arıtma olmadan atmosfere vermektedir. Yolların bozuk ve asfaltsız olması da partikül madde kirliliğine yol

164 Pointing, 2000, s. 324.

165 S. V. Sethuraman, "Urbanisation, Employment and Environment", Environment, Employment and Development (Edit. A. S. Bhalla), Geneva, ILO, 1992, s. 121.

açmaktadır. Dil Deresi ise Gebze çöplüğünün sızıntı sularını, evsel ve endüstriyel atık sularını alarak, Marmara denizine ulaştırmaktadır¹⁶⁶. Dilovası'nda kanser sonucu ölümler, Türkiye genelinin aksine kalp damar hastalıklarından ölümlerin önüne geçerek birinci sırada yer almıştır¹⁶⁷. Başta TÜPRAŞ olmak üzere çok sayıda akaryakıt, petrokimya fabrikaları ile LPG dolum tesislerinin bulunduğu İzmit'in Körfez ilçesinde yaşayan 106 bin kişi hava, su ve gürültü kirliliği açısından büyük oranda risk altındadır. İlçede sanayi alanları ile yerleşim alanları birbirine çok yakındır. Tesislerde çıkacak bir yangının yerleşim alanlarına sıçraması kaçınılmazdır. Sanayi tesislerinde gaz emisyonlarının önlenmesinde ve artırılmasında eski teknolojiler kullanılmaktadır; ekonomik ömrünü doldurduğu halde hâlâ bazı ünite ve tesisler çalıştırılmakta, yakma ünitelerinin bir kısmında hâlâ kükürt oranı yüksek yakıtlar kullanılmaktadır. Bu da ilçedeki hava kirliliğinin temel sebeplerini oluşturmaktadır. Olası bir yakıt tankı yangınına insan müdahalesiyle söndürmek çok güçtür. Sanayi tesislerinde solunması, deri ile temas etmesi durumunda ciddi şekilde insan sağlığına zarar verebilecek, endüstriyel kaza anında yüksek konsantrasyonlara çıkarak ölümlere ve yaralanmalara neden olabilecek zehirli, toksik, parlayıcı ve patlayıcı birçok kimyasal madde üretilmekte ve depolanmaktadır¹⁶⁸.

Manisa, Denizli, Uşak ve Aydın illerinde kurulu sanayi kuruluşlarının Gediz ve Büyük Menderes Nehirlerine arıtma işlemine tabi tutmadan bıraktıkları atıklar nehir ekosistemini, çevre halkın ve bölgede yetişen tarım ürünlerini tüketenlerin sağlığını tehdit etmektedir.

166 www.haber3.com/haber.php?haber_id=97865 (Son ziyaret tarihi: 16. 04. 2006).

167 <http://www.ntvmsnbc.com/news/369117.asp>.(Son ziyaret tarihi: 16. 04. 2006).

168 www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=12122 (Son ziyaret tarihi: 20.08. 2005).

Sanayi kazaları¹⁶⁹ da üretim sürecinin çevre üzerinde yarattığı sorunlara başka bir örnektir. Sanayi kazaları tehlikesi yeni değildir ancak başta dünya ticaretinin çok büyük oranda artması ve tehlikeli madde üretiminin fazlalaşması olmak üzere birçok etken nedeniyle bu kazaların gerçekleşme olasılığı yükselmiştir. Ulusal, hatta uluslararası güvenlik standartlarının getirilmesi, kazaların ardından çeşitli büyük felaketlerin ortaya çıkmasını engelleyememiştir. Örneğin 1986'da Basel'deki Sandoz kimyasal madde fabrikasında çıkan yangın sonucunda otuz ton böcek zehri, mantar ilacı ve boya Ren nehrine akmıştır. Nehirde fabrikanın yaklaşık 200 kilometre ilerisine kadar olan bölümünde yaşam sona ermiş ve en az 500 000 balık ölmüştür¹⁷⁰. En büyük sanayi kazası ise 1984 yılında Hindistan'ın Bhopal kentinde gerçekleşmiştir. Union Carbide adlı yabancı şirket, 1970'lerde kentin kuzey kesiminde bir fabrika kurmuş; başka ürünlerin yanı sıra haşere ilacı yapımında kullanılan kimyasal maddeleri üretmeye ve depolamaya başlamıştır. Bu kuruluş kentteki insanlara iş vaat ettiği için halktan destek görmüştür. 1980'lerin başlarında fabrikada birkaç kez sızıntı ve kaza olmuş ancak bu konuda yapılan uyarılar ne fabrika yönetimince ne de hükümetçe ciddiye alınmamıştır. 2 Aralık 1984 gecesi Union Carbide fabrikasında son derece zehirli olan ve haşere ilacı yapımında kullanılan metil izosiyanat (MIC) gazı sızıntısı oluşmuştur. Güvenlik önlemlerinin yetersizliği ve uyarı sirenlerinin çalışmaması sonucu gaz 40 km²'lik bir alana yayılmış ve 200 000 kişiyi etkisi altına almıştır. Ölü sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte 2300 kişi ile 10000 kişi arasında değişen rakamlar öne sürülmüştür. Fabrika

169Uluslararası büyük sanayi kazalarının kronolojik sıralaması için bkz. www.gein.de/html/calendar/en/calIndustrial-accidents.html#2005.

170 Pointing, 2000, s. 326.

yakınındaki derme çatma kulübelerde yaşayan yoksullar faciadan en çok etkilenenler olmuşlardır¹⁷¹.

Türkiye’de 17 Ağustos Depremi ile birlikte deprem bölgesinde zarar gören üretim tesisleri çevreyi tehdit etmiştir. Örneğin fay kırığı üzerinde kurulu bulunan İzmit TÜPRAŞ Rafinerisi’nde çıkan yangın güçlükle söndürülebilmiştir. Yangının söndürülememiş olması, o bölgede uzun vadeli çevre ve sağlık sorunlarına yol açacak bir felakete sebep olabilirdi. Yalova'daki Aksa Akrilik Kimya Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'nin depremde zarar gören tanklarından kanserojen bir madde olan ve yüksek dozda bulunduğu ölümüne yol açan 6 bin ton 'akrilonitril' maddesi sızmıştır¹⁷².

Sanayideki yeni kimyasal maddelerin birçoğunun petrol ürünlerine dayanması ve sanayileşmiş dünyanın petrole büyük gereksinim duyması sonucunda, dev tankerlerle dünyanın her yerine ham petrol taşınmaktadır. Bu tankerlerden birinin geçireceği bir kaza, geniş bir deniz ve kıyı bölgesini kirletebilmektedir. 1967’den bugüne 42 tanker kazası gerçekleşmiştir. Yılda ortalama 6000 – 7000¹⁷³ tehlikeli madde taşıyan geminin transit geçiş yaptığı İstanbul Boğazı da hemen her yıl deniz kazalarına sahne olmaktadır.

Sanayi atıklarının saklama ve yok etme maliyetlerinden kaçınmak amacıyla, atıkların denizlere dökülmesi veya deniz yoluyla başka ülkelere

171 Avijit Gupta, Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre ve Kalkınma, Kabalcı, İstanbul, 1993, s. 83- 85.

172 www.radikal.com.tr/1999/09/05/turkiye/01aks.html (Son ziyaret tarihi: 10. 08. 2005).

173 Bu sayı Türkiye Büyük Millet Meclisi 22. Dönem 3. Yasama Yılı 66. Birleşim Genel Kurul Tutanağı’nda yer almaktadır.

gönderilmesi ise deniz kirliliğinin çok önemli bir başka nedenidir. 2000 yılında M/V Ulla gemisi yasadışı bir şekilde, Türkiye'ye sokulması yasak olan Krom 6 ağır metali içeren toksik madde yüküyle İskenderun Körfezine girmiş ve 6 Eylül 2004'te batmıştır. 2200 ton zehirli atık içeren yükün ancak 1400 tonu çalışmalar sonunda çıkarılmıştır, kalan bölümünün akıbetinin ne olacağı konusunda tartışmalar sürmektedir. Ulla'dan körfeze yayılan zehirli atıklar doğaya ve yöredeki balıkçılığa darbe vurmuştur¹⁷⁴. 1988 yılında Sinop kıyılarına vuran İtalya menşeli zehirli atık dolu variller ise 18 yıldır Karadeniz kıyılarında zehir saçmaktadır.

3.1.2. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ile Çevre Arasındaki İlişki

Günümüzde, “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği” anlayışı, yalnızca işin yürütülmesi sırasındaki sağlığa zarar verecek tehlikelerden korunmak amacıyla yürütülen çalışmaları kapsamamakta aynı zamanda üretim sürecinde yer alan kişilerin yaşam boyu sağlık ve güvenliğini amaçlamaktadır. Sağlık, 1946'da kabul edilen Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Anayasası'nın Giriş'inde tanımlandığı gibi, “*yalnız hastalık ve sakatlıkların yokluğu olmayıp, beden, ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hali*”dir¹⁷⁵. Böyle bir sağlık anlayışı, insanın çevresi ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesi gereğinin ve buna bağlı olarak sağlığı etkileyen ekonomik, sosyal

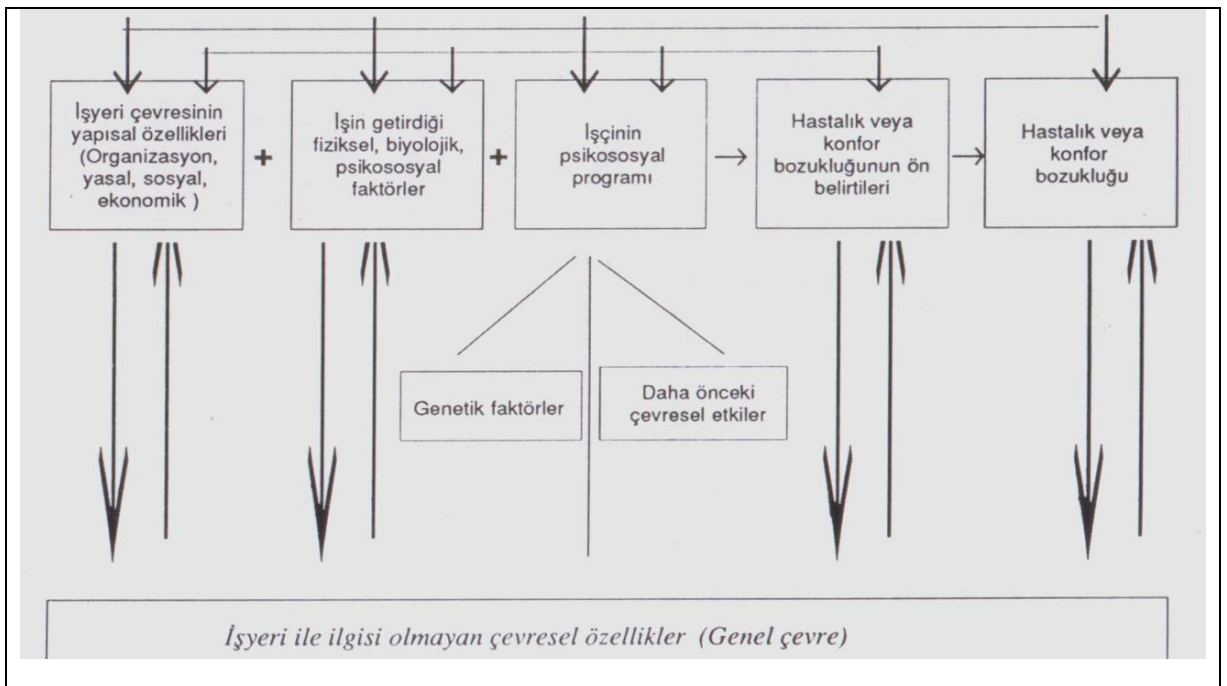
174 www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=175846, www.greenpeace.org/turkey/press/releases/mv-ulla-batal-bir-ay-oldu-te (Son ziyaret tarihi: 06. 11. 2004)..

175 Gürhan Fişek, Şerife Turcan Özşuca, Mehmet Ali Şuğle, Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946- 1996, TTV- SSK, Ankara, 1997, s. 61.

ve çevresel faktörlerin bütününe yönelik politikalar oluşturulması ve uygulanmasının ipuçlarını vermektedir ¹⁷⁶.

Bu bakış açısıyla işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını birbirinden ayrı ele almak mümkün değildir.

Şekil.1 Çalışma Çevre Sağlık İlişkisi Modeli

Kaynak: Turhan Akbulut, Hilmi Sabuncu, Sinan Vargı, Endüstriyel Çevre Kirliliğinin İşçi Toplumu Üzerindeki Etkileri, Türk Metal, Demiryol- İş, Çimse- İş, Selüloz- İş, AAFLI, Ankara 1993, s. 15

İşçi, çalışma ortamında çeşitli risklere, iş kazalarına, meslek hastalıklarına maruz kalabilmektedir. Çalışma çevresinde karşı karşıya kaldığı bu çevre kirlетici ve insan sağlığını bozucu faktörlerle, yaşam ortamında ikinci defa karşı karşıya

¹⁷⁶ Şenay Gökbayrak, “Sosyoekonomik Statü ve Sağlık: Çevresel Risk Faktörlerinin Potansiyel Rolü”, 2003, http://www.isguvenligi.net/yazi.php?yazi_id=42(Son ziyaret tarihi: 10. 04. 2006).

gelmektedir¹⁷⁷. Genel olarak işyeri çevresinde veya kentlerin altyapı sorunları olan, etkin belediye hizmetlerinden yoksun ve elverişsiz yaşam koşullarına sahip bölgelerinde oturan işçiler, endüstriyel ve evsel atıklarla hava kirliliğinin yarattığı risklere çok daha açık konumdadırlar.

Üretim süreçleri, işçilerin sağlık ve güvenliklerini olumsuz yönde etkilerken, o işyerinin çevresinde yaşayan insanların sağlıkları ve güvenlikleri üzerinde de aynı olumsuz sonuçları doğurmaktadır. Etmenlerin sağlık bozucu etkilerinin işyeri sınırları dışına taşması sonucu, meslek hastalıkları çevre hastalığı olarak da nitelendirilir hale gelmiştir¹⁷⁸. Örneğin pestisidler, tarımsal üretimin verimini artırmak ve üretilen malları uzun süre saklanmak amacıyla üretilmekte ve kullanılmaktadır. Pestisidlerin üretimine ilişkin işlerde çalışan işçilerin, bu maddelerden kaynaklanan meslek hastalığına yakalanma riskleri yüksektir. Aynı zamanda pestisidleri tarımsal üretim sırasında ilaçlamada kullanan tarım işçilerinin de sağlıkları olumsuz etkilenmekte ve zehirlenmeler görülmektedir. Tarımsal üretim sonucunda elde edilen ve pazarlanan gıda maddeleri de üzerlerinde pestisid kalıntıları taşımakta ve gıda alımı yoluyla da insanları etkilemektedir. Pestisidler diğer yandan çevre kirliliği ve doğal dengenin bozulması sonuçlarını da doğurmaktadır¹⁷⁹. Gerekli iş güvenliği önlemlerinin alınmaması ise Çernobil, Bhopal

177 Orhan Bülent Bilgihan, *Dünyada ve Türkiye’de İşçi Sendikalarının Çevre Politikaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999, s. 49.

178 Gürhan Fişek, “Hedef: Çevre ve Meslek Hastalıkları”, 93- 94 Petrol- İş Yıllığı, İstanbul, 1995, s. 329.

179 Recep Kapar, *Çevre Sorunları ve Çevre Koruma Politikalarının İşçiler Üzerindeki Etkileri ve İşçi Sendikalarının Çevre Politikaları*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1997, s. 16.

ve daha pek çok yerde görüldüğü gibi fabrika sınırlarını aşan büyük sanayi kazalarına neden olarak büyük çevre felaketlerine dönüşebilmektedir.

Çevre koruma sektörü de başlı başına işçilerin sağlık ve güvenliklerini tehdit eden bir sektördür. Geri dönüşüm, çöplerin toplanması ve yok edilmesi, zehirli atıkların toplanması ve imhası gibi çevre koruma amaçlı işler istihdam edilen işçiler için gerekli sağlık güvenlik önlemleri alınmadığı takdirde yüksek risk içermektedir. Örneğin, Nisan 2006’da Tuzla Orhanlı Beldesi’nde toprağa gömülü olduğu tespit edilen ve zehirli atık içeriğiyle çevreye büyük zarar veren varillerin çıkarılması sırasında kepçe operatörü, varillerden sızan gaz nedeniyle zehirlenmiştir¹⁸⁰.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği ile çevre arasındaki bu sıkı ilişki son yıllarda “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği”nin literatürdeki yerini yavaş yavaş “Sağlık, Güvenlik ve Çevre” kavramının almasına yol açmaktadır. “Sağlık, Güvenlik ve Çevre” deyimini başta Uluslararası Çalışma Örgütü kaynakları olmak üzere ulusal ve uluslararası sendikal örgütlenmelerin önemli bir bölümü tarafından kullanılmaktadır. Bu değişiklik yalnızca bir isim değişikliğinin ötesine geçerek işyeri çevresi ile yaşam çevresini birlikte değerlendiren bir bakış açısına da karşılık gelmektedir.

¹⁸⁰ http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=259268&referrer=rss (Son ziyaret tarihi: 19. 04. 2006).

3.1.3. Çevre ve İstihdam İlişkisi

İşyerlerinin kuruluşu ve üretimi sürecinde çevre göz ardı edildiği gibi çevre politikaları geliştirilirken de istihdam boyutu çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bazı durumlarda işçiler “doğayı korumak” ve “işlerini korumak” arasında bir seçim yapmak zorunda kalabilmektedir.

Bazı teorisyenler, çevre koruma fayda ve maliyetlerinin sınıflar arasında nasıl dağıtıldığı sorusunu ele almaya başlamışlardır. Alt gelir gruplarının çevresel bozulmanın etkilerinden olumsuz sağlık sonuçları ve hayat kalitesi açılarından oransız biçimde etkilendiklerini ortaya koymuşlardır. Araştırmalar göstermektedir ki tehlikeli ve olumsuz çevresel etkileri olan tesisler alt gelir gruplarının yaşadıkları yerlerde veya onların yakınlarında kurulabilmektedir. İşçi sınıfının maruz kaldığı zararlı çevresel etkilerin bu oransız paylaşımına ek olarak, doğal çevreyi korumak amacıyla geliştirilen projelerin de işçi sınıfının sırtına büyük bir ekonomik yük yüklediği öne sürülmektedir¹⁸¹.

Çoğu durumda beyaz yakalı orta sınıf çalışanlar çevre politikalarının doğrudan yansımalarından korunurken, geleneksel olarak yüksek düzeyde sendikalaşmış mavi yakalı işgücü, özellikle de imalat sanayinde ve yeraltı maden işlerinde çalışanlar, çevre politikası işin kârlılığını tehdit ettiği takdirde, işsizlik ve ekonomik belirsizlikle yüz yüze gelmektedir¹⁸². Çevreye önlenemez zararlar verdiği

181 Y. Brian, K. Obach, Labor and the Environmental Movement- The Quest for Common Ground, The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 2004, s. 28.

182 Mary Cooper, “Jobs vs. the Environment”, CQ Researcher 2 (18), 1992, 409- 32 ve Allan Schnaiberg, The Environment: From Surplus to Scarcity, New York, 1980, Oxford University Press’ ten aktaran Brian Y. Obach, “Labor-Environmental Relations: An Analysis Of The Relationship Between Labor Unions And Environmentalists”, Social Science Quarterly, 0038941, Mar 2002, Vol. 83, Issue 1, s. 84.

durumlarda işletmenin tümüyle kapatılması da gündeme gelebilmektedir. İşveren çevre koruma maliyetlerini üstlenmek istemediği için; işçi, işverenin maliyeti düşürmek amacıyla işten çıkarma yoluna başvurabileceğinden korktuğu için; işçi ve işveren işyerinin kapatılmasına karşı koyduğu için “çevreye karşı iş” çelişkisi gündeme gelebilmektedir. Endüstri ilişkileri ve çevrenin birbirleriyle barışamamasının altında yatan en önemli gerekçe de sözü edilen “çevre ve iş” karşıtlığıdır. Bu karşıtlık kimi zaman öylesine keskinleşebilmektedir ki tarihsel olarak karşıt konumlardaki sermaye ve işçi sınıfı yeni çevre politikalarına ve çevrecilere karşı bir koalisyon oluşturabilmektedirler. Yapılan çalışmalar çevre politikalarının istihdam ve büyüme üzerindeki etkisini belirleme konusunda yetersizdir ve sonuçları birbirleriyle çelişmektedir.

Aynı sektördeki işyerlerinin ölçekleri, üretim teknolojileri, fiyat politikaları ve maliyet yapılarındaki farklılıklar ile çevreyle ilgili denetimlerin eşit ve sıkı veya eşitsiz ve gevşek biçimde gerçekleştirilmesi de çevre politikalarının işyerleri üzerindeki etkilerini farklılaştırmaktadır.

Bazı işyerleri yükselen çevre maliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan yeni rekabet yapısı şartları altında, eksik kapasiteyle çalışmaya, işverence faaliyetlerinin durdurulması ya da iflas gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Eksik kapasiteyle çalışma ya da maliyet nedeniyle kapanmanın sonucu, istihdam yönünden olumsuzdur. Kısa bir deyişle işsizliktir¹⁸³. Buna karşın “çevre”, son yıllarda bazı

183 Kapar, 1997, s. 52

büyük işletmelerin üretim standartları arasına girmiş, hatta bir rekabet ve pazarlama aracına dönüşmüştür.

1996 yılında ISO tarafından yayınlanan “ISO 14001 Çevre Yönetim Standardı” 1997 yılında Avrupa Birliği tarafından benimsenmiş ve “EN- ISO 14000”e dönüşmüş; Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Teknik Kurulu da aynı yıl, standardı “Türk Standardı” olarak kabul etmiştir¹⁸⁴. “Conformite Europeenne” (Avrupa’ya Uygunluk) kelimelerinin baş harflerinden oluşan CE işareti ise sağlık-güvenlik-çevre ve tüketiciyi koruma konularında konulmuş standart ve zorunlu şartları içeren ürünlerde bulunmakta olup ürünlerin AB’nin ilgili direktiflerine uygun olduğunu ve gerekli bütün uygunluk değerlendirme faaliyetlerinden geçtiğini göstermektedir¹⁸⁵. Çevresel ve sıhhi standartlar, işletmeler ve uluslararası rekabette artan oranda belirleyici olmakta, uluslararası ticarete sivrilen az gelişmiş ülkelerle yarışta da bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu standartların ekolojik sorunları önlemek konusunda önemli başarılar elde ettiklerini söylemek ise güçtür.

“Çevre dostu üretim”, çevre projeleri geliştirmek ve çevreci örgütlere fon sağlamak bazı büyük işletmelerin kamuoyunda olumlu bir imaj yaratmak amacıyla uyguladıkları yöntemler arasına girmiştir. Tüketicilerin gözünde “çevre dostu” bir

184 Milli Prodüktivite Merkezi, Sanayi İşletmelerinde Çevre Yönetim Sistemlerinin Kurulması, Mert Matbaası, Ankara, 2000, s. 26.

185 CE işaretiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://gumyonder.gumruk.gov.tr/dergi/sayi2/ce.htm> (Son ziyaret tarihi: 13. 04. 2006).

imaj yaratmak amacıyla büyük paralar akıtılabilmekte; bu olumlu imaj şirketlerin rekabet güçlerini artırabilmektedir.

Örneğin BP (British Petroleum), Haziran 2000’de şirketi yeşilleştirmek üzere yeniden markalaşma girişiminde bulunmuştur. O günden itibaren BP’nin açılımı “Beyond Petroleum” (Petrolün Ötesinde) olacak ve BP’nin bir petrol şirketi olmadığını vurgulayacaktır. Şirket artık yenilenebilir enerjiye yatırım yapacaklarını ve dünyanın güneş enerjisi devi olmayı umduklarını açıklamıştır. BP’nin yeni logosu da yeşil çerçeveli, parlayan bir güneş olmuştur. Diğer yandan BP’nin genel müdürü, yaptığı açıklamalarla çevreye olan duyarlılığını sergilemiştir. Ancak ne yöneticilerinin çevreyle ilgili sözleri ne de yeni logosu, BP’nin her zamankinden daha çok petrol satarak halen küresel ısınmayı tetiklediği gerçeğini saklayamamıştır. Yeni logosuna ve isim değişikliğine rağmen BP, dünyanın en büyük petrol satıcısı konumundadır. Şirket yeni imajına kavuşmak için yedi milyon dolar, imajı geliştirmek için ise yüz milyon dolar harcarken, yenilenebilir enerji için yaptığı yatırım bu miktarların yanında çok düşük kalmaktadır. Üstelik tam da imaj değişikliğini kamuoyuna açıkladığı günlerde, ABD’deki rafinerilerinde hava kirliliği yasalarını ihlal ettiği gerekçesiyle, ABD Çevre Koruma Ajansı tarafından, on milyon dolar para cezasına çarptırılmıştır¹⁸⁶. BP 1995- 2005 arasında 22 işçinin ölümü ve yüzden fazlasının yaralanması sonucu ABD’deki rafineri ölümlerinde de ilk sırada yer almıştır¹⁸⁷. Ford, General Motors, Volkswagen, Toyota, Shell, Cargill, Monsanto ve daha çok sayıdaki motor, petrokimya ve gıda devi de tıpkı BP gibi çevreye duyarlı

186 Paul McGarr, “Why Green is Red: Marxism and the Threat to the Environment”, International Socialism, No 88, London: Autumn, 2000, s. 82.

187 www.tuc.org.uk/h_and_s/tuc-10329-f0.cfm (Son ziyaret tarihi: 13. 08. 2005).

bir imaj geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu şirketler çevreye duyarlı yatırımlar, sürdürülebilir çevrenin işletme hedefleri arasında ilk sıralarda yer alması ve hatta evre koruma projelerinin desteklenmesi gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Örneğın GDO ve tarımsal kimyasallarla gıda güvenliğini ve çevreyi en çok tehdit eden şirketlerden bir olan Monsanto¹⁸⁸, kurduğu fonla evre eğitimi ve doğal kaynakların korunması amaçlı projelere kaynak daėıtmaktadır¹⁸⁹. “evre dostu” imajını pekiştirmek amacıyla en çok çaba gösteren şirketlerin çevreyi en çok tahrip edenler olması dikkat çekicidir.

Bazı evreci örgütler ise “evre dostu” olarak tanımladıkları ürünleri destekleyerek diğer ürünlere karşı rekabet güçlerini artırmaya çalışmaktadırlar. Örneğın Greenpeace’in (Yeşil Barış) Almanya kolu, 1992 yılında, buzdolaplarını soğutmakta kullanılan bir propan ve butan karışımının, o sırada yaygın bir biçimde kullanılan kloroflorakarbonların yerine önerilmiş soğutucu maddelerden daha güvenli olduğunu açıklamıştır. Bu sayede iflasın eşiğinde küçük bir buzdolabı yapımcısı olan Foron tarafından tasarlanmış bir buzdolabı için gerçek bir reklm kampanyası yrtmştir. Medyanın da desteğiyle Foron’un ürettiği propan- butan buzdolaplarına olan talep artmıřtır¹⁹⁰.

evre politikalarının istihdama ilişkin etkileri işletmeden işletmeye olduğu gibi ülkeden ülkeye de farklılık taşıyabilmektedir. Bu farklılık ise evre koruma

188 Monsanto’nun evre ve gıda güvenliğini tehdit eden faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. www.greenpeace.org/international/news/monsanto-are-wanted-for-crimes.

189 Monsanto Fon’unun faaliyetleri için bkz. www.monsantofund.org/asp/Priorities/environment.asp.

190 Michael E. Porter, ve Claas Van Der Linde, “Yeşil ve Rekabetçi”, İş ve evre, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, İstanbul, 1997, s. 172.

politikasının uygulandığı toplumun makroekonomik koşulları, uygulanan çevresel koruma politikalarının özellikleri ve kirlilik denetim araçlarının ulusal olanaklarla, ülke içinde üretilme olanakları gibi noktalarda ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanmaktadır¹⁹¹.

Bazı koşullar altında bazı sektörler çevre düzenlemeleri nedeniyle kısa vadeli zararlar görürken, aynı düzenlemeler ekonomik fayda da üretebilmektedir¹⁹².

Çevre koruma politikaları, günümüz ekonomilerinde, çevre sorunlarının çözümüne yönelik mal ve hizmet üreten birimlerin oluşturduğu, çevre koruma sektörü olarak adlandırılan yeni bir sektörün doğmasına neden olmuştur. Bu sektör, devletin, yerel girişim ve yönetimlerin, işletmelerin, eğitim ve araştırma kurumlarının, sivil baskı örgütlerinin, kar amacı gütmeyen kuruluşların çevre korumaya yönelik mal, hizmet ve bilgi üretim faaliyetlerinin bütününe ifade eder¹⁹³.

Kirlilik kontrol araçları (filtreler, geri dönüşüm donanımları, çözücüler, soğutma kuleleri, su işleme parçaları gibi) üreten yeni endüstrilerde yeni işler yaratılabilmektedir. Lisanslama, danışmanlık hizmetleri ve kirlilik kontrol teknolojisinin dağıtımı gibi alanlarda da iş yaratılabilir. Ancak bu olumlu istihdam etkisi temelde kirlilik kontrol endüstrisinin ilerlediği gelişmiş ülkeler için söz konusudur. Ayrıca çevreyle uyumlu yani yenilenebilir enerji ve geri dönüşüm gibi emek yoğun ekonomik faaliyetlerin gelişimi olumlu istihdam etkisi yaratır.

191 F. Demir Yaşamış, Çevresel Yönetim ve Planlama, Ankara, 1989, s. 138- 140.

192 Obach ve Brian, 2002, s. 26.

193 UÇÖ, Employment and Training, Implication of Environmental Policies in Europe, UÇÖ, Cenevre, 1989, s. 8- 9'dan aktaran Kapar, 1997, s. 43.

Erozyonun durdurulması için yürütülen emek yoğun faaliyetler, az gelişmiş ülkelerde de istihdam yaratabilmektedir. Fakat elbette bu artış çevreye zararlı endüstrilerin yavaş yavaş yok olması ve o sektörlerde istihdamın daralması pahasına gerçekleşebilmektedir¹⁹⁴.

Şekil. 2 Çevre Politikalarının İstihdam Üzerindeki Etkisi

	İstihdam Artışı	İstihdam Azalışı
Kirlilik kontrolü üzerine kurulan yeni endüstriler	+	
Çevreyle uyumlu ekonomik faaliyetlerin artışı	+	
Kirletici fabrika ve endüstrilerin kapatılması		—
Kirletici ürünlerin yasaklanması		—

Kaynak: A. S. Bhalla, “Conclusions and Future Perspectives”, Environment, Employment and Development (Edit. A. S. Bhalla), Geneva, ILO, 1992, , s. 165

Tarımsal sektördeki küçülme ve büyük kentlerde imalat, inşaat ve hizmet sektörlerinin daha çok istihdam imkânı sunması sonucu kırdan kente doğru gerçekleşen göç, kentleşme ve çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir. Köyden kente göç eden işgücü kentte nitelikli bir iş bulamamakta, yeterli gelir elde edememekte, kentlerin altyapıdan ve her tür sosyal hizmetten yoksun bölgelerinde

194 A. S. Bhalla, , “Conclusions and Future Perspectives”, Environment, Employment and Development (Edit. A. S. Bhalla), Geneva, ILO, 1992, s. 164.

kendisine bir yaşam alanı yaratmaktadır. Başta işçinin ve ailesinin sağlığına zarar veren bu koşullar aynı zamanda kent dokusunu ve çevreyi de tehdit etmektedir.

Kentlerde artan işsizlik, önemli oranda enformel sektörde istihdam ile hafifletilmektedir. Formel ve enformel sektör, formel sektörün yararına işleyen, çoğunlukla merkez- çevre karakteri olan bir ilişkiler yumağı aracılığı ile birbirlerine bağlanmışlardır. Büyük şehirlerin çevre sorunları bu ilişkiler ışığında ele alınmalıdır¹⁹⁵.

Enformel işletmeler küçük ölçekli olmalarının yanı sıra eğitim ve nitelik düzeyi düşük işçileri çalıştırmaktadırlar. Bu işletmeler çoğunlukla zorunlu yatırım kaynaklarından yoksundurlar; bu nedenle işçi başına küçük bir sermaye harcarlar ve basit teknolojiler kullanırlar. Çevre açısından önemli olan ise enformel sektörün minimum zorunlu altyapıdan bile yoksun bulunmasıdır. Sektörün kirletici ve sağlığa zararlı kimyasal ve toksik maddeler yayan bir takım faaliyetler içermesi, işçilerin yaşamlarını tehlikeye attığı gibi kent çevresi üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Buna karşın, kağıt, plastik, cam gibi maddelerin toplanmasını ve geri dönüşümünü içeren enformel işler, kent çevresine ve kaynakların korunmasına katkıda bulunmaktadır¹⁹⁶. Atık toplayıcılığı çevre üzerinde bu olumlu etkileri üretirken, işçiler üzerinde son derece olumsuz sağlık sonuçları yaratmaktadır. Atıkların toplanması ve geri dönüşümü kamu eliyle gerçekleştirilmesi gereken ve

195 Jan Mansvelt Beck, Çevre, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1990, s. 136- 137.

196 S. V Sethuraman,. “Urbanisation, Employment and Environment”, Environment, Employment and Development (Edit. A. S. Bhalla), Geneva, ILO, 1992, s.126- 128.

işçiler için yüksek düzeyde sağlık ve güvenlik önlemlerini içeren formel bir iş sahası olmalıdır.

İşsizlik, enformelleşme, işçi sağlığı ve çevre arasındaki bu iç içe geçmiş ilişki; endüstri ilişkileri ve çevre bağlantısının çok değişkenli yapısını gözler önüne sermektedir.

3.1.4. Çevre ile Uluslararası Ticaret ve Yatırımlar Arasındaki İlişki

Çevre koruma politikalarının, ülkeden ülkeye değişen biçim ve niteliklerde uygulanması, bazı ülkelere uluslararası piyasalarda rekabet gücü sağlarken, bazı ülkelerde rekabet gücünü azaltmaktadır. Ülkelere göre değişen politikaların biçim ve nitelikleri kendini, yüksek standartlar uygulayan ülkeler, düşük çevresel standartlar uygulayan ülkeler veya hiç çevresel standart uygulamayan ülkeler şeklinde göstermektedir¹⁹⁷.

Yüksek çevre standardı uygulayan ülkeler rekabet güçlerini korumak için farklı yollara başvurmaktadırlar. Bu yöntemlerden biri günümüzde Çin'e uygulanan, bazı mallara ithalat kısıtlamaları ya da bütünüyle yasaklama getirme yöntemidir. Bir diğer yöntem ise uluslararası anlaşmalar veya bölgesel birlikler yolu ile ortak bir standart geliştirme yöntemidir. Günümüzde en çok uygulanan yöntem ise üretim sürecini parçalayarak veya tümüyle çevre standartlarının ve işgücü maliyetlerinin

¹⁹⁷ Kapar, 1997, s. 53.

düşük olduğu ülkelere taşımaktır. Örneğin ABD şirketleri Meksika’da, başta ABD ve AB şirketleri olmak üzere dünyadaki pek çok ülke, üretimlerini Çin’de gerçekleştirmektedir. Çin’de üç yüz binden fazla yabancı işyeri faaliyet göstermektedir. 2000 yılında ICFTU Genel Sekreteri Bill Jordan, Çin’le ilgili olarak, “insan haklarının önemsiz görülmesi ve özgür sendikaların var olmayışı nedeniyle ülke sömürü için ideal koşullara sahiptir” açıklamasını yapmıştır¹⁹⁸.

Teknoloji transferi ve atık ticareti de bir diğer önemli sorun alanıdır. İleri teknolojiler temiz üretim süreçleri ve kirliliğin etkili biçimde ve düşük maliyetlerle azaltılması anlamına gelebilmektedir. Ülkeler gelişimlerinin ileri düzeylerinde madencilik, tarım ve ağır sanayi üretiminden bilgi teknolojileri ve hizmetlere yönelmektedir¹⁹⁹. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde beşini oluşturmalarına karşın atmosfere salınan 6 milyon metrik ton sera gazının neredeyse yarısından sorumlu olan gelişmiş ülkeler giderek kendi ülkelerinde yüksek çevre standartları uygulamaya, kirlitici teknolojilerden temiz teknolojilere, ağır sanayiden hafif sanayiye geçmeye başlamışlardır. Kirlitici teknolojilerini ve ağır sanayilerini geliştirmekte olan ülkelere taşıyarak bir yandan maliyetlerini düşürürken, bir yandan kendi çevrelerini de koruma şansına sahip olmaktadır. Geliştirmekte olan ülkeler çoğunlukla yabancı sermayeyi yatırım ve istihdam yaratacağı ümidiyle coşku içinde karşılamaktadır. Oysa yabancı sermaye girişi geliştirmekte olan ülkeler için ekolojik tahrip ve emek sömürüsü gibi sorunları da beraberinde getirmektedir.

198 www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/book/opinion_formers.htm (Son ziyaret tarihi: 03. 05. 2006).

199 Daniel T. Griswold, Trade, Labor, and the Environment: How Blue and Green Sanctions Threaten Higher Standards, Washington DC, CATO Institute Trade Policy Analysis, No. 15, 2001, s. 8.

ICFTU 16. Dünya Kongresi'nde, uluslararası yatırım ve ticaretin olumsuz sonuçlarına ilişkin olarak: *“pek çok gelişmekte olan ülkenin, özellikle Afrika'nın, sanayileşmiş ülkelerin tehlikeli atıkları için bir çöplük sahası haline geldiğini; 3. dünya ülkeleri vatandaşlarının, sanayileşmiş ülke hükümetlerinin kendi ülkelerinde hukuka aykırı buldukları risklere maruz kalmasının asla kabul edilemeyeceğini; ticaret ve yatırım serbestisinin işyeri ölümleri, kazaları ve çevresel zararları engelleme çabalarını zayıflatmak pahasına gerçekleştirilemeyeceğini”* karara bağlamıştır.

3. 2. Sendikalar ve Çevre

Sendikalar endüstri ilişkilerinin tarafı ve işçilerin temsilcileri olarak, toplumsal baskı grupları olarak ve tarihsel dönüştürücü misyonları gereği ekolojik sorunlara karşı çözüm üretmekle ve mücadele etmekle sorumludurlar.

Sendikaların ekolojik sorunları gündemlerine alarak çözüm yolunda politikalar üretmeleri gerekliliğinin arkasında yatan nedenler birkaç grupta toplanabilir.

3.2.1. Sendikaların Endüstri ilişkilerinin Tarafı Olması

Yukarıdaki bölümde ele alındığı gibi endüstri ilişkileri ile çevrenin birbirleri üzerinde çok yönlü etkileri bulunmaktadır. Sendikalar endüstri ilişkilerinin tarafları

olarak, ekolojik sorunlar ve çözümleri konusunda söz sahibi olmalıdırlar. İşçilerin ve sendikaların işletmelerin temel karar alma süreçlerine doğrudan katılımı çoğunlukla mümkün olmamaktadır. İşverenin uzlaşmacı bir tutum sergilediği durumlarda sendikalar çevreyle ilgili talep ve önerilerini işverene sunarak olumlu sonuçlar alabilmektedirler. Ancak çevresel maliyetlerden kaçınmaları nedeniyle, işverenler çevresel önlemlere ilişkin önerilere çoğunlukla sıcak bakmamaktadırlar. Bu durumda sendikalar toplu pazarlık; mitingler, kampanyalar, ulusal ve uluslararası toplantılar, eğitim çalışmaları, medyanın kullanılması, diğer demokratik kitle örgütleriyle ve çevre hareketi ile işbirliği içinde kamuoyunun harekete geçirilmesi ve yargı yoluna başvurulması gibi mücadele araçlarını kullanarak, gerekli önlemlerin alınmasını sağlayabilirler.

Sendikalar Toplu İş Sözleşmeleri ile, işverenlerin çevre eğitimi yükümlülüğünü; çevre hakkı kapsamında bilgi alışverişini; çevreyi kirletici tasarrufları önceden ihbar etme yükümlülüğünü; işyerinden çevreye yayılan kirletici atıklar vb. için belirli bir süre içinde önleyici tedbirler alınmasını taahhüt altına alabilirler. Örneğin, fabrikanın bacasına filtre taktırmak ya da atık sular için arıtma tesisi kurmak gibi taahhütler Toplu İş Sözleşmelerinin konusu olabilmektedir²⁰⁰.

Sendikaların eğitici rolleri, işçiler ve ailelerinden başlayarak tüm toplumda çevre bilincinin yaratılması açısından son derece önemlidir. Sendikalar düzenledikleri eğitim faaliyetleri ve yayınları ile sağlık, güvenlik, çevre; ekolojik sorunlar ve işçiler üzerindeki etkileri; üretimin yarattığı çevre tahribatı ve çözüm

200 Bilgihan, 1999, s. 87.

yolları hakkında işçileri bilinçlendirerek, işçilerin sorunların boyutlarını kavramalarını ve bu amaçla mücadele etmelerini sağlayabilirler. Sendikaların zirve örgütleri ile diğer meslek kuruluşları ve demokratik kitle örgütleri arasında gerçekleştirilecek bir işbirliği sonucu, tüm topluma seslenen eğitim projeleri gerçekleştirebilirler.

Mahalli sendikal örgütler, işkolu sendikalarının şubeleri, bölgesel sendikal birlikler mahalli seviyede çevrenin korunmasında önemli roller üstlenebilirler. Çevre hareketlerine destek sağlayabilirler ve bu hareketlerin organize olmalarına yardımcı olabilirler. Çevrenin kirlenmesi sonucunu doğurabilecek bir takım kararların alınmaması veya değiştirilmesi ve çevreyi koruyucu şekilde alınmasının sağlanması maksadıyla spontane baskı grubu niteliğine bürünerek bu alana katkı sağlayabilirler²⁰¹.

Sendikaların zirve örgütleri olan konfederasyonlar, ülke bazında çevrenin korunması için gerekli mevzuatın hazırlanması sürecinde önemli roller üstlenebilirler. Bu mevzuatın hazırlanma aşamalarında karar mekanizmalarına gerek bilgi aktararak gerekse başka baskı gruplarının onları yanlış yönlendirmelerine engel olarak dâhil olabilirler. Çevre mevzuatının dışında örneğin gümrük, sanayi, yatırım, maden, ihracat ve ithalat mevzuatları da çevrenin kirlenmesi veya korunmasında etkili olabilmektedir. Bu sebeple konfederasyonlar bu alanda da gelişmeleri takip edebilirler. Konfederasyonlar uluslararası seviyede, birleşmeler ve katılmalar ile

201 Arıcı vd., 1993, s. 4.

sorunun uluslararası boyutta ele alınması ve karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi konusunda da etkili olabilirler²⁰².

3.2.2. İşçilerin Çalışma Yaşamları İle Çalışma Dışı Yaşamlarının Bir Bütün Olması

Sendikaların temsil ettiği işçiler yalnız çalışma koşullarından değil, içinde yaşadıkları tüm toplumsal koşullardan etkilenmektedirler. Bu nedenle sendikalar, yalnızca işçilerin çalışma koşulları ve ücretleri için mücadele etmekle yetinemezler.

Sendikalar, kendilerini, yalnızca işyerlerinin sınırları içinde ve işverenle iletişim içinde kurumlar olarak algılamışlardır. İşçinin, işyeri dışındaki sosyal yaşantısı ve sorunları, sendikanın görev alanının dışında algılanmıştır. Oysa, yaşama ve çalışma koşulları da; çalışılan ve çalışılmayan dönemler de birbirinden ayrılamaz. Sendikaların bakış açılarını yaşama alanlarına çevirmesi, onların toplum yaşantısında vazgeçilmez bir öge ve toplumsal hareketlerde bir motor konumuna geçmelerine olanak verecektir²⁰³.

İşçilerin iş sağlığı, güvenliği ve çevreyi koruma kapasiteleri, sendikaların örgütlenebilmelerine ve işyerindeki karar süreçlerine önemli oranda

202 Vargı, Sinan, Çevrenin Korunması ve Sendikalar, Türk- İş Eğitim Yayınları, Ankara, 1999, s. 35

203 Fişek vd., 1997, s. 66.

katılabilmelerine bağlıdır. Bu amaçla, birçok sendika, sağlık, güvenlik, çevre konusundaki stratejik kararlara ve yönetime katılma hakkını elde ederek toplu pazarlıkta yeni bir çığır açmıştır. Sendikaların temel sorumluluk alanları olması sağlandığı sürece çevresel girişimler, sendikaların örgütlenme, diğer grupların desteğini kazanma ve toplumlarının hayatında önemli bir rol oynama potansiyelini geliştirir²⁰⁴.

Çevresel etkilerin, işçilerin yalnızca çalışma yaşamları üzerinde değil çalışma dışı yaşamları üzerinde de önemli sonuçlar doğurduğu göz önünde bulundurulduğunda sendikaların bu konuda taşıdıkları sorumluluk da göz ardı edilemez. Ancak giderek artan sosyal hak kayıpları, düşük ücretler, olumsuz çalışma koşulları ve işsizlik gibi sorunlar işçilerin ve sendikaların çalışma dışı alanlara yönelmesinin önündeki en önemli engel olmaktadır. Emeğinin karşılığı olan ücretinden başka bir geliri olmayan işçilerin çevresel nedenlerle işyerlerinin kapatılması sonucu işlerinden ve dolayısıyla gelirlerinden yoksun kalması ihtimali, sendikaların “çevre hareketine” ve çevre politikalarına ilişkin mesafeli ve kimi zaman olumsuz tutumların öncelikli nedenidir.

204 ICFTU, “Trade Unions And The Environment: Action For Safe Workplaces And Sustainable World Employment Congress Resolution”, 16th World Congress of the ICFTU Brussels, 25-29/6/1996, www.icftu.org/displaydocument.asp?Index=990916164&Language=EN#environment.

3.2.3. Sendikal Harekette Yapısal Değişim Gereksinimi

İçinde bulunduğu krizi aşma yolunda, sendikal hareketin üyelerine ilişkin sorunların yanında tüm toplumsal sorunlara karşı çözüm üreten, kapsamlı ve mücadeleci bir politika geliştirmesi zorunluluk halini almaktadır.

Sendikal hareketin gelişimi diğer toplumsal hareketler ve hedefler karşındaki tavrına bağlıdır. Eğer onlardan kopar ve daha geniş bir hareketin bileşeni olmayı reddederse, görevinin ücretlerin savunulmasıyla sınırlı olduğunu kabul ederse, yeni-korporatist ve muhafazakâr bir güç olarak zayıflamaktan kurtulamayacaktır²⁰⁵. Eğitim; sağlık; çevre, cinsiyet, ırk, renk, din vb. nedenlerden kaynaklanan eşitsizlikler; insan hakları ihlalleri gibi pek çok toplumsal konu az sayıda sendikanın gündemine girmeye başlamıştır. Sendikaların kaybettikleri toplumsal desteği geri kazanmalarının yolu da bu tür bir değişiklikten geçmektedir. Kısacası sendikalar stratejik bir seçimle karşı karşıyadırlar. *“Bugünkü gelişmelere yanıt verebilmek için yeni örgütlenme biçimleri, yeni bir iç demokrasi anlayışı, değişik durumlara göre değişik istemler ve mücadeleler gerekmektedir”*²⁰⁶.

3.3. Uluslararası Sendikal Hareketler ve Çevre Politikaları

Günümüzde ekolojik sorunların ulusötesi boyutlara ulaşması, uluslararası sendikal örgütlenmelerin çevre politikalarının önemini artırmaktadır. Kirlilik asit

205 Andre Gorz, İktisadi Aklın Eleştirisi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 276- 277

206 Koray, 1994, s. 113

yağmurları, nehirler, deniz yolu ve atmosfer ile bütün dünyaya yayılabilmekte ve bir ülkedeki kirlenme bütün diğer ülkeleri etkileyebilmektedir²⁰⁷. Atık ticareti, çevreye zararlı teknolojilerin transferi, uluslararası yatırımlar ve uluslararası ticaret yoluyla çevre kirleticilerin merkez ülkelerden çevre ülkelere transferi de sendikaların uluslararası dayanışma yoluyla mücadele edebilecekleri sorunlar arasında yer almaktadır.

ICFTU, ETUC ve uluslararası işkolu federasyonları 1970’li yılların ortalarından bu yana artan oranda çevre politikalarına yer vermekte ve son yıllarda çevre hareketi ile yakın ilişkiler geliştirmektedir. Bu örgütlerin tümünün çevre politikaları sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemektedir.

3.3.1. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (ICFTU) Çevre Politikaları

ICFTU’nun çevre politikasının ana hatları şu şekilde belirlenebilir:

- Çevresel konuların, genel politika ve eğitimle iç içe olmasını sağlamak;
- Uluslararası işkolu federasyonlarının Sağlık, Güvenlik ve Çevre Çalışma Grubu’nun yıllık toplantılarında tam bir koordinasyon sağlayarak, ortak hareket etmesini sürekli kılmak;

207 Arıcı vd., 1993, s. 9

- Uluslararası düzeyde gelişmeleri izlemek ve özellikle çevre ve kalkınma konusunda çalışan Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütler ile yakın ilişkiler kurmak;
- İşçi sağlığı iş güvenliği ve çevre konularında gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımları artırmak;
- Çevre koruma, sürdürülebilir kalkınma ve sendikalara konusunda düzenli olarak uluslararası kuruluşlarla işbirliği geliştirmek ve yıllık olarak ICFTU Gelişme Raporu’nu hazırlamak²⁰⁸.

Konfederasyon, 1990 yılında “Sendikalar ve Çevre Raporu” hazırlamış ve bu raporu, 14- 16 Mayıs 1990’da Bergen Konferansı’na ICFTU’nun katkısı olarak sunmuştur. Raporda sırası ile sendikaların katılımı, önceliklerin belirlenmesi, çevre korumada endüstrilerin ve uluslararası kuruluşların rolüne değinilmektedir. Raporun ekinde “Yeşil İş Anlaşması Modeli” tanıtılmaktadır. Yeşil İş Anlaşması Modeli, işverenin işçi sendikası ile aktif işbirliğini öngörmektedir. Böylece işveren, yüksek çevre standartlarına ulaşmak için daha fazla rol üstlenecek ve aynı zamanda çalışma ortamında önemli iyileştirmeler yapacaktır²⁰⁹.

ICFTU’nun çevre politikaları ve sendikal hareket ile çevre arasında kurduğu bağlantı, son on yıl içinde gerçekleştirilen dünya kongrelerinde alınan çevreyle ilgili kararları takip edilerek de izlenebilir. ICFTU’nun On Altıncı, On Yedinci ve On Sekizinci Dünya Kongreleri’nde aldığı çevreye ilişkin kararlar şöyle özetlenebilir:

208 Vargı, 1999, s. 39.

209 Bilgihan, 1999, s. 63, 88.

— Çevre sendikal hareket için hayati önem taşıyan bir konudur. Küresel ekolojik sistemin ileri düzeyde bozulmasını engellemek, çalışma hayatımıza ilişkin büyük değişiklikler gerektirmektedir. Tüm dünya, sürdürülebilir istihdam ve çevreyi korumayı amaçlayan küresel hedeflerin işyerinde faaliyete geçirilmesi için bir stratejiye ihtiyaç duymaktadır. Sendikalar da politikalarını ve eylemlerini çevresel bir perspektifle gözden geçirmeye ihtiyaç duymaktadır. Tüm çalışanların kıt kaynakları koruyan; hem iş çevresinin hem de toplum sağlığının zarar görmesini engelleyen üretim yöntemlerinin ve yeni ürünlerin tanımlanmasıyla gerçekleşecek sürdürülebilir bir istihdamın planlamasına ihtiyaç olduğunun bilincine varması gerekmektedir.

— Artan sayıda işçi için, çevreyi korumak önemli bir konudur ve onlar sendikalarından daha temiz ve daha güvenli işler için çözüm yolu göstermelerini beklemektedirler.

— ICFTU küresel, ulusal ve bölgesel düzeyde sendikaların aşağıdaki konularla ilgili faaliyetlerini destekleyecektir:

- Ekolojik olarak standart altı ürünlerin, üretim sistemlerinin ve tehlikeli atıkların çok uluslu şirketler tarafından, hukuki düzenleme ve uygulamaların zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelere transferinin engellenmesi;

- Riskin azaltılması, kirliliğin önlenmesi ve işyerinde daha temiz teknolojilerin tanıtılması;

- İşyerinde Kimyasalların Kullanımında Güvenlikle ilgili 170 No'lu UÇÖ Sözleşmesi ve Sanayi Kazalarının önlenmesiyle ilgili 174

No'lu UÇÖ Sözleşmesi'nin onaylanmasını da içeren kimyasal güvenliğin sağlanması;

- İşyerlerinde, işçilerin ve temsilcilerinin katılımıyla, iş güvenliği ve çevrenin korunmasına odaklanan çevresel denetimin gerçekleştirilmesi;

- Orta ve Doğu Avrupa'da nükleer santrallerin güvenliği ve çevrenin temizlenmesi;

- Uluslararası oyuncak imalatı endüstrisinin güvenliğinin sağlanması;

- İşyerlerinde uluslararası standartların uygulanması;

— ICFTU'nun iş sağlığı, güvenlik ve çevre ile ilgili rolü, üç alanda eyleme geçilmesi amacıyla, yeterli insan kaynağının ve finansal kaynağın tahsis edilmesiyle güçlendirilebilir:

- Dış çevrenin sendikal faaliyet konularına entegre edilmesinin sağlanması;

- Uluslararası sendikal hareketin, küresel çerçeve standartlar ve onların uygulanması için yol gösterici programlar hazırlayan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, UÇÖ, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), DSÖ, ISO, DTÖ, OECD, IMF ve DB gibi temel uluslararası örgütlerde temsil edilmesi;

▪ Bilgi alışverişi ve ortak eylemin koordinasyonu için odak noktası rolünü oynaması (ICFTU, 16. Dünya Kongresi Kararları²¹⁰).

— Dünyanın güvensiz ve sürdürülemeyen çalışma deneyimlerini ve çevresel zararı durduracak bir üretim sistemini de içerecek biçimde, ekonomik ve sosyal yeniden inşası gerekmektedir.

— İş sağlığı ve güvenliği, daha kapsamlı bir alan olan çevresel koruma biçiminde genişletilerek ve sürdürülebilir istihdam hedefleri bunun bir parçası haline getirilerek, güvenli bir işyerinde sürdürülebilir istihdam için çalışmak gerekmektedir (ICFTU 17. Dünya Kongresi Kararları²¹¹).

— Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), kuruluşundan bu yana işçilerin sömürsünü şiddetlendiren; eşitsiz kalkınmaya, çevrenin tahribatına ve cinsiyet eşitsizliklerine neden olan serbest ticaret modelinin bir aracı olmuştur. Kalkınma, gelişmekte olan ülkelerde çevre standartlarını düşürerek sağlanan düşük üretim maliyetleri yoluyla gerçekleştirilmemelidir. Aynı zamanda sanayileşmiş ülkeler,

²¹⁰ ICFTU, “Trade Unions and the Environment: Action for Safe Workplaces and Sustainable World Employment Congress Resolutions”, 16th World Congress of the ICFTU, Brussels, 1996, www.icftu.org/displaydocument.asp?Index=990916164&Language=EN#environment

²¹¹ ICFTU, “Employment, Sustainable Development and Social Justice: ICFTU Programme for Sustainable Economic Growth”, The ICFTU 17th World Congress Resolution, Brussels, 2000, www.icftu.org/displaydocument.asp?Index=991209664&Language=EN.

çevresel korumayı ticari engeller için bir bahane olarak kullanmamalıdır.

— ICFTU’nun stratejisi, iş sağlığı ve güvenliği ile iyi çalışma koşullarının sağlanması için özellikle işyerleri, şirketler ve ulusal düzeyde eylemlerle ve işçilerle ilgili konuları Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı faaliyetleri içine sokmaya çalışarak, sağlık ve çevre arasındaki bağlantıyı politika ve eylemle birleştirmelidir. Yağmur ormanları gibi küresel kamu mallarının korunması, sorumluluğun adil paylaşımını gerektirmektedir. Bütün ülkeler, Kyoto Protokolü’nün yürürlüğe girmesini içeren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi görüşmelerinde birlikte çalışmalıdır. ICFTU da sözleşmenin yürürlüğe girmesi için çalışacaktır. Kongre ICFTU ve bölgesel örgütlenmelere, Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi’ne sendikaların önerilerinin uygulanmasının desteklenmesi, sosyoekonomik ve çevresel problemlerin iş sağlığı ve güvenliği üzerindeki etkileriyle birlikte ele alınması için bir değerlendirme süreci başlatmak konusunda yol gösterici olmuştur (18. ICFTU Dünya Kongresi²¹²).

ICFTU Yönetim Kurulu 9- 10 Aralık 2005’te Hong Kong’da gerçekleştirilen toplantıda, “Küresel Asbest Yasağı” kararı almıştır. Konfederasyon

212 ICFTU, “Globalisation, Decent Work And Sustainable Development”, ICFTU 18th World Congress, Final Resolution, Miyazaki, 2004, <http://congress.icftu.org/displaydocument.asp?Index=991220324&Language=EN>

Yönetim Kurulu, 100 000'den fazla işçinin ölümüne neden olan ve her türünün kanserojen olduğu Uluslararası Kanser Araştırma Ajansı ve Kimyasal Güvenlik İçin Uluslararası Program tarafından açıklan asbestin, ulusal ve uluslararası düzeyde yasaklanması için, sosyal ortakları, UÇÖ'yü ve işçi örgütlerini üzerlerine düşen görevleri yapmaya davet etmiştir²¹³.

3.3.2. Avrupa Sendikal Hareketi ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun (ETUC) Çevre Politikaları

ETUC, çevre kirliliğinin hem hayatın doğal temellerini bozduğunu, hem de işçi sağlığını tehdit ettiğini kabul etmektedir. Ayrıca çevrenin korunması olgusunun sadece devlete ve kamu kurumlarına bırakılamayacağını, bu alanda herkese ve özellikle de işçilere büyük ve önemli görevler düştüğünü öne sürmektedir. Konfederasyon, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel korumanın, Lizbon Stratejisi'nde²¹⁴ ekonomik ve sosyal konularla eşit önemde yer alması gerektiği; bu konuların çatışan değil birbirini tamamlayan öğeler oldukları inancındadır²¹⁵.

ETUC, AB'de kimyasalların kayıt, değerlendirme, yönetim ve kısıtlanmasına ilişkin yeni bir sistem kuran ve REACH²¹⁶ olarak adlandırılan sistemin en önemli

213 www.global-unions.org/pdf/ohsewpL_7a.EN.pdf (Son ziyaret tarihi: 21. 01. 2006).

214 AB'de Lizbon Zirvesi'nde kabul edilen Lizbon Stratejisi, Avrupa'da hızlı büyüme, işsizliğin azaltılması, tek pazar ve girişimcilik önündeki bürokratik engellerin kaldırılması, ekonomik büyümeyi çevrenin korunmasıyla birlikte hayata geçirmek gibi hedefleri içermektedir.

215 Bilgihan, 1999, s. 61.

216 System for the Registration, Evaluation, and Authorisation of Chemicals.

destekçisidir. Konfederasyona göre REACH'in en önemli faydası, gelecekte kimyasallardan kaynaklanan meslek hastalıklarından kurtulma imkânı vermesidir²¹⁷.

ETUC, çevreyle ilgili çalışmalar yürütmekte ve çevre örgütleri ile çeşitli konularda işbirliği yapmaktadır. ETUC bünyesinde çevre ile ilgili üç komite de yer almaktadır. Bunlar,

- Çevre ve Yaşama Şartları Komitesi,
- Enerji İşleri Komitesi
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Komitesi'dir²¹⁸.

Avrupa sendikaları²¹⁹, ekonomik ve sosyal alanda merkezi aktörler olarak tanınmakla birlikte, çevresel konularla uzun süredir ilgilidirler. Bu deneyimin sonucu olarak, artık çevresel konulara sendikaların temel nüfuz alanlarının dışında bir konu olarak yaklaşılamayacağı açıkça görülmüştür. Aksine sendikalar, çevresel sorunların özünde, kaynaklar, riskler, demokrasi ve eşitliğe ilişkin temel sendikal konularla bağlantılı olduğunu fark etmişlerdir²²⁰.

217 www.euractiv.com/Article?tcaturi=tcm:29-117452-16&type=LinksDossier&_print.

218 Bilgihan, 1999, s. 61.

219 Avrupa sendikalarının çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularına ilişkin bu görüşler, ETUC ve TUTB'nin 2002 yılında Johannesburg zirvesine sunmak üzere hazırladıkları kitapçıkta yer alan kendi görüşleridir.

220 ETUC and TUTB, European Trade Unions Actors for Sustainable Development An ETUC Contribution to the Johannesburg Earth Summit, 2002, s. 12.

Son on yılda Avrupa sendikaları tarafından gerçekleştirilen çevresel girişimler²²¹ şöyle özetlenebilir:

— Avrupa'daki sendikalar, programlarını çevresel sorunlarla mücadele etmek üzere uyarlamışlar; yeni çevre program ve projeleri üretmişlerdir.

Macaristan'da Tisza kimyasal plastik kompleksindeki yerel sendikalar, ISO 1400'ün gerektirdikleri ile uyumlu çevre yönetim sistemini tanıtmak üzere düzenlenen bir temiz üretim programına katılmışlardır. Atık yönetim programı enerji talebini ve endüstriyel su tüketimini azaltmış ve fabrika yakınındaki Tisza Nehri'nin temizlenmesini sağlamıştır.

İspanya'da Confederacion Sindical de Comisiones Obreras (CC OO), sanayi, çevre örgütleri, akademisyenler, araştırmacılar ve tüketici örgütlerinin bir araya gelerek, hükümete sunmak üzere hazırladığı İklim Değişikliği Eylem Planı'na öncülük etmiştir.

İsveç'te beyaz yakalı işçilerin örgütlendiği TCO, ekolojiyi iç ve dış iş çevresini bütünleştiren ve tüm işçilerle işverenlerin bu konuda ortak karar

221 Avrupa sendikalarının çevre politikalarına ve çevresel girişimlerine ilişkin bilgiler aşağıda yer alan kaynaklardan derlenmiştir:

ETUC ve TUTB, a. g. e; Hilderbrandt and Schmidt, Industrial Relations and Environmental Protection in Europe, EFILWC, Luxembourg, 1994; Implementing Sustainable Development In An Era Of Globalisation: The Trade Union Role TUAC Statement To OECD Meeting Of Environment Ministers April, 1998, www.tuac.org/statemen/communiq/Stenvmin98e.htm; www.tuc.org.uk/learning/tuc-9761-f0.cfm; www.istas.net/daphnia/num01/noticia2.htm (Son ziyaret tarihleri: 05. 08. 2005).

mekanizması oluşturmalarını öneren “6E” adlı rehberi sunmuştur²²². TCO ayrıca, 1980’lerde bilgisayar monitörlerinin ekolojik enerji tüketimi, ergonomisi ve ekran kalitesine ilişkin standartlar belirlemiştir. Standartlar, başlangıçta bilgisayar üreticilerinin tepkisiyle karşılaşsa da daha sonra Nokia bu standartlara uygun monitörler üretmeye başlamıştır. TCO üyelerinin tüketim gücünün de etkisiyle bu monitörlerin pazar payı giderek artmış, diğer üreticiler de bu standartlara uymaya başlamıştır. Bu standartlar, daha sonraki yıllarda, 6E ile tamamlanarak yenilenmiştir²²³.

İspanya’da 1994’de arka arkaya pek çok işçide pestisid kontrolü sırasında dumana maruz kalmaktan kaynaklan ve onları çalışmaktan alıkoyan rahatsızlıklar görülmüştür. Sendikalar bağımsız uzmanların yardımıyla, bu rahatsızlıkların pestisidlerden kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Bu sayede işletmelerde pestisidlerin kontrolü sağlanmıştır. 2001’de işçi, işveren, devlet katılımıyla, kentlerde pestisid kontrolüne ilişkin bir proje gerçekleştirilmiştir.

İtalya’da tekstil endüstrisi, rafinerilerin ve limanın bulunduğu Marghera bölgesinde, uzun süreli kimyasal kullanımı ve ekonomik çöküntü ciddi sorunlar yaratmıştır. Hükümet yetkilileri, bölgesel yöneticiler ve sendikalar ve sanayi temsilcilerinin katılımıyla bölgenin modernizasyonu ve yeni ekonomik faaliyetlerin hayata geçirilmesine yönelik bir proje başlatılmıştır.

222 www.tuac.org/statemen/communiq/Stenvmin98e.htm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

223 ETUC ve TUTB, 2002, s. 15.

Alman sendikaları, iklimi koruma çabalarına katkı sağlamak ve aynı zamanda sürdürülebilir istihdam yaratmak amacıyla, hükümet ve işveren federasyonlarıyla işbirliği içinde binaları yenileme programı başlatmışlardır. “İş ve Çevre İçin İttifak” isimli program, 300 000 apartmanı yenileyerek ısı yalıtımını sağlamayı, 200 000 iş yaratmayı, karbondioksit emisyonlarını azaltmayı ve devlet, kiracılar ve ev sahipleri için ısınmanın faturasını 64 milyon dolar azaltmayı amaçlamaktadır²²⁴.

—Sendikalar, eğitimler, kampanyalar, görüşme ve tartışmalar yoluyla çevresel yönetim standartlarını geliştirebilmek için girişimlerde bulunmuşlardır.

Romanya’da Ulusal Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu (CNSLR-FRATIA), sanayi işletmelerinin hava, toprak ve suyu kirleten sülfürdioksit, kurşun, çinko kadmiyum ve florid salınımını azaltmaları amacıyla yerel yöneticiler, hükümet dışı örgütler, yerel işveren ve eğitim kuruluşları ile bir araya gelerek, kamusal eğitim kampanyası başlatmıştır²²⁵.

İngiltere’de İşçi Sendikaları Konfederasyonu TUC, iklim değişimiyle mücadele için sendikaların işyerlerinde aktif sürdürülebilir politikalar uygulamaları gerektiğini öne sürerek kaynakların etkin kullanımı, yenilenebilir enerji kaynakları vb. konularda bir eğitim çalışması başlatmıştır²²⁶.

224 www.istas.net/daphnia/num01/noticia2.htm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

225 www.tuac.org/statemen/communiq/Stenvmin98e.htm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

226 www.tuc.org.uk/learning/tuc-9761-f0.cfm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

İtalya'da Sendikalar (CGIL, CISL, UIL, UGL), Çevre ve Ulaştırma Bakanlığı ve çevre örgütleri, Akdeniz'de tehlikeli yük taşıyan gemilere karşı güvenlik önlemleri almak üzere anlaşmaya varmıştır. Taraflar, tehlikeli ve kirletici maddelerin taşınmasına ilişkin Uluslararası Denizcilik Örgütü kuralları ve AB direktiflerine dayanan girişimlerde bulunacaklardır²²⁷.

—Çevre, Avrupa sendikalarının toplu pazarlık konuları arasına da girmiştir.

Almanya'da 1992 yılında Bavarian Gazete Sanayi ile ilk çevresel sektörel toplu iş sözleşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu sözleşme ile, kullanılan çalışma malzemelerinin, araç ve yöntemlerin çevresel bir zarar meydana getirmeyeceği emredici biçimde düzenlenmiştir²²⁸. İnşaat, Tarım ve Çevre Sendikası, 1994 yılında endüstriyel çevre hizmetleri sağlayan şirketler birliği ile; Alman Gıda Sendikası 1996 yılında Schumaker Firması ile; Posta İşçileri Sendikası 1997 yılında “çevresel toplu sözleşmeler” imzalamıştır²²⁹.

—Bazı AB ülkelerinde işyeri düzeyinde işçilerin çevresel kararlara katılım haklarını düzenleyen kanunlar oluşturulmuştur.

227 www.istas.net/daphnia/num01/noticia2.htm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

228 Hilderbrandt ve Schmidt, 1994., s. 11.

229 www.tuc.org.uk/learning/tuc-9761-f0.cfm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

Almanya'da Kimya ve Enerji İşçileri sendikasının (IG BCE) işverenlerle imzaladığı çok sayıda toplu sözleşme, iş konseylerinin çevre ile ilgili kararlara katılımıyla ilgili maddeler içermektedir²³⁰.

—Bütün ülkelerde sendikalar, kimyasallar, tarım, altyapı, ulaşım, trafik, iklim değişimi, enerji kısıtlamaları, yenilebilir kaynaklar, atık ve su yönetimi gibi pek çok çevresel konuda tartışmalara katılmışlardır.

Norveç Sendikalar Konfederasyonu LO- Norveç, Norveç Çevrenin Korunması Topluluğu ile bir “Çevre Forumu” oluşturmuştur. LO- Norveç aynı zamanda çevre konusunda gerçekleştirilen olumlu girişimlere her yıl ödül vermektedir. Son dönemlerde bir mangan fabrikasında, çinko, mangan ve pis su salınımını azaltmaya çalışan bir sendika ödül almıştır²³¹.

Avrupa sendikaları, sürdürülebilir kalkınma perspektiflerini geliştirirken birkaç temel konuya odaklandıklarını belirtmişlerdir:

— Gıda ve Tarım: Gıda güvenliği ve tüm toplumun beslenme ihtiyacının karşılanması dünyanın pek çok bölgesinde halen acil çözüm bekleyen bir konudur. Bu adaletsiz tarımsal üretim, adaletsiz fiyatlandırma ve yetersiz dağılımın bir sonucudur. En büyük yük, dünyanın en zayıf ve en yoksul tarım işçilerini sırtındadır. Tarım ve gıda sanayinde çalışan işçiler çok düşük ücretlerle, ağır çalışma koşullarında ve sendikal haklardan yoksun biçimde çalışmaktadırlar. Bununla birlikte mevcut tarımsal üretim yöntemleri,

230 www.tuc.org.uk/learning/tuc-9761-f0.cfm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

231 www.tuc.org.uk/learning/tuc-9761-f0.cfm (Son ziyaret tarihi: 05. 08. 2005).

eşitsizlikleri körüklemekte, gıda güvenliği açısından kabul edilemez riskler doğurmakta, hayvan sağlığını ve çevreyi tehdit etmektedir. Tarımda kullanılan kimyasallar aynı zamanda önemli meslek hastalıklarına neden olmaktadır. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği sürdürülebilir kalkınma politikalarının ana noktalarından biri olmalıdır.

—İklim Değişikliği ve Temiz Enerji: Enerji sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel kaynağı olmakla birlikte, kullanımı ve dönüşümü kentsel kirlilikten, asit yağmurlarına, deniz kirliliğinden nükleer atıklara kadar pek çok çevresel soruna neden olmaktadır. Günümüzde en önemli sorun fosil yakıt kullanımına bağlı sera gazı emisyonundan kaynaklanan iklim değişikliğidir. Olumsuz çevresel etkileri önlerken, zorunlu enerji arzını sağlamak, AB ve dünyanın diğer gelişmiş ülkelerinin enerji tüketim modelinde önemli bir değişikliği gerekli kılmaktadır. AB’ de bu değişim vergi reformları, daha çok yenilenebilir enerji kullanımı, enerjinin rasyonel kullanımı ve talebin azaltılması ve Kyoto Protokolü’nün gerektirdiklerinin etkili biçimde uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir.

—Kimyasallar: Kimyasalların üretim ve tüketimi, toplumun tüm kesimlerinin maruz kaldığı şiddetli riskler yaratmaktadır. Kimyasalların kullanımı kamu sağlığını, işçi sağlığını ve çevreyi tehdit etmektedir. Bununla birlikte işçiler hem üretim sürecinde yer alarak, hem özel hayatlarında tüketerek, hem de atmosfere salınımları sonucunda kimyasallara sunuk kalmaktadırlar. Avrupa sendikaları, kimyasallar hakkında daha çok bilgi

edinmeyi sağlayacak ve kimyasal risklerden korunmayı sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesini talep etmektedir²³².

3.3.3. Uluslararası İşkolu Federasyonlarının Çevre Politikaları

3.3.3.1. Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşler Sendikası Federasyonu'nun (ICEM) Çevre Politikaları

Tüm dünyada 20 milyondan fazla üyeye sahip olan ICEM, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel uyumu hedeflediğini; sürdürülebilir kalkınmayı tanımlamak, gerçekleştirmek ve geliştirmekle yükümlü olduklarını ileri sürmektedir. ICEM aynı zamanda çevresel damping, enerjinin temiz ve etkin kullanımı; eski ve istenmeyen ürün ve teknolojilerin ortadan kaldırılması gibi öncelikli konulara olan ilgisini artıracaklarını belirtmiştir. Federasyon bu konuda diğer uluslararası sendikalar ve vatandaş gruplarıyla dayanışmanın önemini de vurgulamaktadır²³³.

1997'de Kyoto'da İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine taraf ülkelerin gerçekleştirdikleri konferansta, ICEM temsilcisi, *"ICEM, bugünün insanları ve dünyamızın mirasçıları olan çocuklar için sağlıklı ve güvenli bir çevrenin gerçekleştirilmesine önem vermektedir. Tehlikeli endüstrilerde çalışıyor olmamız, çevresel güvenliğe iki kat önem vermemize neden olmaktadır. Biz küresel ısınmanın insan faaliyetlerinden kaynaklandığını kabul ediyoruz ve bugünün liderlerinin bu*

232 ETUC ve TUTB, 2002, s. 21- 25.

233 www.ranknfile-ue.org/uen_1199_icem.html (Son ziyaret tarihi: 03. 08. 2005).

sorunun üstesinden gelerek gelecek kuşaklara bırakmaması gerektiğine inanıyoruz.” sözleriyle ICEM’in çevreye verdiği önemin altını çizmiştir²³⁴.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile ilgili alınan önlemler ve karbon emisyonlarını azaltma hedefi, ICEM’i hayli yakından ilgilendirmektedir. Tüm dünyada ICEM üyesi işçiler, enerji sektöründe veya kimya, ilaç, lâtik, seramik gibi yüksek enerji tüketen sektörlerde istihdam edilmektedir. Bu nedenle küresel ısınmaya karşı geliştirilen politikalar, yeni iş sahalarının yaratılmasını sağlarken aynı zamanda ICEM’in örgütlü olduğu sektörler üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

ICEM iklim değişikliğiyle mücadele ve istihdamın daralması arasındaki bu çelişkiyi, iklim değişikliği sorununu reddederek değil gerçekleştirilecek dönüşümün şu andan itibaren esaslı bir biçimde planlanmasıyla aşılabileceğini öne sürmektedir. ICEM Yönetim Kurulu bu konuda “Çalışma ve İklim Değişikliği” başlıklı ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır²³⁵. Raporda yer alan iklim değişikliğiyle mücadele politikalarının işçiler üzerindeki yükünü hafifletmek için öneri ve uyarılar şöyle özetlenebilir:

—Karbon vergilerinden elde edilen gelirin, vergilerin işçiler üzerinde yarattığı yükünün azaltılması ve yeni işler yaratılması amacıyla kullanılması önerilmektedir.

234 www.cfmeu.org/mining-energy/policy/Kyoto.html (Son ziyaret tarihi: 10. 05. 2005).

235 Raporun tam metnini görmek için bkz. www.icem.org/files/PDF/Key_issues_pdfs/H_S-CSR_pdfs/labourandclimatechangeEN.pdf.

—Karbon ticaretinin karbon emisyonunun azaltılmasını önlemeyeceği belirtilerek karşı çıkmaktadır.

—Sera etkisini azaltmak amacıyla geliştirilen teknolojilerin, gelişmekte olan ülkelere transferinin önemi üzerinde durulmaktadır.

—ILO, AB ve OECD, iş güvencesi, yeni işler yaratılması ve iklim değişikliğinin önlenmesi konularına eğilmesi gereği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu konuda işçilerle işverenler arasında geliştirilecek diyalogun önemine de dikkat çekilmektedir.

—Toplu pazarlık sürecinde çevresel hedeflere yer verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir²³⁶.

3.3.3.2. Uluslararası Gıda ve Tarım İşçileri Sendikası'nın (IUF) Çevre Politikaları

IUF, sendikal güç ile tüketici güvenliği ve kamu sağlığı arasında doğrudan bir ilişki olduğuna inanmaktadır. Sendikaya göre, işçilerin sendikalaşmayı ve sağlık ve güvenlik önlemleri almayı reddettikleri yerlerde, gıda güvenliğinden söz edilemez. Bu nedenle, işyerinde ve toplumda sendikaların güçlü kılınması, gıda üretim ve tüketiminin iyileştirilmesinde vazgeçilmez bir ön koşuldur²³⁷.

IUF, işçi sağlığını ve tüm canlıların yaşamını tehdit eden kuş gribi (H5N1 virüsü) ile mücadelede sendikaların rolünün gerek kamuoyunu bilinçlendirme

236 www.icem.org/?id=97&doc=830 (Son ziyaret tarihi: 03. 08. 2005).

237 www.iuf.org/en/about.pdf (Son ziyaret tarihi: 03. 08. 2005).

yönünden, gerek kümeslerde çalışan işçilerin hasta hayvanları tanıyarak hızla gerekli önlemleri almaları yönünden çok önemli olduğunu öne sürmektedir. Gıda ve tarım işçileri sendikaları aynı zamanda gıda güvenliği standartlarının uygulanıp uygulanmadığını ortaya koyabilecek örgütlerden biridir. Sendikaların sağlık ve güvenlik önlemlerinin talebi, izlenmesi ve uygulanması sürecinde oynayacakları aktif rol, kamu sağlığını korurken, virüsün mutasyonu da engelleyebilecektir²³⁸.

IUF, tarımda pestisidlerin ve diğer kimyasalların kullanımına karşı projelere de katkıda bulunmaktadır.

3.3.3.3. Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu'nun (IMF) Çevre Politikaları

IMF'nin 26- 27 Mayıs 1994 tarihinde düzenlenen yıllık Merkez Komite Toplantısı'nda "Metal İşçileri Alternatif Küresel Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmadan Yana" başlıklı bir program tartışılarak kabul edilmiştir. Bu programda, "çevrenin korunması, insan hakları ve sendikal haklar alanında uluslararası standartların geliştirilmesine ve uygulanmasına gereksinim bulunmaktadır. Çokuluslu şirketlerin, demokratik toplumların gereği olan hukuksal, toplumsal ve ahlaki yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınmaları engellenmelidir" ifadesi yer almıştır²³⁹.

238 www.iuf.org/cgi-bin/dbman/db.cgi?db=default&uid=default&ID=3175&view_records (Son ziyaret tarihi: 03. 08. 2005).

239 "Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu'nun Alternatif Küresel Kalkınma Politikası", TÜBA, Ağustos 1994, s. 2'den aktaran Kapar, 1997, s. 75.

IMF, 2000 yılında metal işkolundaki tehlikeli iş alanları, meslek hastalıkları, tehlikelerin kontrolü ve çevresel etkilerine ilişkin bilgileri içeren bir işçi el kitabı yayınlamıştır.

3.3.3.4. Uluslararası Nakliyat İşçileri Sendikası'nın (ITF) Çevre Politikaları

ITF'nin Dok ve Gemi İşçileri Şubesi, hazırladığı bir raporda²⁴⁰ çevre politikalarını belirlemiştir. Raporda okyanusların, içinde ağır metaller ve radyoaktif atıkların da bulunduğu tarımsal, endüstriyel ve kentsel atıkları yok etmenin en ucuz ve en kolay yolu olarak kullanıldığı dile getirilmektedir. Tanker kazaları sonucu denizlere boşaltılan petrol de diğer bir önemli sorun olarak raporda yer almaktadır. Rapora göre bu kirlilik nedeniyle bazı limanlarda balıkçılık yok olma tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir.

ITF bu sorunları önlemek için gemilerin güvenli hale getirilmesi; egzoz emisyonlarının azaltılması; gürültü kirliliğinin önlenmesi; 147 sayılı ILO sözleşmesinin uygulanması; çevre kirletme cezalarına ve “kirleten öder” prensibine işlerlik kazandırılması; denizleri kirleten gemiler için etkili ve uluslararası bir ceza sistemi getirilmesi; zehirleyici ürünlerin kullanımının yasaklanması; çevrenin korunması için uluslararası işbirliği ve bilgi alışverişinde bulunulması; İklim değişimine karşı önlemler alınması; etkin çevresel koruma için ITF'nin Uluslararası Denizcilik Örgütü'ne (IMO) aktif katılımı gibi önerilerde bulunmaktadır.

240 Raporun tam metni için bkz. www.itfglobal.org/files/seealsodocs/ENG/449/environmentalpolicy.pdf.

3.4. Uluslararası Sendikal Hareket ve Çevre Hareketi İlişkisi

1960’larda modern anlamda çevre hareketi ortaya çıktığı zaman, sendikaların önemli bölümü tarafından istihdamı tehdit ettikleri düşünülmüş ve bazı durumlarda iki hareket arasında ciddi çatışmalar yaşanmıştır (ABD’de orman endüstrisinde, Norveç’te balina avı ve tütün endüstrisinde olduğu gibi). Son yıllarda sendikal hareket içinde sürdürülebilir kalkınma gereksinimine dair bir bilinç oluşmuş ve sendikalarla çevre örgütleri arasında işbirliği gerçekleştirmeye başlamıştır²⁴¹. 1999’da Seattle’de sendikalarla ekolojistler, kadın hareketi ve eşcinsellerin bir arada gerçekleştirdiği hareket, sendikal hareketle çevre hareketinin birlikte gerçekleştirdiği eylemlere en önemli örnektir.

Sendikal hareketin gündeminde çevre sorunlarının giderek daha çok yer tutmasına paralel olarak; çalışma ve çevre sorunlarını bir arada ele alan; çevre politikalarının emekçiler üzerindeki etkilerine duyarlı örgütlenme girişimleri ortaya çıkmıştır.

Sürdürülebilir Kalkınma İçin Uluslararası Çalışma Vakfı (SUSTAINLABOUR), sürdürülebilir kalkınma hedeflerini, sendika perspektifiyle, işe ve işyerine öncelik vererek ele alan ilk uluslararası örgüttür. Vakıfın amaçlarını, *“sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal ve işçilere ilişkin yönlerinin güçlendirilerek gerçekleştirilmesi; işçilerin ve örgütlerinin yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde sürdürülebilir kalkınma politikalarına katılımının gerçekleştirilerek, sendikaların bu konudaki gereksinimlerinin, rollerinin ve olası katkılarının ortaya konulması;*

²⁴¹ www.global-labour.org/trade_unions_and_ngos_unrisd.htm (Son ziyaret tarihi: 10. 08. 2005).

işçilerin çeşitli eylemleri ile sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi sürecine dahil olmasının desteklenmesi” olarak özetlenebilir. Vakıf işyerlerinin üretim ve tüketim sürecinin merkezinde yer almaları nedeniyle işçilerin ve sendikaların üretim ve tüketim biçimlerinin değiştirilmesi sürecinde ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi yolunda oynamaları gereken önemli role dikkat çekmektedir²⁴².

İş ve Çevre İçin Sendikalar (UJAE) ise 2000 yılında, iklim değişikliği ve diğer çevresel konularda işçilerin ve sendikaların seslerinin çıkmasını sağlamak amacıyla oluşturulan bir girişimdir. UAJE içinde lokomotif ve kazan işçileri, gemi inşaatı işçileri, metal işçileri, gıda işçileri, Teamsters, Amerika Maden İşçileri Sendikası, Birleşik Nakliyat İşçileri Sendikası gibi, çoğu Amerikan sendikalarından oluşan işçi örgütlenmeleri yer almaktadır²⁴³.

Son dönemde uluslararası örgütlenmeler ile çevre örgütleri arasında gerçekleştirilen işbirliği örnekleri giderek çoğalmaktadır.

ETUC, Avrupa Toplumsal Hükümet Dışı Örgütler Platformu (Social Platform) ve Avrupa Çevre Bürosu (EEB), Avrupa’da sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin bir ortak deklarasyon yayınlamışlardır. AB’de sürdürülebilir kalkınma stratejisinin planlanması ve uygulanması sürecindeki eksiklikler nedeniyle, devlet başkanlarını ve hükümetleri, entegrasyon sürecini dikkatli biçimde izlemeye ve yönlendirmeye çağırmışlardır. Deklarasyonda ABD’nin kişi başına düşen GSYH düzeyini yakalamanın, AB’nin sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği

242 www.sustainlabour.org/news.php (Son ziyaret tarihi: 02. 05. 2006).

243 www.ujae.org (Son ziyaret tarihi: 02. 05. 2006).

gerçekleştirmesini sağlamayacağını belirtmişlerdir. Önerdikleri yöntem yüksek çevresel ve sosyal kalite ile hükümet dışı örgütler ve sendikaların katılımını içermektedir²⁴⁴.

ETUC, EPE'nin²⁴⁵ (Çevre İçin Avrupalı Ortaklar) de ortağıdır. EPE, sürdürülebilirlik üzerine bir konsensüs zemini oluşturan, çok katılımlı bir forumdur²⁴⁶.

Haziran 1999'da Uluslararası İnşaat ve Ağaç İşçileri Federasyonu (IFBWW) ve Dünya Doğa Vakfı (WWF) ile ormancılığın çevresel ve toplumsal yönleri arasındaki bağa dikkat çekerek, artan ormansızlaşmaya karşı işbirliği anlaşması yapmışlardır. Anlaşmanın en önemli ilkesi orman lisanslamasının bağımsız, şeffaf ve çok taraflı katılımı ile gerçekleştirilmesi gereği ve ormanların sosyoekonomik ve ekolojik olarak iyi yönetilmesidir.

Uluslararası Nakliyat İşçileri Sendikası (ITF) ve Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu (IMF), başta Hindistan olmak üzere, Asya'daki gemi sökümüne karşı gerçekleştirilen Greenpeace (Yeşil Barış Örgütü) kampanyasını desteklemektedir. Federasyonlar, sökümün çevreye verdiği zararın yanında işçilerin sağlık ve güvenliğini de tehdit etmesine dikkat çekmektedir.

Uluslararası Gıda ve Tarım İşçileri Sendikası'nın (IUF), Pestisid Eylem Ağı ve bölgesel organları ile birlikte çalışmaktadır. IUF ve üye sendikalar, pestisid

244 www.istas.net/daphnia/num01/noticia1c.htm (Son ziyaret tarihi: 03. 08. 2005).

245 European Partners for Environment.

246 www.epe.be.

kullanımının yarattığı sorunlar, GDO’lar ve sürdürülebilir tarım ile ilgili olarak oluşturulan “BioMater” adlı ortak projede de yer almıştır.

Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşler Sendikası Federasyonu (ICEM), Greenpeace ile kimya endüstrisinde klor kullanımına ilişkin bir anlaşma yapmışlardır. Greenpeace de, diğer hükümet dışı örgütlerle birlikte, ICEM’in madencilik faaliyetini sosyal ve çevresel açıdan kabul edilemeyecek koşullarda sürdüren Rio Tinto Çinko’ya karşı yürüttüğü kampanyaya destek vermiştir²⁴⁷.

Son yıllarda sendikaların çevresel işbirliği ile ilgi en önemli gelişme ise UNEP, ICFTU, UÇÖ, SUSTAINLABOUR ve TUAC işbirliği ile 15- 17 Ocak 2006’da Nairobi’de gerçekleştirilen “Sendikalar Çalışma ve Çevre Toplantısı”dır. Toplantının amaçları şöyle özetlenebilir:

- Sendikaların çevre ve sürdürülebilir çalışma ortamlarının gerçekleştirilmesi amacıyla hareket etmesi;
- Sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal ve çalışmaya ilişkin yönlerinin kuvvetlendirilmesi;
- Çevre ve sürdürülebilirlik stratejisinin başarılı olabilmesi için, sendikalar, sanayi, UNEP ve BM organları ile diğer ilgili gruplar arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi;

²⁴⁷ www.global-labour.org/trade_unions_and_ngos_unrisd.htm (Son ziyaret tarihi: 10. 08. 2005).

— İklim değışimi, enerji, kimyasallar, sağlık, su, sosyal sorumluluk projeleri gibi çevresel konularda sendikal hedeflerin tespit edilmesi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ SENDİKALARIN ÇEVRE POLİTİKALARI

Türkiye’de işçi sendikalarının bütünsel çevre politikalarına sahip olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Toplumsal çevre bilincinin ülkemizde yeterli düzeyde gelişmemiş olması ile etkin ve örgütlü bir çevre hareketinin var olmayışının yanı sıra, sendikaların içinde bulundukları koşullar, giderek artan sosyal hak kayıpları ve yüksek işsizlik oranları, Türkiye’de sendikaların çevre sorunlarına karşı mesafeli duruşlarının nedenleri arasında sayılabilir. Bu gerekçelere ek olarak, Türkiye’de sendikaların önemli bölümünün, üyelerinin sorunlarıyla sınırlı sendikal politikaların dışına çıkamaması ve yeni toplumsal hareketlerle ilişki kuramaması da sendikaların çevre sorunlarına ilgi göstermelerinin ve çevresel sorunlara yönelik etkin politikalar üretmelerinin önündeki engeller arasında yer almaktadır. Çevre sorunlarının çözümüne yönelik adımlar atan, yayınlar yapan, çevresel örgütlenmelerde yer alan az sayıdaki sendikaya karşılık; çoğu sendika çevre sorunlarına tümüyle duyarsız kalmakta, hatta bazı koşullarda sorunları reddedebilmektedir. Özellikle örgütlü oldukları işyerlerinde ciddi çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalan çoğu sendika, daha önce ele alınan iş ve çevre çelişkisi ile yüz yüze gelerek, üyelerinin işlerini korumak amacıyla işyerinden kaynaklanan çevre sorunlarını reddedebilmekte, işverenle işbirliği içinde çevrecilere karşıt bir tutum sergileyebilmektedir.

Türkiye’deki çevre hareketinin nicel ve nitel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda çevre hareketiyle sendikal hareket arasındaki kopukluğun nedenleri daha iyi anlaşılabilir. Türkiye’deki çevre hareketi son derece heterojen bir yapıya sahip olmakla birlikte, genel olarak değerlendirildiğinde sınıfsal bir perspektiften yoksundur. Çevre sorunsalı ile siyaset ve ekonomi arasındaki bağı kurmakta yetersiz kaldığı gibi, geliştirilen çevre politikalarının yöre halkı ve işçi sınıfı üzerinde ortaya çıkaracağı sosyoekonomik etkilere de kayıtsız kalabilmektedir. Oysa etkin bir çevre politikasının uygulanabilir olmasının yolu istihdam, sağlık, eğitim, kentleşme politikaları gibi sosyal politikalarla bütünleşik bir biçimde planlanmasından ve uygulanmasından geçmektedir. Bu nedenle çevre hareketinin çok yönlü projeler üretebilmesi ve diğer sosyal gerekliliklerin gerçekleştirilebilmesi için de baskı grubu rolünü yerine getirmesi gerekmektedir.

Gerek çevre hareketinin gerekse sendikal hareketin sözü edilen sınırlılıkları, Türkiye’de iki hareket arasında işbirliğinin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini engellemiştir.

Türkiye’de işçi sendikalarının çevre politikalarının ve çevre hareketine yaklaşımının belirlenebilmesi amacıyla TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ Konfederasyonları ve HAK-İŞ’e bağlı ÖZ TARIM-İŞ ve ÇELİK-İŞ, TÜRK-İŞ’e bağlı TÜRKİYE MADEN-İŞ, PETROL-İŞ, TÜRK METAL, TES-İŞ ve TARIM-İŞ, DİSK’e bağlı DEV. MADEN-SEN, LASTİK-İŞ ve BİRLEŞİK METAL-İŞ Sendikaları’nın yönetici ve uzmanları²⁴⁸ ile niteliksel görüşmeler²⁴⁹ yapılmış, sendikaların yayınları, faaliyetleri ve basın açıklamaları incelenmiştir. Sendika

²⁴⁸ Sendikalarda görüşme yapılan kişilerin isimleri EK. 1.’de yer almaktadır.

²⁴⁹ Yarı yapılandırılmış mülakat cetveli EK. 2.’de yer almaktadır.

yöneticileriyle görüşülmesi tercih edilmekle birlikte, yöneticilerin görüşmeyi kabul etmemesi ve bir uzmana yönlendirmesi gibi durumlarda sendika adına görüş bildirmeyi kabul eden bir uzmanla görüşülmüştür²⁵⁰. Ancak bazı sendikalarda çevreyle ilgili faaliyetlerde doğrudan yer alan uzmanlarla görüşmek özellikle tercih edilmiştir.

Ayrıca Yatağan ve Bergama’da işletmelerin kapatılmasıyla yüz yüze gelen sendikaların her iki yörede yürütülen çevre mücadelesine karşı tavırları incelenmiştir.

4.1. Türkiye’deki İşçi Sendikaları Konfederasyonlarının Çevre Politikaları

4.1.1. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)

TÜRK-İŞ, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Projesi kapsamında yürüttüğü eğitim faaliyetlerine 1983 yılından itibaren çevrenin korunması konusunu da eklemiştir. TÜRK-İŞ, 1993 yılında Çevre Bakanlığı ile bir Eğitim Protokolü imzalayarak, düzenlemiş olduğu eğitim faaliyetlerinde Çevre Bakanlığı’ndan eğitici kadroların görev almasını sağlamıştır²⁵¹. Bu Protokolün 4. maddesi yapılacak ortak eğitimin esaslarını şu şekilde düzenlemiştir: “İşçi sendikası yöneticilerinin çevre konularında

250 Sendika yöneticilerine ulaşmak oldukça güçtür. Hemen hiçbir yönetici ilk seferde randevu vermemiş, 2. ve 3. çağrıda görüşme talebine olumlu yanıt vermiştir.

251 Vargı, 1999, s. 44.

eğitimi ve sendikal haklarda çevre boyutu; işçinin işyerinde ve yakın çevresinde çevre konularında çevre eğitimi; işin özelliğinden veya üzerinde çalışılan malzemeden kaynaklanan çevre sorunları; işyerinin çevre ile ilişkileri, eğitim faaliyetleri ve çalışmaları konusunda ortak çalışmalar yapmak”.

TÜRK-İŞ tarafından 13 Eylül- 22 Ekim 1999’da ve 12- 15 Mayıs 2003’te de birçok ilde “Çevre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Seminerleri” düzenlenmiştir²⁵².

TÜRK-İŞ öncülüğünde üye sendikalardan oluşturulan bir çalışma grubu tarafından çevre kirliliğinin işçi toplumu üzerindeki etkilerinin araştırılması amacıyla, tıbbi bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Adapazarı, Gebze, Kocaeli ve Kastamonu Taşköprü ilçesinde 400 işçi üzerinde yapılan alan araştırması sonucunda işçilerin özellikle kirli havadan etkilendikleri ve sigaranın da bu etkiyi artırdığı ortaya çıkmıştır²⁵³. Araştırma daha sonra “Endüstriyel Çevre Kirliliğinin İşçi Toplumu Üzerindeki Olumsuz Etkileri²⁵⁴” adıyla yayınlanmıştır. TÜRK-İŞ ayrıca “Çevre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Ders Notları”, “İnsan ve Çevre,” “Çevrenin Korunması ve Sendikalar” adlı kitapları yayınlamıştır. TÜRK-İŞ Dergisi’nde çevrenin korunmasında sendikaların rolüne ilişkin çok sayıda makale yer almıştır.

TÜRK-İŞ’in temel görüşlerinin ayrıntılı bir biçimde formüle edildiği 17. Genel Kurul’unda oybirliğiyle kabul edilen temel programda, çevre ile ilgili olarak

252 TÜRK-İŞ 19. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, 1999- 2003, Ankara, 2003, s. 421.

253 Vargı, 1999, s.44.

254 Akbulut, Turhan, Sabuncu, Hilmi ve Vargı, Sinan, Endüstriyel Çevre Kirliliğinin İşçi Toplumu Üzerindeki Olumsuz Etkileri, Türk Metal/ Demiryol-İş/ Çimse-İş/ Selüloz-İş/ AAFLI, Ankara, 1993.

“çevre korunmalı, çevrenin temizlenmesinin maliyetini kirletenler ödemelidir” maddesi yer almıştır²⁵⁵.

TÜRK-İŞ, Türkiye Tarım, Ormancılık, Gıda ve Çevre Platformu’na da üyedir.

4.1.2 Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)

DİSK, tüzüğünde, Konfederasyon çalışmalarının düzenli ve verimli yürütmesi için kurulması öngörülen uzmanlık daireleri arasında Çevre Sorunları Dairesi de yer almıştır.

DİSK, 9. Genel Kurulu’nda çevre ile ilgili görüşlerini ve bu konuda alınması gereken önlemleri şu biçimde karara bağlamıştır:

Çevreyi tahrip eden aşırı üretimin aşırı tüketimi de körüklediği; dünya kaynaklarının eşitsiz dağılımının kaynaklardan yararlanamayan ülkeler ve topluluklarda, ne olursa olsun gelişme ve kalkınma baskısı yarattığı; dünya ortamını canlılar için yaşanabilir sınırların ötesine geçirerek kötüleştiren pek çok teknolojinin, gelişmiş ülkelerde kullanımdan kaldırılmasına paralel olarak, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı ülkelere ihraç edildiği ve bu ülkelerde halen kullanılmaya devam edildiği; dünyanın çeşitli bölgelerinde sürmekte olan savaşların, hangi taraf kazanırsa kazansın veya hangi taraf kaybederse kaybedsin, savaş alanı haline gelen toprakları bırakalım insanların yaşamasını, herhangi bir canlının yaşamasına imkân vermeyecek şekilde çoraklaştırdığı; sanayilerin ve kent hayatının gerektirdiği enerjiyi sağlamakta kullanılan yenilenemeyen enerji kaynaklarının tükenmekte olduğu, nükleer enerji kaynaklarının dünya üzerindeki hayat için topyekûn yok oluş tehdidi taşıdığı; kuzey ülkelerinin zararlı atıklarını geri

255 TÜRK-İŞ tüzüğü ve genel kurul kararlarının bulunduğu arşiv kamuya kapalı olduğu için, bu belgelere erişilememiştir. Temel program için bkz. www.turkis.org.tr/icerik/turkistarihi.htm .

bıraktırılmış ülkelere göndererek bu ülkelerin doğasını çöplük haline getirdikleri; ülkemiz ve dünya sermayenin toplumsal baskıyla karşılaşmadıkça zararlı atıklarını arıtmadığı; çevre sorunlarının siyasi, ekonomik veya coğrafi sınırların ötesine geçtiğini, bu nedenle sadece belirli bir ülke ya da bölge bağlamında mücadele yürütülemeyeceğini de göz önüne alarak, uluslararası çevre kuruluşlarıyla, sendikaların çevre birimleriyle, bilgi üreten kurum ve kuruluşlarla ve diğer ilgili örgütlerle hem ilkesel düzeyde hem de somut projeler bazında işbirliğine girmek ve bu işbirliğini geliştirmek gerektiği; ülkemizde acil çevre sorunları arasında yer alan nükleer enerji santralleri kurulmasına karşı sürekli ve düzenli mücadele yürütülmesi, alternatif enerji üretimiyle ilgili projelere katkıda bulunulması veya bu projelerin desteklenmesi gerektiği; sadece iş ortamının ve iş koşullarının düzeltilmesiyle sınırlanmayan, aynı zamanda çevreye zarar veren teknolojiler ve üretim teknikleri kullanan kurum ve kuruluşların, bu teknolojileri terk edip çevreye zarar vermeyen teknolojilere geçmelerini sağlamak için her düzeyde -işyeri, parlamento, toplumsal baskı grupları, sendikal eylemler, toplu sözleşmeler-mücadele etmek gerektiği; çevreyi yok etmek pahasına kalkınmanın veya üretim artışının, en hafif deyimle toplu intihar anlamına geldiğinden hareketle, çevreyle uyumlu kalkınma, kentleşme ve bu konuda gerek sendikalara gerek tek tek bireylere düşen görevler bilincinin yerleşmesi için düzenli ve sürekli eğitim programlarının hayata geçirilmesi gerektiği” yolunda görüşlere sahiptir²⁵⁶.

DİSK1997’deki 10. Genel Kurul’unda “*Kâr amacıyla yapılan üretimlerin doğal kaynakları kullanılmaz hale getiren bir sömürüye neden olduğunu; üretim süreçlerinde doğaya büyük zarar veren maddeler ve yöntemler kullanıldığını karar altına almıştır. Eurogold şirketinin siyanürle altın üretmesi ve asbestli gemi örneklerinde görüldüğü gibi, çokuluslu tekellerin çevreye ve insana zarar veren üretimlerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırdıklarını ve doğanın tahribini*

256 DİSK 9. Genel Kurulu Kararları, İstanbul, 1994, Karar No: 35.

hızlandırdıklarını saptayan DİSK 10. Genel Kurul'u, çevreye zarar veren tüm yeni yatırımlara karşı çıkma, enerji başta olmak üzere tüm yeni yatırımlarda çevre faktörünün dikkate alınması için her düzeyde çaba harcama, çevre sorunlarıyla işçi sağlığı arasındaki doğrudan bağlantıyı dikkate alarak tüm üye sendikalarımızın işçi sağlığı konusunu toplu sözleşmelerinin temel taleplerinden birisi haline getirmesi; bu konuda başta TTB olmak üzere tüm ilgili kuruluşlarla ortak faaliyet içine girilmesi ve üyelerin bu konuda bilinçlendirilmesi için çevre ve işçi sağlığının eğitimlerin temel konuları arasına alınması” yönünde karar vermiştir²⁵⁷.

DİSK 2004'te gerçekleştirilen 12. Genel Kurul'unda:

Tarihi ve doğal mirasın en önemli örneklerinden Zeugma (Belkıs), Hasankeyf, Samsat, Akkuyu, Bergama, Soma, Fırtına Vadisi gibi yerlerin kısa vadeli maddi çıkarlar için kurulacak baraj ve nükleer santrallere kurban edilmek istendiği görüşündedir. DİSK 12. Genel Kurulu bu tespitlerden yola çıkarak; tarihi alanların korunması için yaygın bir çalışma yürütülmesini, ormanlarımızın yok edilmesine yol açacak tüm girişimlere karşı çıkılmasını; insan sağlığı açısından tehlike doğuran nükleer santral, baz istasyonu gibi kitlesel etkileri büyük olan yapı ve yapılanmalara karşı etkin bir biçimde mücadele edilmesini; bu amaçları paylaşan ulusal ve uluslararası demokratik kitle örgütleriyle işbirliği ve dayanışmaya gidilmesini²⁵⁸ karara bağlamıştır.

DİSK Ankara Temsilciliği ile yapılan görüşmelerde, Konfederasyon'un çevre sorunlarının tüm toplum için en öncelikli konular arasında yer alması gerektiğinin

257 DİSK 10. Genel Kurul Kararları , 1997, Karar No:27.

258 DİSK 12. Genel Kurul Kararları, 2004, Karar No: 13.

tamamen bilincinde olmasına ve bu yönde bir sendikal tavır geliştirmiş olmasına karşın; sendikaların içinde bulunduğu durumun bu bilinci örgütsel faaliyetlere yeterli düzeyde yansıtmaya ve mücadele etmeye elvermediği belirtilmiştir. Çevre bilincinin toplumun tüm kesimlerinde gelişmemiş olmasının da sendikaların bu alanda mücadele etmesini ve Toplu İş Sözleşmelerine çevreyle ilgili maddeler konulmasını engelleyici bir unsur olduğu söylenmiştir. Konfederasyon temsilcisi “*Tüm bu koşullara rağmen biz işçilerimizi ve ailelerimizi işçi sağlığı iş güvenliği ve çevre sağlığı konularında bilinçlendirmek için elimizden geleni yapıyoruz*” demiştir.

DİSK’e bağlı sendikaların örgütlü olduğu bir işletmenin çevresel etkileri nedeniyle kapatılması söz konusu olmamıştır. Bu nedenle “iş-çevre” çelişkisi bağlamında konfederasyonun ve bağlı sendikaların tavrını değerlendirmek mümkün değildir. Yapılan görüşmelerde Konfederasyon’un hiçbir işyerinin kapatılmasını tercih etmeyeceği, ancak tüm önlemlere rağmen işçilere ve çevreye zarar veren bir işletmenin faaliyetine devam etmesine karşı çıkacakları ifade edilmiştir.

DİSK, “Radyasyona Hayır” Mitingi, Tanker kazalarının önlenmesi için gerçekleştirilen protesto toplantısı, “Halkalı Çöplüğü Kapatılsın” protesto eylemleri, “Küresel Isınma” Küresel Eylem Günü, Sinop’ta, “Nükleer Karşıtı Platform” tarafından düzenlenen “Nükleere Hayır” mitingi gibi pek çok çevre etkinliğine de katılmıştır. DİSK, Beyaz Adımlar Platformu ve Türkiye Tarım– Ormancılık – Gıda ve Çevre Platformu’na üye olmuştur.

4.1.3.Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)

HAK-İŞ, çevre sorunlarına yaklaşımını, tüzüğünde “HAK- İŞ çevre sorununu, ciddi modern bir kriz olarak tanımlar ve her seviyede katkı sağlamayı bir zorunluluk olarak kabul eder” biçiminde açıklamıştır.

8. ve 9. Olağan Genel Kurul çalışmalarında çevre sorunlarını gündemine almıştır. 8. Olağan Genel Kurul Çalışma Rapor’unda çevre sorunlarının “mekanistik ve kartezyen insan, bilim, doğa, teknoloji anlayışından kaynaklandığı” belirtilmiş, bu nedenlerin gerisinde kalkınma yarışının sürdürüldüğü, endüstrileşme, silahlanma, turizm, yerleşim ve konut gibi alanlardaki atıklar, yanlış kullanım ve israfın yattığı görüşü ileri sürülmüştür .

HAK-İŞ, Türkiye’de gittikçe ağırlaşan ve önemsenmesi gereken boyutlara ulaşan bir çevre sorunun bulunduğunu, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi kalkınma ve çevre sorunları açmazını yaşadığını belirtmektedir. Konfederasyon, çevre sorunlarının yansıması bakımından gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş ülkeler arasında farklılıklar olduğuna değinmektedir. Konfederasyonla yapılan görüşmelerde şu görüşlere yer verilmiştir: *“Gelişmiş ülkeler, kendi sanayi ve teknolojik gelişmeleri ile ortaya çıkan çevre sorunlarını yaşamaktadır. Bu ülkeler sorunun önemini ve boyutunu gördükten sonra, neden oldukları soruna çözüm bulacaklarına, çevre sorunlarını başka ve gelişmemiş ülkelere transfer etme yolunu buldular. Transfer iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi, sorun yaratan teknolojileri gelişmemiş ülkelere aktarmak, ikincisi ise çevre sorunu yaratan atıkları bir bedel karşılığında veya*

bedelsiz olarak, gelişmemiş ülkelere göndermek ya da uluslararası denize boşaltmaktır". Konfederasyon sendika ve çevre ilişkisiyle ilgili olarak ise, sendikaların doğrudan ve birincil derecede sorumluluk sahibi olduklarını; bu sorumluluğun temelinde, çevre sorunlarının hem insan sağlığını hem de işyeri sağlığı ve güvenliğini tehdit etmesinin yatıyor olduğunu ifade etmiştir. Sendikaların çevre sorunlarıyla ilgili yapabilecekleri çalışmaları, HAK-İŞ, şu şekilde sıralamıştır: *"İşyeri sağlığı ve güvenliğine yönelik konularda daha fazla duyarlı olunması ve sorumluluk üstlenilmesi, toplu iş sözleşmelerinde de bu konuda hükümler konulması, işverenlerin çevre sağlığı ile ilgili tutumlarının izlenmesi; sendikaların, bir sivil toplum örgütü olarak kamuoyu duyarlılığının oluşmasında ve karar mekanizmalarının etkilenmesinde işlev sahibi olması; çevre sorunlarına ilişkin çalışmalarda geniş bir dayanışma ve işbirliğinin kurulmasına öncülük edilmesi"* .

Konfederasyon 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen HABITAT II Konferansı öncesinde, "HABITAT II Konferansı İçin Şehir ve Konut Üzerine Düşünceler " adlı bir kitap yayınlamış ve aylık yayın organında, özellikle 90'lı yıllarda birkaç kez, madenciliğin çevresel etkileri, enerji sorunları ve çevre ile ilgili dosya konularına yer vermiştir.

Konfederasyon, 1998 yılında Çevre Bakanlığı ile ortak eğitim çalışmalarına ilişkin bir protokol imzalamıştır. Protokolün amaçları *"Çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin korunması ve geliştirilmesi, 'sürdürülebilir kalkınmanın' sağlanması için taraflar arasında işbirliğinin geliştirilmesi, bu çerçevede HAK-İŞ üyelerinin mevcut veya gelecekte ortaya çıkabilecek çevre sorunlarına karşı duyarlılığını artırmak ve*

bu sorunların çözümünde aktif katılımlarını sağlamak” olarak belirlenmiştir. Bu protokol şu esaslara dayanmaktadır: “İşçi sendika yöneticilerinin çevre konularında eğitimi ve sendikal haklarda çevre boyutu; işçinin işyerinde ve yakın çevresinde çevre konularında eğitimi; işin özelliğinden veya üzerinde çalışılan malzemedan kaynaklanan çevre sorunları; işyerinin çevre ile ilişkileri, eğitim faaliyetleri ve çalışmaları konusunda ortak çalışmalar ”. Aynı dönemde, TEMA ile yapılan bir anlaşma ile meşe palamudu dikimi için, HAK-İŞ’e bağlı sendikalarda örgütlü olan işçilerden 1000000 Türk Lirası kesilmesi kararlaştırılmıştır.

Konfederasyonun aylık yayın organı olan HAK-İŞ Dergisi’nin Aralık 1996 sayısında²⁵⁹, Türkiye’de hala güncelliğini koruyan çevre sorunları ile ilgili olarak HAK-İŞ’in şu görüşleri yer almıştır:

Önümüzdeki yıllarda ciddi enerji krizi yaşaması beklenen ülkemizde, bu krizi atlatmanın alternatifsiz yolu olarak görülen nükleer santraller konusunda, sırf çevrecilik adına haksız karşı kampanyalar yürütülmektedir. Çevreye olan menfi etkisinin ileri teknoloji kullanıldığı takdirde, neredeyse sıfıra indirildiği örnekleriyle ortadayken, kurulması düşünülen bu santrallerin çevreyi katledeceği yönünde propaganda yapılabilmektedir. Bölgelerinin iktisadi yapısını değiştirecek ve zenginleştirecek, ülkenin kaynaklarına yeni getiriler katacak bu girişimlere karşı çıkmak veya geciktirmek gerçekçilik, ekonomik verimlilik, toplum ve ülke çıkarlarıyla ne derece bağdaşır? Çevreyi koruma çabası veren çevrecilere karşı ülkenin ekonomik gerçeklerinin de iyi bir şekilde anlatılması gerekiyor. Hem çevrecilerin hem de yatırımcıların inatlaşmaya gitmeden orta yolu bulmaları gerekmektedir. Sonuçta Bergama’da, Artvin’de altın çıkarılacaktır. Türkiye’de nükleer santraller kurulacaktır. Gökova Elektrik Santrali çalıştırılacaktır. Çünkü hiç kimse sürdürülebilir kalkınma kavramını bir dayatma unsuru olarak kullanarak, ya da çevrecilik adına bu ülkenin fakir kalmasını, tabii zenginliklerden yararlanmamasını isteyemez.

²⁵⁹ HAK-İŞ, “Kalkınma, Madencilik ve Çevre”, Hak-İş Dergisi, Sayı 39, Aralık 1996, s. 14- 18

HAK-İŞ’le yapılan görüşmelerde de çevreyle ilgili bazı yayınlar ve faaliyetler gerçekleştirmelerine rağmen, Konfederasyon’un genel ve sürekli bir çevre faaliyeti olmadığı ancak işçi sağlığı iş güvenliği alanından başlayarak çevreyle ilgili kurumsal çalışmalar yürütülmesi gerektiği ifade edilmiştir. İşletmelerin çevreye zarar vermeleri durumunda sendikaların geliştirmesi gereken tavra ilişkin olarak HAK-İŞ, çözüme ancak “sosyal diyalog” ile varılabileceğini belirtmiş ve bu sorunların kurulacak işyeri komiteleri komitelerinde tartışılmasını önermiştir: *“Her sorunun görüşüldüğü, sosyal tarafların katıldığı komiteler oluşturulup bu gibi konular görüşülmelidir. Avrupa bunu Avrupa Çalışma Konseyleri olarak kurdu. Biz de iş yerlerinde, işyeri komiteleri kurabiliriz. Bizim taleplerimizden biri bu. Bergama’da maden var, devlet izin vermiş. O zaman burayı işletemezsin diyemezsin. Ama işlet ancak çevre standartlarına uy diyebilirsin.”* Konfederasyon’un Türkiye’ye Nükleer Santral kurulması ile ilgili görüşleri ise *“Biz nükleere genelde pozitif bakıyoruz. Güvenlik sağlandıktan sonra neden olmasın. Küçük Belçika yapıyorsa biz niye yapmayalım. Sonuçta termik santral de patlıyor. Dünyada bir enerji sorunu var. Bu konuyu projeksiyonlara bakarak değerlendirmek lazım. Ancak, nükleer enerjiyi en son çözüm olarak düşünmek mümkün olabilir”* sözleriyle ifade edilmiştir.

Her üç konfederasyonun da bütünsel ve istikrarlı bir çevre politikasına sahip olduklarını ileri sürmek mümkün değildir. Bağlı sendikaların toplu pazarlık yetkileri dikkate alındığında en güçlü konfederasyon olan TÜRK-İŞ, çevre ile ilgili en çok yayın ve eğitim faaliyetinde bulunan konfederasyondur. Bununla birlikte, işletmenin kapatılması söz konusu olduğunda, bağlı sendikalardan TÜRK-İŞ ve TES-İŞ’in

yürütülen çevre mücadelesine karşı son derece olumsuz bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. DİSK, Genel Kurul Kararları'nda çevre sorunsalına karşı bütünsel bir yaklaşım sergilemiş olmakla birlikte aldığı kararlar doğrultusunda bir çevre politikasını hayata geçirememiştir. Ancak, gerek DİSK gerek DİSK'e bağlı sendikalar- özellikle DEV. MADEN-SEN ve GENEL-İŞ- çevre sorunlarına karşı duyarlı bir tutum sergilemekte ve çevre hareketi ile işbirliği yapmaktadırlar.

4.2. Türkiye'deki İşçi Sendikalarının Çevre Sorunsalına Yaklaşımı

Türkiye'deki işçi sendikalarının bütünsel bir çevre politikası bulunmamakla birlikte, çevreyle ilgili kimi deneyim, faaliyet ve yayınları bulunmaktadır. Sendika temsilcileriyle yapılan görüşmeler, yayınlar ve basında yer alan haberler ışığında, Türkiye'deki sendikaların çevre sorunsalına yaklaşımı örneklenmeye çalışılacaktır.

TES-İŞ Sendikası, Yatağan Termik Santrali'nin faaliyetinin durdurulması söz konusu olduğunda çevre örgütlerine karşı son derece olumsuz bir tavır sergilemiştir. Sendikayla yapılan görüşmelerde, çevreye ve işçilerin sağlığına önem verdiklerini, ancak santrallerin kapatılmasının çözüm olmadığını, gerekli önlemlerin alınması amacıyla sürekli siyasi baskı mekanizmasını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Afşin- Elbistan'da baca gazı arıtma sistemi için ihalenin yapılmasında da STK'lar kadar Sendika'nın girişim ve baskılarının önemli rol oynadığı belirtilmiştir.

Yapılan görüşmelerde TES-İŞ'in nükleer enerjiye sıcak bakmadığı ifade edilmiştir. Sendika'nın enerji politikaları ve nükleer enerji ile ilgili yaklaşımı TES-İŞ Genel Başkanı ve TÜRK-İŞ Genel Sekreteri Mustafa Kumlu'nun Ukrayna ile yaşanan doğalgaz krizinin ardından yaptığı açıklamada görülebilir:

Yaşadığımız kriz ihtiyacımız olan enerjinin yerli kaynaklardan karşılanmasının öncelikli hedef olması gerektiğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır...Atılması gereken en acil adımlardan biri özelleştirileceği gerekçesiyle yıllardır tek bir çivi çakılmayan termik santrallerin, özelleştirmeden vazgeçilerek ıslahı ve hidrolik santrallerin kapasite artırımı olmalıdır. Enerjinin ticari bir mal değil, toplumsal bir hizmet olduğunun bir an önce anlaşılması ve enerji üretim ve dağıtımının kamusal bir hizmet olduğunun farkına varılması artık ertelenemez bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır...Kömür aramalarına hız verilmesi ve kömür kaynaklarının doğru bir şekilde değerlendirmesi halinde 100 yıllık enerji ihtiyacımızın karşılanabileceği açıktır. Ayrıca ülkemizdeki akarsu varlığı, daha kapasiteli hidrolik santralleri mümkün kılmakta, rüzgar ve güneş enerjisi de yararlanabileceğimiz kaynaklar arasında yer almaktadır. Yerli kaynakların tam kapasite ile kullanılması halinde, ne sakıncaları dünyaca kabul edilen nükleer santrallere, ne de ithal doğalgaza ihtiyacımız olacak, ülkemiz geleceğe güvenle bakabilecektir. Enerjinin bir ülkenin can damarı olduğu bilinmeli, enerjide kendi kendine yeten bir ülke konumuna gelmek için her yolun denenmesinin vatanseverliğin bir gereği olduğu unutulmamalıdır²⁶⁰.

260 28.01.2006 tarihli açıklamanın tam metni için bkz. <http://www.tes-is.org.tr/tr/haberler.asp?ID=53>.

TES-İŞ Dergisi'nde nükleer santraller, enerji politikaları ve yenilenebilir kaynaklarla ilgili kamu kurumları, akademisyenler ve çevre örgütlerinin farklı görüşlerine yer verilmiştir²⁶¹.

TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikası Bergama de işletmenin kapatılmasına karşı çıkmış ve işletmede gerekli her tür çevresel önlemin alındığını öne sürmüştür.

Sendika ile yapılan görüşmelerde, TÜRKİYE MADEN-İŞ'in madencilik faaliyetinin çevresel etkilerine ilişkin görüşleri, “Çevresel risklerden sürekli bahsediliyor. Ancak bu argümanların birçoğu bilinçsiz bir şekilde, konularının uzmanı olmayan örgüt ve kişiler tarafından öne sürülüyor. Bir az da siyasete alet ediliyor. Çevre öldü bitti, insanlar kanser olacak deniliyor ve madencilik faaliyetleri çok büyük sekteye uğrıtılıyor. Evet madencilik faaliyetleri yürütülürken bir çok risk alınıyor ama bu her sektör için geçerlidir. Bu bakış açısıyla sokağa çıkamazsınız, merdivenden düşebilirsiniz, araba çarpabilir...” sözleriyle ifade edilmiştir. Çevre örgütleriyle işbirliği geliştirilmesine ilişkin olarak ise “Çevre örgütlerinin sosyo-ekonomik altyapılarında ciddi bir noksanlık var. Bu durum çevreci örgütleri hobi örgütleri haline getiriyor. Aslında iki taraf için de bir ortak politika üretilebilir. Kamu işyerlerinde siyasi baskılarla çözüm yoluna gidilebiliyor. Özelleştirmelerdeki artışla birlikte siyaset temelli çözümler de işe yaramayacak. Bu noktada işbirliği daha da önemli bir hale gelecek. Üstelik bir de özelleştirme çevre ve İşçi Sağlığı İş

261 Örnek yazılar için bkz. TES-İŞ Dergisi, Temmuz 2004, s. 25- 72 ve TES-İŞ Dergisi, Mayıs- Temmuz 2002, s.16- 70.

Güvenliği konularını daha da önemli bir hale getiriyor.” biçiminde görüşler dile getirilmiştir.

Sendikanın Bergama ve Yatağan’la ilgili güncel açıklamalarından başka, çevreyle ilgili panel, yayın veya projesi bulunmamaktadır.

TES-İŞ ve TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikalarının Yatağan ve Bergama örneklerinde sergiledikleri tavır ilerleyen bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Her iki sendika da işletmelerin kapatılmasına karşı çıkmış, çevre mücadelesi yürütenlere karşı son derece olumsuz yaklaşmış ancak en az çevreciler kadar çevreye önem verdiklerini ileri sürmüşlerdir.

LASTİK-İŞ ve ÖZ TARIM-İŞ Sendikalarının ise çevreyle ilgili hiçbir faaliyette bulunmadıkları belirlenmiştir.

LASTİK-İŞ Sendikası, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile bağlantılı olarak çevre sorunlarının gündemlerine geldiğini, ancak insan hakkı olarak çevre hakkı gibi geniş perspektifli bir yaklaşımın kendileri için yeni olduğunu ifade etmiştir. Çevre ile ilgili çalışmaları ve yayınları bulunmayan LASTİK-İŞ, bunun nedenini, *“ideolojik ve pratik süreçler, Türkiye’deki sendikal hareketin ‘işyeri odaklı toplu sözleşme sendikacılığı’na doğru evrilmesine yol açmış; sendikal hareketin kurumsal kimliği, kadroları ve ideolojik yapısı önemli bir değişime uğratılmıştır. Yeni İş Kanunu, kazanılmış hakları bile tehdit etmektedir. Bu süreç çevre sorunlarının gerektiği gibi algılanamamasına ve yeterli çabanın gösterilememesine neden olmuştur.”* sözleriyle

açıklamaktadır. Ancak işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin önemli çalışmalar yapmakta olduklarını, işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimlerine çok önem verdiklerini belirtmektedirler. Diğer yandan çevrenin korunmasına yönelik olarak arıtma tesisi kurulması gibi konularda da işverenlere zaman zaman baskı yaptıkları ifade edilmiştir.

ÖZ TARIM-İŞ Sendikası, çevre konusunda hiçbir eğitim veya yayın faaliyetinde bulunmamış, hiçbir proje geliştirmemiştir. Sendikanın tarımda kullanılan kimyasallarla ve genetik olarak değiştirilmiş organizmalarla ilgili de herhangi bir çalışması bulunmamaktadır. Sendikanın çevre eğitimi vermesine ilişkin olarak, Sendika Genel Başkanı'na yöneltilen sorulara, *“Eğitim çok maliyetli ve üyelere bir şey kazandırmıyor. Şimdi gittik herhangi bir bölgeye eğitim vermeye kalktık diyelim. İşveren ‘ne işiniz var burada, benim işçimin aklını niye çeliyorsunuz’ der. Sendika dendiğinde insanların aklına başka şey geliyor. Örgüt, ücret, sabah 8- akşam 5, cumartesi Pazar çalışmama veya fazla mesai ücreti geliyor. Dolayısıyla bunu yapma şansımız yok.”* biçiminde cevap verilmiştir.

Sendika, tarım işkolundaki çevresel sorunların ancak devlet eliyle çözülmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. *“Biz Tarım Bakanlığı’yla yapılan toplantılarda görüşlerimizi her zaman iletiyoruz. Tabi Tarım Bakanlığı da bu doğrultuda eyleme geçiyor. 1000 köye mühendis projesi başlatıldı. Bunun için üreticinin bilinçlendirilmesi, zararlı kimyasal ilaçların kullanımıyla ilgili bilgilendirilmesi konusunda çalışmalar yaptıklarını ancak yeterli olmadığını, süreç içinde daha çok ilerleme kaydetmeyi beklediklerini söylediler. Bu güzel bir*

uygulama. Aynı şeyi tarımda ziraat mühendisleri ile yaparsak bu bilinç sağlanacaktır. Biliyorsunuz Anadolu’da tarım nasıl yapılıyor. Eğer devlet hem destek hem de bilgili bir teknik eleman verirse bunun düzeleceğini düşünüyorum. Bu başka türlü olmaz.”

AB sürecinin Türkiye’de tarım işkolu üzerindeki etkilerinin son derece olumlu olacağı beklenmektedir. Şu anda örgütlenmenin zor olduğu küçük tarımsal işletmelerin yerini daha büyük işletmelerin almasıyla örgütlenmenin kolaylaşacağı düşünülmektedir. Diğer yandan AB üyeliğinin Türkiye’de çalışma koşulları açısından da olumlu sonuçlar yaratacağı beklentisi şu sözlerle ifade edilmiştir: *“Gerek çalışma ortamlarının daha huzurlu daha sağlıklı olacağını gerekse bizim hareket alanımızın daha geniş olacağını öngörüyoruz. Tüketilen gıdaların da daha sağlıklı ve güvenli olacağını ümit ediyoruz. AB ile üretim, istihdam çeşitli kotalarla düzenleneceği ve dengeleneceği için böyle bir sorun olmayacaktır. Artık daha rekabetçi ve daha bilinçli biçimde bir tarımsal üretim söz konusu olacak ve üreticilerin gelirleri de artacak.”*

Sendikalarla çevre örgütleri arasında geliştirilecek bir işbirliği ile ilgili olarak ise işbirliğine olumlu baktıkları ancak sendikaların şu an kendi temel sorunlarını çözemedikleri göz önünde bulundurulduğunda, çevreyle ilgili bir işbirliğini yakın gelecekte mümkün görmedikleri belirtilmiştir.

ÖZ TARIM-İŞ Sendikası ile yapılan görüşmelerde, sendikaların çevreyle ilgili faaliyetler yürütmelerini mümkün ve gerekli görmeyen, çevreyle ilgili tüm sorumluluğu devlete yükleyen bir tavır sergiledikleri görülmüştür.

TARIM-İŞ Sendikası, tarım sektöründe gerek insan sağlığını gerekse çevreyi tehdit eden tarım ilaçları ile ilgili, TÜRK-İŞ’le müşterek olarak “Tarım İlaçları ile Çalışırken Alınacak Tedbirler” başlıklı bir broşür ve “İşçi ve Tüketici Sağlığı Açısından Zehirli Tarım İlaçları²⁶²” başlıklı bir kitap yayınlamıştır. Sendika, konuyla ilgili yayınlarının yanı sıra, 1997 yılında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’na resmi başvuru yaparak, zehirli tarım ilaçlarının yasaklanmasını talep etmiş, ancak olumlu bir yanıt alamamıştır.

TARIM, İŞ, 2004 yılında kurulan, Türkiye Tarım- Ormancılık- Gıda Ve Çevre Platformu’nda yer almıştır.

Sendika ile yapılan görüşmelerde, tarım işkolundaki çevresel sorunlar, *“Gelişmiş ülkeler, zehirli tarım ilaçlarının kullanımını yasaklarken, bu ürünleri Türkiye de dâhil olmak üzere az gelişmiş ülkelere satıyor. Biz tarımsal ilaçların bilinçli kullanımını sağlamak için, TÜRK-İŞ’le birlikte, özellikle işyeri temsilcileri düzeyinde gerçekleştirdiğimiz seminerlerle, konu hakkında üyelerimizi bilgilendirmeye çalışıyoruz. Tarım alanında diğer büyük bir sorun da tohum açısından giderek dışa bağımlı hale gelmemiz. Bu bağımlı konumu devam ettirirsek, yakında elimizde ekecek tohum kalmayacak...Bu konuları hükümetle yaptığımız*

262 TÜRK-İŞ, TARIM-İŞ, İşçi ve Tüketici Sağlığı Açısından Zehirli Tarım İlaçları, Ankara, 1997.

görüşmelerde gündeme getiriyoruz. Ancak henüz bir çözüm üretilebilmiş değil.” sözleriyle ifade edilmiştir. Avrupa Birliği sürecinin Türkiye’de tarımsal üretime etkileri ise *“AB’nin Türkiye’yi içine almak gibi bir niyeti yok. Bizim de AB’nin tarımsal standartlarına uymamız mümkün değil. Kendileri de en az 25 yıllık bir süreçte bu dönüşümü sağladı. Zaten, AB, Türkiye’yi pazar olarak görüyor. Tarımsal girdiler düşünülürse, bizim de onlarla rekabet şansımız yok. Zaten Türkiye’de tütün de, pancar da, pamuk da bitti.”* sözleriyle değerlendirilmiştir.

TARIM-İŞ Sendikası, aynı işkolunda örgütlü olan ÖZ TARIM-İŞ Sendikası’na göre çevre sorunlarına daha duyarlıdır ancak bu alanda yeterli düzeyde faaliyet göstermemektedir.

Metal işkolunda örgütlü bulunan üç sendika ise çeşitli düzeylerde çevre ile ilgili faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak bu faaliyetleri bütünsel bir politikanın parçası olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir.

TÜRK METAL Sendikası ile yapılan görüşmede sendikanın çevreyle ilgili faaliyetleri *“Biz sendika olarak, işyerlerinde hem işçi sağlığını, hem işçi güvenliğini göz önüne alarak arıtma tesislerinin kurulmasını talep ettik işverenlerimizden. Gerek Bursa’da, gerek Ankara’da gerek İstanbul’da MAN gibi fabrikalarımızda bunu özellikle sağladık. Ayrıca, örgütlü olduğumuz işletmelerimizin bacalarından çıkacak zehirli gazdan tutun da toza kadar çevreye zarar veren şeylerin, filtreler takarak çevreye verdikleri zararın önlenmesini sağladık. İşveren sendikasıyla ve işyeri yöneticileriyle oturup konuşarak bu çözümlere ulaştık. Bu çözümlerin büyük*

bölümünü de döküm fabrikalarında ve otomobil fabrikalarında sağladık. Özellikle İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları'nda işverenlere hem insana hem çevreye neler zarar verebilir, bunların maliyetlerini çıkartıp, öneriler sunuyoruz. Onlar da bu önerilerin maliyetlerini hesaplayarak çözüm yollarının nasıl olacağını ortaya koyuyorlar. Bizim için en önemlisi filtrelerdir. Filtre fabrikanın içinden çıkan toz ve zehirli gazların, tekrar arıtılarak, temiz bir halde bizim teneffüs ettiğimiz havaya verilmesini sağlar” sözleriyle ifade edilmiş, bu çabaların yeterli görülmediği de eklenmiştir.

Sendikanın çevre sorunlarıyla ilgili bir kitabı ya da süreli yayını bulunmamaktadır. 2005 yılında sendikanın süreli yayın organı olan TÜRK METAL’de “Nükleer Gerekliklik ve Türkiye” başlığıyla, Türkiye’de nükleer enerji kullanımının olumlu ve zorunlu olduğuna ilişkin bir makale yayınlanmıştır²⁶³. Sendikanın çocuk dergisinde, çocuklara doğa sevgisini ve çevreyi koruma gerekliliğini aşılayan yazılara yer verilmektedir.

“Çevrenin getirdiği zararlar insan sağlığına zarar veriyor. Bu yönüyle baktığımız zaman, muhakkak çevre örgütleriyle diyalog kurulmasında, beraber çalışılmasında, beraber komisyonların kurulmasında fayda var” görüşünü savunmakla birlikte, sendika henüz hiçbir çevre örgütüyle işbirliği yapmamıştır; hiçbir çevre örgütü de işbirliği çağrısında bulunmamıştır.

263 Külebi, Ali, “Nükleer Gerekliklik ve Türkiye”, TÜRK METAL, Haziran 2005, Sayı 73.

Sendika tarafından, zaman içinde de sendikaların çevresel değerlere daha çok özen gösterecekleri, bunun da insanların bilimsel olarak aydınlatılmasıyla ve toplumsal çevre bilincinin artmasıyla gerçekleşeceği savunulmaktadır.

BİRLEŞİK METAL-İŞ Sendikası, “doğal çevrenin ve ekolojik dengenin korunmasını” temel amaçları arasında saymaktadır²⁶⁴.

Sendika 1995 yılında, “Yaşanabilir bir Çevre ve Sanayi Politikalarının Uyumunu” konulu bir panel düzenlemiş ve kitaplaştırmıştır²⁶⁵. 2000 yılında ise “Nükleer Santraller Alternatif Enerji Politikaları ve Çevre” konulu Panel düzenlenmiştir. Panelin açılış konuşmasında sendikanın paneli düzenleme amacı, *"Birleşik Metal-İş olarak, uluslar üstü sermayenin, gelişmiş ülkelerde sakıncaları nedeniyle artık terk edilen bir teknolojiyle ülkemizi çöplük haline getirmesine; elektrik kesintisi gibi basit oyunlarla ve yoğun propaganda bombardımanı ile toplumun kandırılmasına duyarsız kalamazdık...Bu ülkede işçiler de yaşıyor, işçiler de düşünüyor, tartışıyoruz ve vergilerimizle ihale etmeye çalıştığınız santrallere ilişkin bizim de sözümüz var demek istiyoruz."* sözleriyle dile getirilmiştir.

Panelin gerçekleştirildiği dönemde Sendika Genel Sekreterliği görevini yürüten Muzaffer Şahin, yaptığı konuşmada son günlerde yeniden gündeme getirilen nükleer santral kurma girişimiyle ilgili düşüncelerini *“Elektrik enerjisi krizi gerekçe gösterilerek ülke gündemine oturtulan nükleer santrallerin bir zorunluluktan çok*

264 Bkz. <http://www.birlesikmetal.org/ilke.htm> ve Birleşik Metal-İş Sendikası Ana Tüzüğü Madde 2/c.

265 Birleşik Metal-İş, Yaşanabilir Bir Çevre ve Sanayi Politikalarının Uyumunu, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 1995.

siyasi tercih olduğu, elektriklerimizin kasıtlı olarak kesildiği halkımız tarafından artık çok iyi bilinmektedir. Üzgün olmakla birlikte; parlamentonun ulusal çıkarlarımızın korunması ve doğal kaynaklarımıza dayalı politikaların oluşturulması amacı ile görev yaptıklarını zannetmiyoruz. Nükleer santraller öylesi bir tercihtir ki, ülkemizi ve bu topraklarda yaşayan tüm vatandaşlarımızı uluslararası sermayeye esir edecek, köleleştirecek bir tercihtir. Elektrik enerjisi üretimi konusunda birçok alternatif var iken, işsiz kalan uluslararası nükleerci şirketlere pazar yaratmak adına ülkemizi milyarlarca dolar borç batağına sürükleyecek bir tercihtir. Yenilenebilir, temiz enerji kaynakları varken, zehirli atıkları binlerce yıl saklanacak, sorunlarını çocuklarımıza hediye edeceğimiz, herhangi bir olumsuzluk halinde küresel bazda yaşamsal riski bulunan nükleer santralde bu ısrar niye?” sözleriyle dile getirmiştir.²⁶⁶ Panellere akademisyenler, mühendis odaları ve çevre örgütleri üyeleri konuşmacı olarak katılmıştır.

Sendika ile yapılan görüşmelerde gerek BİRLEŞİK METAL-İŞ’in gerek diğer sendikaların çevre konusundaki girişimlerinin yetersiz olduğu ancak sendikaların önündeki sorunların ve engellerin son derece büyük olması nedeniyle çevreyle ilgili konulara etkin müdahale şansının çok düşük olduğu belirtilmiştir. Sendikanın konuyla ilgili olarak karşı karşıya kaldığı sorunlar, “*Şu anda sendika olarak, bir ısıtım işlem tesisindeki banyonun nereye boşaltıldığını görebilmemiz ve çevresel riskler taşıyorsa değiştirebilmemiz mümkün değildir. Bu nedenle ancak işçi*

266 Birleşik Metal-İş, Nükleer Santraller Alternatif Enerji Politikaları Ve Çevre, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 2000.

arkadaşlarımızın sağlıklarını nasıl koruyabileceğimiz konusuna odaklanıyoruz. Bu konuda bile kimi zaman işverenlerle ciddi çatışmalar yaşıyoruz. Bazı ana sanayi işletmeleri işçi sağlığı iş güvenliği kurallarına uyup çevresel önlemler alabiliyorlar. Ancak bu işletmeler azınlıkta kalıyor. Bu alandaki en büyük sorun yüksek maliyet faktörü. Bu konuya çözüm getirmek için denetim de yeterli olmuyor. Denetimin yapıldığı mesai saatleri içinde filtreler çalıştırılıp, akşam kapatılıyor” sözleriyle ifade edilmiştir.

ÖZÇELİK-İŞ Sendikası, 1998 yılında, Kırıkkale’de “Hava ve Çevre Kirliliği”, İskenderun’da “Çevre, İnsan ve İşçi Sağlığı” ve Karabük’te “Çevre ve İnsan” başlıklı paneller düzenlemiştir. O dönemde Sendika Genel Başkanlığı görevini yürüten Recai Başkan’ın Hava ve Çevre Kirliliği Paneli açılış konuşmasında, “...asıl olan doğayı daha fazla tahrip etmemek, gereken tedbirleri almak, yasaların uygulanmasını sağlamak ve yaptırım gücü olan yeni yasalarla takviye etmek olmalıdır. Bu alanda demokratik kitle örgütlerinin sorumlulukları alabildiğine fazladır. Toplu iş sözleşmelerinde bu hükümler artık en üst düzeyde yer almalı ve daha da geliştirilmelidir.” sözleri yer almıştır²⁶⁷. Sendika, daha sonra panel kayıtlarını kitaplaştırmıştır. Birkaç kez, Sendika’nın aylık yayın organı olan “Çelik İş” dergisinde çevreyle ilgili yazılara yer verilmiştir²⁶⁸.

ÖZÇELİK-İŞ Sendikası ile yapılan görüşmelerde “Çevre ile ilgili ne oluyorsa, işçi sonuçları ile iki defa muhatap oluyor. Sendikaların görevi, öncelikle

267 ÖZÇELİK-İŞ Sendikası, Çevre ve İnsan, ÖZÇELİK-İŞ Sendikası Yayınları No. 13, Ankara, 1998, s. 72.

268 Örnekler için bkz. “Aniden Buzul Çağına Girebiliriz”, Çelik İş, Sayı: 17, Haziran 2005, s. 86- 89; “Küresel Felaketlere Karşı Küresel Mücadele Şart”, Çelik İş, Sayı 18, Ekim 2005, s. 24- 26.

mevcut durumun fotoğrafını çekip, daha sonra da gereken baskıyı yapmak. Çünkü sendikaların en önemli görevlerinden biri baskı grubu olmaktır. Bu yapılırsa bir şeyler değişir” görüşleri dile getirilmiştir. Bununla birlikte ÖZÇELİK-İŞ Sendikası’nın da, diğer sendikaların da çevre sorunlarına ilişkin çözüm üretmek üzere yeterli düzeyde faaliyet gösteremedikleri ifade edilmiştir.

DEV. MADEN-SEN ve PETROL-İŞ Sendikaları’nın, görüşme yapılan sendikaların içinde çevre sorunlarına en duyarlı sendikalar olduğu saptanmıştır.

PETROL-İŞ Sendikası, “Çok Geç Olmadan Çevre²⁶⁹” adlı yayınında, çevre korunmasında sendikaların rolünü şu biçimde dile getirmiştir: “İşçi sınıfı çevre kirlenmelerinden hem işyeri ortamı ve hem de yaşanan çevre açılarından en fazla zarar gören toplumsal kesimdir. Sağlıktan öte yol yoktur ve birincil önemdedir. Bu nedenle işçi sınıfının örgütü olan sendikalar için çevre sorunları ile ilgilenmek temel faaliyetleri arasında yer alır. Üyelerinin ücret ve çalışma koşulları açılarından hak ve çıkarları için yürüttükleri faaliyetleri ile diğer sağlık, eğitim ve sosyal konulardaki çalışmaları bir bütündür. Tüm bu alanlar için her tür faaliyeti yapabilirler, yapmalıdırlar. Bu nedenle gerek çalışma ortamlarının, gerekse yaşama ortamlarının kirlenmesi ile ortaya çıkan sorunların çözümlerinde rol almalıdırlar, ilgilileri uyarmalı ve çözümlerin takipçisi olmalıdırlar. Çevre konusunda araştırmalar yaparak yayın çıkarmalı ve yayınlarında yer vermelidirler. Yine çevre konusunda kampanyalar açmalı ve açılan kampanyalara etkin biçimde katılmalıdırlar. İşverenin üstesinden gelebileceği, iş ve yaşam çevresine ilişkin hükümler toplu iş

269 PETROL-İŞ, Çok Geç Olmadan Çevre, PETROL-İŞ Yayınları No. 46, İstanbul, 1997.

sözleşmelerinde yer alabilir. Bu hükümler daha ziyade işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin hükümlerdir. ; ‘İşveren, işçilere sağlıklı ve güvenli çalışma şartları sağlamak zorundadır’ veya ‘İşveren işyerinin havalandırmasını sağlamak, bacalardan çevreye yayılan gazların ve içme sularının filtrasyonunu sağlamak zorundadır’ veya ‘İşyerinin ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) raporları her yıl gözden geçirilerek, yıl içersinde ortaya çıkan olumlu veya olumsuz gelişmeler saptanacaktır. Gerek çalışma gerekse yaşama çevresinde çevre kirletici unsurlar periyodik ölçümlerle saptanacak, zaman içinde buralardaki değişiklikler gözden geçirilecek, olumsuz gelişmeler için önlemler alınacaktır’ şeklindeki hükümler sözleşmelerde yer alabilir”.

PETROL-İŞ, Türkiye’deki emek gündemi için önemli bir kaynak olan PETROL-İŞ Yıllıklarında çevre konusuna yer vermektedir. Sendikanın ayrıca “Zararlı Kimyasal Maddeler, Korunma Yöntemleri ve İlgili Yönetmelikler²⁷⁰” adında bir kitabı da bulunmaktadır. Sendika, Toplu Sözleşme görüşmelerinde devamlı olarak çevre koruyucu önlemleri pazarlık konusu etmiş ve ancak ilgili hükümleri yalnızca PETKİM işyerinde sözleşme metnine geçirebilmiştir.1997- 98 dönemi PETKİM sözleşmesinin “Fabrikalarda, iş şartları ile ilgili olarak ilgili kurumlarca araştırma yapılması sağlanır ve araştırma sonucuna göre alınması gereken tedbirler işverence alınır. Araştırma raporunun birer nüshası ilgili sendika temsilciliklerine verilir” ve “İşveren ve işçiler çevre kirlenmesini önleyici tedbirler alır ve uygularlar” bentleri işçi ve işverene çevre ile ilgili sorumluluklar yüklemektedir.

270 PETROL-İŞ, Zararlı Kimyasal Maddeler, Korunma Yöntemleri ve İlgili Yönetmelikler, PETROL-İŞ Yayınları No. 97, İstanbul, 2005.

1997 yılında, Petrol-iş Sendikası Aliğa Şubesi, PETKİM işçilerinin karşı karşıya olduğu tehlikeler konusunda bir araştırma yapılması isteğiyle Greenpeace'e başvurmuş, Greenpeace, Aliğa'daki Klor-alkali tesisi çalışanlarından saç örnekleri almış ve yapılan bilimsel analizlerde yüksek düzeyde cıvaya rastlanmıştır. 2000 yılında ise 9 Greenpeace çevre eylemcisi, PETKİM Aliğa Tesisleri'nde PVC üretimi ve tehlikeli atıkların yakılması sırasında ortaya çıkan ve çevreye yayılan klorlu kimyasalların çevreye verdiği zararlar ve işçilerin ve bölgede yaşayanların sağlığı açısından yarattığı tehlikeler nedeniyle protesto eylemi gerçekleştirmiştir. Eylemin ardından, Petrol-iş Sendikası üyeleri, Greenpeace'in PETKİM'deki kirletici üretim işlemlerini durdurmaya yönelik çabalarına destek verdiklerini açıklamışlardır²⁷¹.

PETROL-İŞ, Türkiye Tarım- Ormancılık- Gıda Ve Çevre Platformu'na²⁷², Mersin Nükleer Karşıtı Platformu ve Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi'nde yer almıştır.

PETROL-İŞ'le yapılan görüşmelerde, örgütlü oldukları işkolunun gerek çevreyi, gerek işçilerin sağlığını ciddi biçimde tehdit eden bir işkolu olduğu ifade edilmiş ve gerekli sıhhi ve çevresel önlemlerin alınabilmesi için sendikal örgütlenmenin önemine dikkat çekilmiştir. Ancak karşı karşıya oldukları neo-liberal politikalar ve bunun parçası olan özelleştirmelerin örgütlenmeleri önünde büyük bir

271 Bu olayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://arkabahce.ada.net.tr/proje/gpeace/basin/180800.html>.

272 Platform, ülke tarımının gelişmesi, gıda güvencesinin sağlanması, çevre-toprak-su-orman-biyolojik çeşitlilik gibi ulusal kaynakların korunması ve doğru yönetilmesi amacı uyarınca, çözümleyici programlar oluşturma hedefiyle çeşitli oda, birlik, sendika ve örgütlerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Ancak bu alanda önemli bir varlık gösterememiştir.

engel oluşturduğunu belirtilmektedir. Sonuç olarak çevre ile ilgili olarak yeterli düzeyde çalışma yapamadıklarını, bunun hem mevcut koşullarla, hem de hemen hiçbir sendikada çevre bilincinin yeterli düzeyde gelişmemiş olmasıyla ilgili olduğu ileri sürülmektedir. PETROL-İŞ Ankara Şube Başkanı Mustafa Özgen “*Sendikalar ne yazık ki bir işletmede eğer işçi sağlığı iş güvenliği ve diğer çalışma koşulları iyiyse, fabrikanın bacasından çıkan dumanın çevreyi ne kadar zehirlediğine, baca filtresi olup olmamasına önem vermez. Ama elbette vermelidir. Sendikalar örgütledikleri işçilerin sosyal idari mali haklarının iyileştirilmesine daha çok önem veriyorlar*” sözleriyle Türkiye’deki sendikaların çevre sorunsalına yaklaşımını özetlemektedir. “*Kamu tekeli, kar odaklı özel girişimlerden farklı olarak kar hırsını ilk plana koymaz. Kamunun sağlığına, güvenliğine, refahına önem verir. Dolayısıyla kamu mallarının çevreyle olan ilişkisinde de çok sağlıklı, çok duyarlı fonksiyonel çözümler geliştirilebilir. Bunların çevreye, insanlara zarar vermemesi konusunda daha radikal tedbirler alınıp, çözümler hayata geçirilebilir. Ama aynı şeyi özel bir teşebbüs için söylemek mümkün değildir. Bu da normaldir. Rekabet ve karını artırmak için ucuz işgücü kullanmak, çevreye yönelik yatırımlar yapmaktan imtina etmek isteyecektir. Siz ne kadar zorlarsanız zorlayın, ne kadar yasal düzenlemeler yaparsanız yapın bu değişmeyecektir. Türkiye’de dünyanın pek çok yerinden farklı düzenlemeler yok, İSİG, çevre, sağlık için çok iyi düzenlemeler var. Ancak bunları uygulamakla ilişkili bir sorun var. Aslında bu sorun bir sistem sorunu. Yani kapitalist küreselleşme süreci içinde bu konunun çok yer alacağını, bu konuya çok fazla duyarlı olunabileceğini düşünmüyorum. Ancak bizler sendikalar olarak tek silahımız olan örgütlü gücümüzle, bir takım taleplerde ve yaptırımlarda*

bulunabiliriz” sözleriyle küreselleşme, özelleştirme ve çevre sorunları arasındaki ilişkiye de dikkat çekilmiştir.

DEV. MADEN-SEN Sendikası, çevreyle ilgili birçok yayına ve projeye imza atmıştır. Sendika çevre sorunlarına karşı yürütülen mücadelelere genel olarak destek vermekte, pek çok çevre platformuna da dâhil olmaktadır.

Sendika, “Madencilik ve Çevre Sorunları²⁷³”, “Organik Tarım²⁷⁴”, “Baia Mare²⁷⁵”, “‘Enerji Dışı AB Madencilik Sanayisi’nin Sürdürülebilir Kalkınmasının Teşviki’ ve Madencilik Çalışmalarında Güvenlik: Son Madencilik Kazaları Üzerine Bir Değerlendirme’ Konusunda Avrupa Topluluğu Komisyonu Tebliğleri²⁷⁶”, “Çevre Sorunları ve Balya İlçesinde Toplumsal Yeniden Kalkınma²⁷⁷” ve “Küresel Endüstriyel Ekonominin Gizli Ayıbı²⁷⁸” adlarında kitaplar yayınlamıştır.

Sendika, madencilik yörelerinde, her yıl düzenli olarak, İş Yasaları, İşçi Sağlığı- İş Güvenliği ve Çevre konularında eğitim faaliyetleri yürütmüştür. Bu eğitim projesi TTB, ÇMO ve Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunlarını Araştırma Derneği’nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Yörelerde eğitimin uygulanmasından önce ve sonra yapılan anketlerde bölgenin sorunları, düzeyi ve eğitimlerin etkinliği de

273 DEV. MADEN-SEN vd., Madencilik ve...

274 Sürmeli, Aşkın, Organik Tarım, Gelişimi ve İlkeleri, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2003.

275 Avrupa Komisyonu, Baia Mare (Özel Çalışma Grubu Raporu), DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2000.

276 DEV. MADEN-SEN, ‘Enerji Dışı...

277 Öngür, Tahir, Çevre Sorunları ve Balya İlçesinde Toplumsal Yeniden Kalkınma, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2004.

278 Ayres, Ed, Küresel Endüstriyel Ekonominin Gizli Ayıbı, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2004.

ölçülmüştür²⁷⁹. Dev Maden-Sen Tavşanlı bölgesinde hem çevre sorunlarıyla ilgilenmek, hem de yörede işlerini kaybetmiş olanlarla diyalog kurarak onlara yeni bir faaliyet alanı açmak için bir ekolojik tarım faaliyeti de gerçekleştirmiştir.

Sendika, Nükleer Karşıtı Platformlarda, GDO'ya Hayır Platformu'nda ve Beyaz Adımlar Platformu'nda yer almıştır.

Sendika ile yapılan görüşmelerde, sendikanın çevreye yaklaşımı şu sözlerle açıklanmıştır: *“Biz diyoruz ki hangi iyi Toplu Sözleşmeleri yaparsanız yapın, hangi verimli üretimler içinde olursanız olun, yaşamak için ne kadar çok maddi olanağa sahip olursanız olun, eğer sular kirlenmişse, hava solunamayacak kadar zehirlenmişse ve benzeri çevre felaketleri söz konusuysa bütün bunların bir anlamı olmayacaktır. Biz bunu örgütsel faaliyetlerimize yansıtmak, bunun mücadelesini etkin bir biçimde verebilmek konusunda fazla şansa sahip değiliz. Ancak 1992'den bu yana çevre sorunlarına ilgi duyuyoruz ve ekolojik çalışmalar içinde aktif biçimde yer almaya çalışıyoruz...Biz üyelerimiz başta olmak üzere tüm toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi, gelecekteki tehlikelere karşı uyarılması ve örgütlenmesi, örgütlenmenin de bunun üzerinden yapılması konusunda bir çaba ve duyarlılık içinde olmaya çalışıyoruz. Türkiye'nin temel sorunlarından bir tanesi de sendikal hareketin çok gündelik ve kısa vadeli sorunlara çözüm getirmeye çalışıyor olmasıdır. Ancak biz bunun yanında uzun vadeli sorunlara da yer vermek gerektiğini biliyoruz. Bunun için yayınlar yapıyoruz, kampanyalar örgütliyoruz, eğitimler veriyoruz.”*

279 Proje ile ayrıntılı bilgi için bkz. Özel Sektör Maden İşçileri İş Kanunu, İşçi sağlığı ve İş Güvenliği, Madencilik ve Çevre standartları Eğitim Projesi Değerlendirme Raporu, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2002.

Bununla birlikte, sendika, gerçekleştirdikleri faaliyetleri yeterli görmediklerini ve daha fazlasını gerçekleştirmek istediklerini belirtmiş, ancak bu konuda toplumsal ve sendikal koşulların yol açtığı engellere değinmiştir.

Yüz yüze görüşmeler yapılan sendikalar içinde çevresel faaliyetlerini, planlı ve aktif biçimde yürüten tek sendikanın DEV. MADEN- SEN olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, hemen hiçbir sendikanın bütünsel bir çere politikası geliştiremediği; bunun nedenini de, genel olarak sendikaların karşı karşıya bulunduğu, çalışma yaşamına ilişkin daha büyük sorunlara, hak kayıplarına ve örgütsüzleşmeye dayandırdıkları görülmüştür.

Türkiye’de işletmelerden kaynaklanan çevre sorunlarına karşı yürütülen iki önemli mücadele örneği olan Bergama ve Yatağan’da sendikalar işletmenin kapatılmasına karşı çıkarak işverenden yana ve çevre hareketine karşıt bir tutum sergilemişlerdir. Türkiye’de sendikal hareketin çevre sorunlarına yaklaşımını ve “iş-çevre” çelişkisini ayrıntılı biçimde çözümleyebilmek için bu iki örnek olaya yakından bakmakta yarar vardır. Bergama ve Yatağan deneyimleriyle ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olabilmek amacıyla Bergama ve Yatağan çevre ve hukuk mücadelesine katılan Av. Noyan Özkan, Av. Senih Özay, Av. Arif Ali Cangı, Av. Tevfik Barbaros Ulutaş ve Bergama Çevre Platformu Üyesi Erol Engel’e soru kâğıtları gönderilerek²⁸⁰ Yatağan ve Bergama’da sendikaların tutumuna ve çevre hareketinin sendikalara yönelik tutumuna ilişkin bilgi alınmıştır.

²⁸⁰ Soru kağıdının örneği Ek.3’te yer almaktadır. Ayrıca 06. 05. 2005 tarihinde Av. Senih Özay’la, 04. 03. 2006 tarihinde Av. Tevfik Barbaros Ulutaş’la yapılan yüzyüze niteliksel görüşmelerle Bergama’daki hukuksal süreç hakkında bilgi alınmıştır.

Sendika temsilcilerinden alınan bilgiler, çevre mücadelesinde yer alan avukatlardan alınan bilgiler, web siteleri, gazete haberleri ve mahkeme karar metinlerinden elde edilen bilgilerin ışığında iki örnek olay irdelenmeye çalışılmıştır.

4.3. İki Örnek Olay Bağlamında Türkiye’de Sendikaların Çevre Sorunlarına Yaklaşımı

Türkiye’de işletmelerden kaynaklanan çevre sorunlarına karşı yürütülen iki önemli mücadele örneği olan Bergama ve Yatağan’da sendikalar işletmenin kapatılmasına karşı çıkarak işverenden yana ve çevre hareketine karşıt bir tutum sergilemişlerdir. Türkiye’de sendikal hareketin çevre sorunlarına yaklaşımını ve iş-çevre çelişkisini ayrıntılı biçimde çözümleyebilmek için bu iki örnek olaya yakından bakmakta yarar vardır.

4.3.1. Yatağan, Yeniköy, Kemerköy (Gökova) Termik Santral’lerine Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı

4.3.1.1. Yatağan, Yeniköy, Kemerköy (Gökova) Termik Santral’lerinin Çevresel Etkileri ve Santrallere Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Süreci

Yatağan Termik Santrali 1982’de tam kapasite enerji üretmeye başlamıştır. Onu Yeniköy ve Kemerköy (Gökova) termik santralleri izlemiştir. Muğla yöresini kül ve zehire boğan, ihalesi, inşası ve işletilmesi sırasında sayısız kamuoyu tepkisine

ve davaya sebep olan bu üç santral, Muğla'nın bir yılda tükettiği kömürden daha fazlasını bir günde yakabilmektedir. Bu santraller her gün yüksek oranlarda kükürt dioksit, azot oksitler, karbondioksit ve diğer gazlar içeren küller çıkarmaktadır. İşletildiği ilk üç yılda Yatağan 35 bin hektar ormanı kurutmuş ve bu nedenle Enerji Bakanlığı, Orman Bakanlığı'na tazminat ödemek zorunda kalmıştır²⁸¹. Yatağan Termik Santrali'nin çalıştığı dönemde çevreye zarar verip vermediğinin saptanması amacıyla yerinde yapılan keşif ve bilirkişi incelemesinde, *“Yatağan Termik Santrali'nin 210 MW'lık 3 elektrik üretim birimi halinde kurulduğu, düşük ısı verimliliğine sahip linyit kömürlerinin yakılmasıyla elektrik ürettiği baca gazlarındaki tozu tutmak için elektrostatik filtrelerin bulunduğu, baca gazlarındaki kükürt dioksit ile azot oksitleri arıtma tesisleri bulunmadığı; Yatağan Termik Santrali'nin üç birim halinde çalıştığı sırada yaklaşık olarak günlük 14.400 ton civarında kömür yaktığı; düşük ısı değerli kömürlerin yakıldığı termik santralde kapasiteyi düşürerek hava kirliliğini azaltmanın mümkün olmadığı; Yatağan Termik Santrali'nin çevresinde kullanılabilecek nitelikte termik santrale yaklaşık 100 yıl yetebilecek kömür bulunduğu; termik santralin baca gazı debisinin 3 birim ortalamasının 907948.73 m³/ saat olduğu; Yatağan Termik Santrali'nin iki biriminden bacasından 5.1S5 ton/ saat SO₂ gazı çıktığı; termik santralin bacalarından çıkan karbon monoksit miktarının 1000 mg/ m³ e ulaştığı bu miktarın termik santraller için verilen 250 mg/ m³ CO sınırı değerinin üzerinde olduğu; termik santralin bacalarından çıkan gazların içindeki kükürt dioksitin (SO₂) çevredeki bitkiler üstünde çok ağır olumsuz etkiler yaptığı; santralin çevrede geniş bir alandaki*

281 Başkurt, Sibel, “Sokağa Çıkmayın”, Çevre Mühendisi, Yıl. 2001, Sayı. 1, s.8.

kızılçam ormanlarının kurumasına daha geniş alandaki kızılçam ormanlarının da zarar görmesine neden olduğu; Yatağan Termik Santralinden çıkan baca gazlarının çevredeki meyve ağaçlarında verim düşüklüğüne ve kurumalara yol açtığı; santralin yakın çevresi kadar uzak çevresine de zararlı etkiler yaptığı; santrale baca gazlarındaki kükürt dioksitin arıtılması için desülfürizasyon tesisleri kurulması gerektiği; kurulduğu takdirde SO₂'yi % 95 oranında arıtılacağı” belirtilmiştir²⁸².

Desülfürizasyon sistemi için çalışmalar 1993 yılında başlamıştır. Ancak 1997 yılına kadar bir türlü ihale edilemeyen desülfürizasyon sisteminin inşasına dört yıl sonra başlanabilmiştir. Yatağan Termik Santrali 24 Mart 1994 tarihinde Aydın İdare Mahkemesi'nin aldığı “yürütmeyi durdurma kararı” dolayısıyla verilen 90 günlük faaliyeti durdurma süresi beklenmeksizin yeniden faaliyete geçmiştir. 1995 yılında Santral'in kurulu olduğu Yatağan ilçesi ve civarında oldukça yüksek oranlara ulaşan hava kirliliği nedeniyle santral geçici bir süre kapatılmış, daha sonra çalışmaya devam etmiştir. 1996'da Aydın İdare Mahkemesi'nin Yatağan, Yeniköy ve Gökova Santral'lerinin kapatılması yönünde karar vermesine ve Danıştay tarafından da kararın onaylanmasına karşın Bakanlar Kurulu santrallerin üretime devam etmesine karar vermiştir. 2000 yılı ortalarına gelindiğinde sistemin yüzde 90'ı bitmiş olduğu halde ihaleyi alan Alman firmasının, kalan 10 milyon dolarlık alacaklarının taraflarına ödenmediği gerekçesiyle sistemi tamamlamayı reddetmesi, hükümetin de bu parayı ödemediği gecikmesi üzerine, baca gazı arıtma sistemi bir türlü faaliyete geçememiş ve bu arada insan sağlığı ve doğa zarar görmeye devam etmiştir²⁸³.

Yatağan Termik Santrali için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce verilen kapatma

282 Aydın İdare Mahkemesi 1993/ 830 Esas No'lu karardan aktarılmıştır.

283 <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/69/haberler/a1.htm>.

kararı da uygulanmamıştır. 9 Ağustos 2005 tarihinde Yatağan Termik Santrali'nin Baca Gazı Arıtma Tesisinin hizmete alınması için ise yüklenici firma Lurgi Lentjes (Almanya) ile ek bir protokol imzalanmıştır²⁸⁴.

Yatağan Termik Santrali'nden salınan kirleticilerin Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği limitlerin son derece üzerinde olması halk sağlığını tehdit etmektedir. Solunum sistemi hastalıkları nedeniyle Yatağan Devlet Hastanesi'nde yatarak tedavi gören hasta oranı, aynı hastalık grubu nedeniyle Muğla merkezindeki hastanelerde yatan hastalara oranla 2 kat fazladır. Bronşit, astım ve amfizem grubu hastalıklar için bu oran 3 kat fazla bulunmuştur. Santral ve madende çalışan yaklaşık 4000 işçi ek risklere maruz kalmaktadır²⁸⁵.

Gerek Yatağan Termik Santrali'nde desülfürizasyon sistemi kurulması ve sistem kurulana dek kapatılması amacıyla, gerek Yeniköy (Gökova) Termik Santrali'nin kuruluşunun önlenmesi amacıyla yöre halkı, çevre örgütleri ve meslek odaları, çevreci avukatlar öncülüğünde yargı yoluna başvurmanın yanı sıra, raporlar hazırlayarak, eylemler yaparak mücadele etmişlerdir.

284 http://www.euas.gov.tr/_Euas/web/gozlem.aspx?sayfaNo=159.

285 TTB Yatağan Raporu, <http://www.ttb.org.tr/eweb/yatagan/index.html>.

4.3.1.2. Yatağan, Yeniköy, Kemerköy (Gökova) Termik Santral'lerine Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı

Santral'de örgütlü bulunan ve Toplu İş Sözleşmesi'nin tarafı olan TES-İŞ Sendikası, gerek Genel Merkez gerekse Yatağan Şubesi düzeyinde, bölgedeki Termik Santral'lere karşı yürütülen mücadeleye, faaliyet durdurma ve kapatma kararlarına karşı çıkmıştır.

24 Mart 1994 tarihinde Aydın İdare Mahkemesi'nin verdiği "yürütmeyi durdurma kararı"nın ardından, TES-İŞ Sendikası Yatağan Şubesi ve üyeleri, faaliyeti durdurma kararının uygulanmaması için bir dizi eylem gerçekleştirerek, faaliyeti durdurma kararının kaldırılmasını talep etmişlerdir. Yürütmeyi durdurma kararının uygulanmaya başlamasından sonra da TES-İŞ Sendikası Yatağan Şubesi, açıklamalarına ve eylemlerine devam etmiştir. Bu sırada, çevreci yeşil gruplarla birlikte santralin faaliyetinin durdurulması istemiyle dava açan avukatlar grubuyla basın yoluyla tartışmalara girildiği görülmüştür²⁸⁶. O tarihlerde bir yerel günlük gazetede yer alan Sendika Şube Başkanı'nın yazısında " 9. 2. 1994 tarihinde adıma yolladığınız çok masum, insancıl, demokratik, doğacı ve haklı olduğu izlenimi verilmeye çalışılan, sözüm ona doğacı ve insan sağlığını ön plana çıkarır gibi görüne yazınıza yanıt verme gereği duymamıştım...koşulların yanı sıra, çabalarınız sonucunda 25 Mart 1994 tarihinden itibaren 3 ay süreyle kapatılan TEK Yatağan Termik Santrali'nde çalışan 1000 üyemiz için işverenin yasal kılıflar bularak zorunlu

²⁸⁶ Kapar, R., 1997, s. 123.

senelik izin, ücretsiz izin gibi bize göre yasal olmayan bir takım uygulamaları karşısında size bir şeyler yazmak kaçınılmaz olmuştur²⁸⁷.” sözleriyle çevreci gruplara karşı tepkisini ve santralin kapatılmasıyla işçilerin maruz kaldığı koşulları dile getirmiştir.

Santrale karşı hukuki mücadele sürecinde yer alan avukatlardan, İzmir Barosu Eski Başkanı Noyan Özkan, TES-İŞ Yatağan Şubesi yöneticilerinin tepkilerinin kendisini tehdit etme noktasına kadar geldiğini belirtmiştir.

TES-İŞ Sendikası’nın Santral’in Faaliyeti ile ilgili tavrı, Sendika’nın Aydın İdare Mahkemesi’nde görülen davaya, diğer davalıların yanında (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çevre bakanlığı, Muğla Valiliği ve Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) Genel Müdürlüğü) katılma talebinde bulunmasından da anlaşılabilir. Sendika’nın Aydın İdare Mahkemesi’ne, üyeleri adına verdiği davaya katılma dilekçesinde katılma nedenleri şöyle açıklanmıştır: “...*Santralin, geçici veya sürekli olarak faaliyetlerinin durdurulması 1475 sayılı yasa anlamında aynı zamanda işyerinin kapanması sonucunu doğuracağından ve bunun doğal sonucu olarak bu işlemde üyelerimiz ve aile bireyleri olumsuz yönde etkileneceğinden... tüm davalılar yanında davaya katılmamızda hukuki yarar ve zorunluluk bulunmaktadır. Santral’in kısa süreli dahi olsa faaliyetlerine ara vermesi, vardiya tazminatı, fazla mesai ücreti gibi ödemeler dikkate alındığında, üyelerimizi büyük maddi kayıplara uğratacaktır. Santralin tümüyle kapatılması ise günümüz*

287 “Çağdaş Yaşam Nasıl Devam Edecek”, Devrim Gazetesi, 5.4.1994, s. 1’den aktaran Kapar, a. g. e., s.124.

Türkiye’inde 1100 üyemiz ile aile bireylerinin yoksulluğa ve toplum dışına itilmesi ile, adeta eşdeğer anlamda olacaktır. Sendikamız ve üyelerimiz en az davacılar kadar ve hatta onlardan da öte çevre sevgisiyle dopdoludur. Tüm üyelerimiz ve küçük yavruları da dâhil olmak üzere onların tüm aile bireyleri, davacılar gibi İzmir ilinde değil²⁸⁸, santralin bulunduğu çevrede yaşamaktadırlar. Bu çevrede yaşayan ve bu çevrenin asıl sahibi olan bu insanların çevrelerini ve o çevrenin temizliğini davacılarından kat be kat fazla düşünecekleri kuşkusuzdur... Sayın Mahkememizde açılan davada, davacılar önce doğa mantığından hareket etmekte ve bir anlamıyla insanı ve bizce o insandan da daha değerli olan emeği ile geçinen, çalışan insanı göz ardı etmektedirler. Davaya katılım talebinde bulunan bizler ise herhangi birisine öncelik tanımaksızın insan ve doğa birlikteliği mantığından hareket edilmesi gerektiği görüşündeyiz. Çevreyi ve o çevrenin tüm güzellikleri ile tüm insanlarını etkilemekten uzak teknik imkânlarla donatılmış çirkinliği değil, güzelliği sergileyen bir Yatağan Termik Santrali’nin yaratılabileceğine inanmaktayız. Ülkemizin en modern teknolojik gelişmeleri dahi başarabileceği bir konumda olduğu 21. yüzyıla yaklaştığımız bugünlerde bu görüşün aksini savunmanın da mümkün olmayacağı kanısındayız...Baca gazı arıtma (sülfürizasyon) tesisi için ihale açılmış ve tekliflerin değerlendirilmesi aşamasına gelinmiştir. Hal böyle olunca da ülke ekonomisine büyük katkılar sağlayan ve aynı zamanda üyelerimizin de tek geçim kaynağı olan Santral’in hukuka aykırı faaliyetinden söz edilemez...”.

Söz konusu dilekçenin verilişinin üzerinden, 10 yıldan fazla süre geçmesine karşın Santral, baca arıtma sisteminden yoksun biçimde çalıştırılmaya devam

288 Yatağan Termik Santrali’ne ilişkin davayı açan avukatlar, İzmir Barosu’na mensuptur.

etmiştir. İşçiler işsiz kalma tehdidiyle yüz yüze kalmaları nedeniyle Santral'in her koşulda faaliyetine devam etmesi için mücadele verirken, Santral'in yarattığı yoğun hava kirliliğine ve kirliliğin yarattığı sağlık sorunlarına birinci derecede maruz kalmışlardır. 2006 yılında yapılan görüşmede TES- İŞ Sendikası Genel Eğitim Sekreteri Bayram Eren bu durumu, *"Şu anda evimize aş götürüyoruz diyen Yatağan'daki işçiler, oradaki şartlar nedeniyle kanser oluyorlar. Fevkalade büyük ölümler oldu orada, gelecekte ne olacağını göremiyoruz"* sözleriyle dile getirmiştir. Ancak işçileri işlerinden etmek sonucu doğuracağı için sistemi devre dışı bırakmanın söz konusu olamayacağını; en gerçekçi çözümün siyasi baskı yoluyla gerçekleştirilebilir olduğunu belirtmiş ve *"Çözüm için sürekli gerek hükümetle, gerekse kamu işverenleriyle görüşüyoruz. Şu anki çözüm noktasına bizim baskılarımız sonucu gelindi"* demiştir. Sendika'nın çevre örgütleriyle kurduğu ilişki ile ilgili olarak ise, zaman zaman çevrecilerle de görüştüklerini ancak çevre örgütlenmelerinin kendi aralarında bile anlayış farkı olduğunu söylemiş ve çevre örgütlerince gerçekleştirilen basın açıklaması gibi eylemleri "göstermelik" olarak nitelemiştir. *"Türk Tabipler Birliği (TTB), bizden Yatağan'la ilgili araştırma yapmak üzere finansman istedi ama zaten biz olan biteni biliyorduk, kabul etmedik"* diye eklemiştir. Sendikalarla çevre arasındaki ilişkiyi ise *"Çevre ile sendikal hareket birebir iç içedir. Çünkü sendikaların temsil ettiği kitle çevresel etkilerden olumlu veya olumsuz etkilenmektedir. Özellikle termik santraller, bizim iş kolumuzda son derece kirli, tozlu bir ortam yaratıyor. Proje bazında gerekli tedbirler de alınmamıştır. arıtma tesisi çoğu yerde bulunmuyor. Afşin –Elbistan'da da yoktu, bizim ve diğer DKÖ'lerin baskısı sonucu ihalesi yapıldı. Oraya bir arıtma tesisi kuruluyor. Şu çağda hiçbir kurumun çevreye, insan sağlığına ilişkin gerekli tedbirler*

alınmadan işletilmeye başlamaması lazım. Ancak birçok yerde istihdam yaratma gerekçesiyle bunlar göz ardı ediliyor. AB çevre kriterlerinin getirilmesi ile süreç içinde daha olumlu gelişmeler olacağına inanıyorum” sözleriyle değerlendirmiştir.

Bölgedeki termik santrallerde yakıt olarak kullanılan linyiti sağlayan linyit maden ocaklarında örgütlü olan TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikası Yatağan ve Havalisi Şubesi, Muğla’da bulunan Termik Santral’lerin kapatıldığı ya da kapatılması gündeme geldiğinde, kapatma uygulamalarına ve kararlarına karşı çıkmıştır. 1994 yılında Yatağan Termik Santrali’nin kapatılması sırasında, MADEN-İŞ Yatağan ve Havalisi Şubesi Yönetim Kurulu adına Şube Başkanı *“İşçi düşmanı, çoluğun çocuğun rızkına göz diken çevreci dostların gözleri aydın ola; TEK’de çalışan yüzlerce işçiyi sokağa döken, Yatağan’ın ekonomik durumunu allak bullak eden, Yatağan halkını, esnafını aç koyan sayın çevreci dostların gözleri aydın ola; TEK’i üç ay için nasıl kapattıysanız, şimdi Yatağan’a gelerek bu üç ay zarfında filtreyi de takarsınız değil mi? Çünkü sizler güçlüsünüz, üç ay içinde filtreyi başınıza şapka takr gibi bacaya da oturtuverirsiniz; ...bu kapatma kararı, bir avuç zengine TEK’i peşkeş çekmek, özelleştirmeye adım adım yaklaşmaktır; TEK’in kapatılmasını biz Türkiye MADEN-İŞ Sendikası Yatağan ve Havalisi Şubesi olarak şiddetle karşıyız. Yapacakları her türlü eylemde yanlarında olacağımızı ve onları candan desteklediğimizi bilmelerini isteriz”* şeklinde sözle içeren bir yazılı açıklama yapmıştır²⁸⁹.

289 “Ege Bölgesi Mum İşğine Mahkum”, Hamle Gazetesi, 24. 07. 1996, s.1 ve “Ege’de Üç Santral Duracak”, Yeni Asır, 24. 07. 1996, s.10’dan aktaran Kapar, 1997, s.127.

4.3.2. Bergama Ovacık Altın Madeni'ne Karşı Yürütülen Çevresel

Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı

4.3.2.1. Bergama Ovacık Altın Madeni'nin Çevresel Etkileri ve Santrallere Karşı Yürütülen Çevresel Mücadele Süreci

80'li yılların sonlarında bütün Türkiye'de ve özellikle de Batı Anadolu'da yabancı şirketler eli ile sürdürülen altın yatağı arama girişimleri kapsamında Eurogold Firması²⁹⁰, 1989 yılında bölgesel bir keşif programı başlatmış ve Bergama'nın Ovacık, Çamköy ve Narlıca arasında 1990'da maden arama ruhsatı almıştır. Maden İşletme Ruhsatı 1991 yılında alınmış ve 1992 yılında ilk başvurular yapılmış; Çevre Bakanlığı 1994'te yasal izinleri vermiş ve tesisin yapımı 1997'de tamamlanmıştır. Bergama Ovacık'taki altın işletmesi alanı, bu girişim öncesinde bütünü ile tarımsal amaçla kullanılan bir bölgenin içinde bulunmaktadır. Başlangıçta altın madeninin bulunmasını sevinçle karşılayan yöre halkı, Eurogold'un çalışmalarına önceleri sessiz kalmıştır. Daha sonra Eurogold'un çeşitli tehditlerle topraklarını satın almaya çalışması ve siyanür liçi yöntemiyle altın madenciliğinin olumsuz etkilerinden haberdar olmaya başlamalarıyla birlikte tepki göstermeye başlamışlardır. 1996 yılında ilk defa madenci firmanın maden bölgesinde yaklaşık 4000 tane ağacı kesmesinin ardından Bergamalı köylüler İzmir Çanakkale yolunu 6 saat trafiğe kapatmışlardır. Bundan sonra Bergama'daki 17 köyden seçilen temsilcilerle, Oktay Konyar'ın liderliğini yaptığı Bergama Çevre Yürütme Kurulu oluşturulmuş ve arka arkaya eylemler düzenlenmeye başlamıştır. 1997'de dört

²⁹⁰ Şirket Eurogold'un yanı sıra Normandy, Newmont gibi farklı isimler kullanmıştır.

binden fazla köylü maden sahasını, 6 saat süreyle işgal etmiştir. Yine Mayıs 1997’de 25 otobüsü dolduran köylüler Ankara’da siyasi partileri ziyaret etmiştir.

Bergama köylülerinin sivil itaatsizlik eylemlerinin sonuç vermemesi üzerine, İzmir’de Çevre Hareketi avukatlarından oluşan grup, köylülerin madenin açılmasına onay vermemelerine rağmen²⁹¹ madenin çalışmasına izin veren Çevre Bakanlığı’nın ilk işlemi hakkında, İzmir İdare Mahkemelerinde dava açmışlardır. Yargılamalarının ilk aşamasında davalar reddedilmiştir. Kararın temyiz incelemesini yapan Danıştay 6.Dairesi ise altın madeninin çalışmasına izin veren işlemin iptali yönünde karar vermiştir. 15.10.1997 gün ve E:1997/636 K:1997/877 sayılı kararda, “Çevresel Etki Değerlendirme Raporu ve sözü edilen davada, Mahkemece yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu düzenlenen raporda, altın madenciliğinde, liç işleminde kullanılan siyanür ve ortaya çıkacak diğer ağır metallerin çevre ve insan sağlığı için olumsuz etkiler yaratacak olası bir risk ve tehdit unsuru oluşturduğu, özellikle çok kuvvetli bir zehir olan siyanürün toprağa, suya ve havaya karıştığı zaman her türlü canlı açısından zararlı olduğu, dolayısıyla proses gereği atık barajlarına pompalanan siyanürlü atıkların, geçirimsiz olarak planlanan bu atık barajlarından oluşabilecek sızıntılar nedeniyle su kaynaklarına ve diğer kullanım alanlarına ulaşma olasılığı bulunduğu ve siyanürle altın madeni işletilmesindeki risk unsurunun ön plana çıktığı, ayrıca aynı risk sebebiyle bu bölgelerdeki flora ve faunanın da bozulma tehdidi altında kaldığının anlaşıldığı belirtilerek, bu raporda da öngörülen olası risk faktörleriyle çalışan ve bu riskin gerçekleşmesi halinde doğrudan veya çevrenin

291 Türkiye’nini de onayladığı Bergen Bildirgesi’ne göre çevreye yönelik yapılan her işlemin, yöre halkına danışılma ve onayını alması kabul edilmiştir.

bozulması ile dolaylı olarak insan yaşamını etkileyeceği kesin olan siyanür liçi yöntemi ile altın madeni işletilmesine izin verilmesi yolundaki işlemde kamu yararına uygunluk bulunmadığı gerekçesiyle verilen iznin iptaline karar verildiği” belirtilmektedir. Bu kararın sonucunda, maden 1998 yılında kapatılmıştır.

1999 yılında Başbakanlık Müsteşarlığı’nın isteği üzerine, TÜBİTAK’tan madenin çalıştırılması sonucu oluşacak risklerin kabul edilir olup olmadığının araştırmış ve bir rapor hazırlamıştır. Raporda madenin gerekli çevresel ve sıhhi önlemlere sahip olduğu sonucuna varılmaktadır. Hukuki değerlendirme bölümünde ise kapatılma kararı ile ilgili olarak *"Mevcut mevzuatın durumu, söz konusu üretim yönteminin 100 yılı aşkın süredir uygulandığı ve teknolojiye ileri ve çevre konusunda duyarlı ülkelerde de uygulanmakta olduğu iddiası ve anılan kararın belirtilen özelliği karşısında bizce, bu yargı karar, anılan yöntemi mutlak olarak yasaklayan bir karar olarak değerlendirilemez"* yorumu yapılmaktadır²⁹².

TÜBİTAK raporunun, madenin çevresel etkilerine ilişkin verdiği olumlu raporun da desteğiyle 2000 yılında, önce deneme izni, ardından Danıştay 6. ve 8. Daireleri’nin ortak heyeti tarafından yürütmesinin durdurulmasına karar verilmesine kadar, Bakanlar Kurulu’nun gizli prensip kararı ile maden 3,5 yıl boyunca çalıştırılmıştır. Danıştay’ın Prensip Kararını iptal etmesinin ve verdiği yürütmeyi

292 Madenin çevresel etkilerine ilişkin TÜBİTAK Raporu ve Türk Tabipleri Birliği’nin görüşleri için bkz. TTB, Türk Tabipleri Birliği Siyanür Liç Yöntemiyle Yapılan Altın Madenciliğinin İnsan ve Çevre Sağlığı Üzerindeki Etkileri Ve Bergama-Ovacık Altın Madeninin Yaratacağı Risklerin Değerlendirilmesi Raporu, 2001, <http://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/index.html>.

durdurma kararının ardından İzmir 3. İdare Mahkemesi de 1 yıllık deneme izni işlemi hakkında iptal kararı vermiştir. Kararda²⁹³ yer alan, *"Risk faktörlerinin işletmede görülen, tesise özgü teknik eksikliklerden ve alınan önlemlerin yetersizliğinden değil, sözü edilen raporlarda da belirtildiği üzere, bölgenin 1. derece deprem kuşağında bulunması, yer altı suyunun yağıştan ve yüzeysel akıştan süzülme ile oluşması, proje sahasında yağışların taşkınlarla sebep olması, bölge topraklarının erozyon potansiyeli gibi yörenin coğrafi ve iklim koşullarının etkilenebilirliği ve siyanürün PH değerinin yağışlardan etkilenmesi, PH değerinin düşmesi durumunda siyanürün en tehlikeli hali olan HCN gazına dönüşeceği, HCN'nin düşük kaynama noktasına sahip olduğu için (25,7) atmosfere karışma riskinin yüksek olması, siyanürün büyük toprak katmanları tarafından çok miktarda uzaklaştırılsa da zaman içinde hidroliz gibi nedenlerle yeniden su ortamına salıverildiği, atık barajında bulunan maddelerin yer altı suyu üzerinde olası etkisinin 20-50 yıl sürebileceği gibi altın madenciliğinde altının elde edilmesi için kullanılan siyanür liçi yönteminden kaynaklanan risk faktörleri olduğu açıktır.* '... Yargı kararlarında, olayın incelenip tartışılması sonucu ifade edilen "risk ve tehdit" unsurlarının altın madeni işleminde kullanılan siyanür liçi yönteminden kaynaklandığı belirtilirken, bu risklerin Çevresel Etki Değerlendirme ve bilirkişi raporlarında da öngörüldüğü ifadesinin, anılan yöntemden kaynaklanan risk ve tehditlerin varlığının sözü edilen raporlarla da desteklendiği anlamını taşıdığı açık olup, kararlardan bu risklerin alınacak ek önlemlerle giderileceği yolunda bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. 'Kaldı ki, siyanür liçi yöntemle işletilen madenin, işletme süresinin bitimi sonucu kapatılmasından sonra da, atık barajında biriken siyanür ve diğer ağır metallerin

293 İzmir 3. İdare Mahkemesi 27.5.2004 Tarih ve E.2003/1151 ile K:2004/750 Sayılı İptal Kararı.

etkisinin 20- 50 yıl sürebilecek olmasının bölgede yaşayan insanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını tehdit eden insan yaşamı için çok uzun bir sürede insanları huzursuz ve tedirgin bir yaşam sürme zorunda bırakması gibi kabul edilebilir olmayan bir risk unsuru olduğu açıktır.'" biçimindeki ifadeler, alınacak her tür önleme rağmen, işletmenin faaliyetinin içerdiği riskler ortaya konulmuştur. Danıştay kararıyla maden 18 Ağustos 2004 günü mühürlenmiştir.

Bergama Belediyesi eski başkanı Sefa Taşkın ve dokuz Bergamalı Köylü, Çevre Bakanlığı'nın işleminin mahkemece iptal edilmesine karşın, bu mahkeme kararının uygulanmaması nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurmuşlardır. AİHM, 10 Kasım 2004 tarihinde Bergama-Ovacık Madeninin çalıştırılması ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHM) Adil Yargılanma Hakkını koruyan 6/1. maddesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Özel ve Aile Yaşamına Saygı Hakkını koruyan 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Daha sonra yeni düzenlenen raporlarla madenin açılması için işlemler hızla tamamlanmıştır. Madeni devralan Koza Davetiye'nin başvuruları sonucunda İzmir Valiliği tarafından açılma ruhsatı verilmiş ve 20 Mayıs 2005 günü maden tekrar çalıştırılmaya başlanmıştır.

Bergama köylüleri, AİHM kararlarının uygulanmaması sonucu 19 Temmuz 2005 tarihinde tekrar uluslararası yargıya başvurmuş, konuyla ilgili 13 Eylül 2005 tarihinde karar veren AİHM, köylülerin istemini yerinde bulduğunu ve dava dosyasını öncelikle görülmesi gereken konular arasına aldığını açıklamıştır. 25 Ocak 2006 tarihinde ise, İzmir 4. İdare Mahkemesi, Bergama Ovacık ve Çamköy köylüleri

arasında altın madenciliği yapan Koza Altın şirketinin imar izninin yürütmesi şehircilik esasları ve kamu yararına aykırılık bulunduğu gerekçesiyle durdurulmuştur²⁹⁴. Daha sonra Danıştay, İzmir Bergama Ovacık- Çamköy mevkiinde bulunan altın madeninin siyanür kullanılarak işletilmesine olanak tanıyan Bakanlar Kurulu'nun 2002 tarihli prensip kararını da iptal etmiştir. Ancak yargı kararları halen uygulanmamaktadır.

4.3.2.2. Bergama'da Yürütülen Çevresel Mücadele Sürecinde Sendikaların Tavrı

İşletme'de örgütlü olan TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikası, Bergamalı köylüler, çevre örgütleri, avukatlar, İzmir Barosu, Türk Tabipler Birliği, Çevre Mühendisleri Odası, Jeoloji Mühendisleri Odası gibi çok sayıda meslek örgütü ve diğer çok sayıda demokratik kitle örgütünün dayanışma içinde yürüttükleri bu uzun soluklu mücadele sürecinin dışında ve karşısında yer almıştır. Madende çalışan işçiler ve TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikası, madende yeterli düzeyde çevresel önlem alındığını öne sürerek, madenin kapatılmasına karşı çıkmaktadır. Sendika yönetiminin ve madende çalışan işçilerin yürütülen çevre mücadelesine mesafeli tutumunun temel gerekçesi, hiç kuşku yok ki, işletmenin kapatılması sonucu işçilerin işsiz kalacak olmasıdır.

Madende çalışan işçilerin, yaklaşık 1/4 kadarı yöre köylülerinden oluşmaktadır. Madenci firma, geçmişte direnişin başını çeken köylerden daha fazla işçi almaya özen göstermektedir. Maden işçilerinin, mücadeleye katılan Bergamalılarla diyalogu,

294 www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=176806 (Son ziyaret tarihi: 26. 01. 2006).

yürütülen mücadelenin onları işlerinden edeceği düşüncesi nedeniyle, son derece olumsuzdur.

Madenin 18 Ağustos 2004 tarihinde kapatılmasıyla birlikte işsiz kalan işçiler,17 Eylül Cuma günü İzmir Dikili yol çatında eylem yapmıştır. TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikası Ege Bölgesi Şubesi Başkanı Mehmet Sağ da destek vermek üzere işçileri ziyaret etmiştir. İşçilerin okuduğu basın bildirisinde şöyle denilmektedir²⁹⁵:

"Bugün 17 arkadaşımızın da dâhil olmasıyla madenimizin kapatılması sonucu işinden ayrılmak zorunda kalan çalışan sayısı müteahhit firmalar dâhil 325 kişiye yükselmiştir. İşsizliğin önlenmesi için projeler üretilerek önlemler almaya çalışan ülkemizde madenimizin kapatılmasıyla 325 kişi işsizler ordusuna katılmıştır. Tam 3 yıldır devletimize ve milletimize olan inanç ve bağlılığımızla yüzde 96sı ülkemizde kalan 14 ton altın üretimi 150 milyon dolar ihracatla ülkemizin 500 büyük sanayi kuruluşu arasında 272. sırada yer alarak ödülle tescillenmiştir."Altın madeni işletmesinin çevreye duyarlı teknolojiler kullandığı belirtilen açıklamada: "12 yıllık süreçte madenin kapatılmasına ilişkin eylemlere son eylemde de olduğu gibi Bergama'dan da tek kişi bile katılmamıştır. Madenimizin etrafındaki köylerde yaşayan nüfus on bine yakın olup eyleme katılan köylü sayısı 20 civarındadır. Bu grubun Bergama Köylüsünün tümünü temsil ediyor gibi gösterilmesi bizleri üzmektedir. Sadece madende çalışanlar, çevre köylerden ve Bergama'dan eyleme katılanların 15 katıdır. Üretim yaptığımız süreçte de dünyanın çevresel performansı en yüksek madenini oluşturduk. Tarımın etkilendiği iddiaları tamamen gerçeklerle

²⁹⁵ Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Madenci Dergisi, Eylül 2004, Sayı 369, s.14.

bağdaşmayan spekülasyonlardır. Atık barajının dibindeki zeytin ağaçlarındaki yoğunluğu görmek isteyen herkese kapımız açıktır.”

Madenin kapatılmasının ardından, Sendika Genel Başkanı H.Hüseyin Kayabaşı'nın yaptığı basın açıklamasında şu sözler yer almaktadır: *"Dileğimiz bir an önce hukuksal surecin tamamlanmasıdır. Bu işyerinde 400 maden emekçisi çalışıyor ve bu işçilerin işlerinin geleceği söz konusudur. Ovacık Altın Madeni İşletmesi'nde de altın madeni işletmeciliğinde tüm dünyada en yaygın olarak kullanılan “Siyaniür Liçi” yöntem, kullanılıyor. Yani dünyada başta Avustralya ve Kanada olmak üzere ekonomik olarak gelişmiş ve çevre duyarlılığı üst düzeyde olan ülkelerde de aynı yöntem ile altın çıkartılıyor. Şu noktayı çok açık belirtmeliyim ki, kamu yararına aykırılığı, çevre ve insan sağlığına zararı kanıtlanan işlemlere sendika olarak öncelikle biz karşı çıkarız. Bazı resmi kurumların işletme- çevre ilişkisi konusunda olumlu raporları var. Karşı görüşler ve tezler de var. Bildiğimiz kadarıyla, bu konuda yeni bir rapor hazırlanıyor. Sendika olarak bu işletmenin çevre ve insan sağlığına zararı bilimsel olarak kanıtlandsın, öncelikle biz karşı çıkalım. Biz soruna, belirli bir çıkar veya sermaye grubunun penceresinden, belirli bir siyasal oluşumun perspektifinden değil, sendikal sorumluluğumuz çerçevesinde, 400 işçinin çalışmaya devam etmesi, ülkemizin yeraltı servetlerinin ekonomiye kazandırılması, çevre ve insan sağlığına zarar verilmemesi açısından yaklaşıyoruz. İnanıyorum ki, emekten ve bu ülkenin çıkarlarından yana olan her kuruluş da bu duyarlılık içindedir²⁹⁶”*

296 Türkiye Maden İşçileri Sendikası, 2004, s. 15.

Genel Başkan H.Hüseyin Kayabaşı Bugün Gazetesine verdiği bir röportajda da Türk İdari mahkemelerinin madenciliğin aleyhinde aldığı kararların Türkiye'ye zarar verdiğini öne sürmüştür. Kayabaşı düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *"Bergama'da Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) raporunun iptali için 2 dava, Gayri Sıhhi Müessese (GSM) belgesinin iptali için 5 dava, imar planı için de 2 dava bulunuyor. Bu davaların bazıları için mahkeme önce yürütmeyi durdurma kararı aldı, sonra bu kararlar kaldırıldı. Önümüzde 3 dava daha var, bunların kısa bir süre sonra çözüleceğini düşünüyorum. Bu davalarda bilirkişi raporları da madenlerin lehine oluştu. Biz de avukatlarımız aracılığıyla bu mücadeleye destek veriyoruz. Türkiye'nin milyar dolarlık zenginliklerinin yerin altında kalmasına karşıyız. 'Mahkemelerin bu davada baktıkları ana unsur çevre. Çevreye biz de çok büyük önem veriyoruz. Ama Bergama'da etüt yaptık. Çevrenin kirletilmesi söz konusu değil. Bu bilimsel olarak ortaya konuluyor. Ben mahkemenin bu sürecin ardından altın madeninin işletilmesi ve altının çıkartılması konusunda yanlış bir karar vereceği kanısında değilim"²⁹⁷.*

Sendika ile yapılan görüşmelerde bu işyeri kapatılırsa 400 işçinin işsiz kalmasının, yalnız işçiler için değil bölge ekonomisi için de zararlı bir durum olacağı, TÜRKİYE MADEN-İŞ'in politikasının "çalışmak ama çevreyi kirletmeyen bir santralde veya madende çalışmak" yönünde olduğu ve bu bakış açısıyla Sendika'nın Bergama'da üzerine düşenden fazlasını yaptığı ifade edilmiştir. Bergama'da gerekli her tür önlemin alındığı şu sözlerle belirtilmiştir: *"Bergama'da bütün uzman kuruluşlar (Maden Mühendisleri Odası, üniversiteler vb.) orayı denetledi ve %90'ından fazlası burada çok büyük bir çevresel risk yok dedi.*

297 www.madenis.org.tr/baskandan/tzykk.html - 5k.

Bergama'daki baskılar sonucu aynı yöntemle üretim yapan en gelişmiş ülkelerden Kanada gibi ülkelerdeki standartlardan daha gelişmiş standartlar getirildi. Sıfır riskle çalışacağım dersin hiçbir şey üretemezsin. Yoksa elbette çevresel kaygıları biz herkesten çok taşıyoruz. Orada bizim işçilerimiz çalışıyor. Ama bunu da belli bir ölçüde tutmak lazım. Eğer her türlü önlem alınıyorsa – filtre sistemi olsun, baraj sonda sistemi olsun, depolama sistemleri olsun- bunlar yapıldıktan sonra bile o işletme hala kapatılıyorsa bu mantıklı bir tutum olmayacaktır.”

Madende çalışan işçiler madenin kapatılmasıyla kendilerini bekleyen uzun süreli işsizlik korkusu nedeniyle, madenin kapatılmasını savunan tüm kişi ve örgütlere karşı olumsuz bir tavır içindedir. 20 Mayıs 2005 günü altın madeninin tekrar çalıştırılmaya başlamasına karşı çıkan Bergamalı Köylüleri desteklemek amacıyla 5 Haziran 2005 Dünya Çevre Günü'nde yurdun dört bir yanından gelenler, madene bitişik köylerden Çamköy'de buluşma kararı almışlardır. Aynı gün, altın madenini çalıştıran Koza Madencilik A.Ş. de Bergama- Çamköy yolu üzerinde madende çalışan işçilerle yakınları için piknik düzenlemiştir. İşçiler Çamköy Yolunu işgal ederek Dünya Çevre Günü buluşmasına gelenleri taş ve yumurta yağmuruna tutmuşlardır. Üstelik madenin açılmasına karşı çıkan grubun arasında, Aliğa Petrol-İş Sendikası işçileri ve şube başkanı da bulunmaktadır.

Bergama Avukatlarından alınan bilgiler, Bergama mücadelesine destek veren avukatların ve diğer çevre örgütlenmelerinin de madende çalışan işçilerle ve işçilerin temsilcisi olan TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikası ile iletişim kurmamış oldukları; mücadele gerekçelerini ve amaçlarını aktarmamış oldukları; TÜRKİYE MADEN-

İŞ’e herhangi bir işbirliği çağrısında bulunmamış oldukları yönündedir. Ayrıca madenin kapatılması sonucu işsiz kalacak işçiler için herhangi bir proje veya farklı çözüm mekanizmaları da üretilmeye çalışılmamıştır. TÜRKİYE MADEN-İŞ Sendikası uzmanı da, kendilerine herhangi bir çevre örgütünden işbirliği çağrısında bulunulmadığını belirtmiştir.

Maden işkolunda örgütlü bulunan diğer sendika, DEV. MADEN-SEN ise Bergama mücadelesine sürekli destek vermiştir. DEV.MADEN-SEN, Bergama’daki çevre mücadelesinin bileşenlerinin katılımıyla oluşturulan “Beyaz Adımlar Platformu”nun da üyesidir. İki sendika arasındaki tutum farkı ve DEV.MADEN-SEN’in madenin kapatılmasını savunma gerekçeleri, Sendika Genel Başkan Vekili Tayfun Görgün’ün, Bergama’da siyanürlü altın işletmeciliği ve devamında yaşanan gelişmelerle ilgili yaptığı açıklamalarda ifade edilmektedir. Görgün, görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Bergama’da altın madenciliğiyle ilgili bugüne kadar mahkeme kararlarının uygulanmaması ve bölgede yaşayan insanların iradelerine saygı gösterilmemesi ancak monarşi ya da diktatörlüklerde rastlanabilir bir yaklaşımdır. Yargı kararlarına rağmen siyasilerin, Normandy şirketinin deneme üretimine izin vermesi, çalışan işçilerin haklı çalışma isteklerinin ise sırf kamuoyuna karşı propaganda amacıyla kullanılması ve işsizlik baskısı altındaki çaresiz yurttaşlarımızın acılarının istismarı ayrı ve yeni bir ayıptır. Uluslararası tekel olan Normandy’nin sözcülüğüne soyunmuş malum provokatörler; yöre halkı ile ekmek kaygısında olan işçilerin karşı karşıya gelmesini zevkle seyretmeye devam ediyorlar. Emperyalizme bağımlı olarak uygulanan politikalar sonucu ekonomik kriz devam ederken, bu krizden kurtulmaya dönük faturanın halka yeni vergilerle yıkılmaya çalışıldığı bir süreçte mevcut kaynakların değerlendirilmesinden daha doğal bir şey olamaz. Ancak bunu bütün yönleriyle, getirisi ve götürüsüyle değerlendirmek gerekmektedir. Bütün bunları yapmadan siyanürle

çıkarılan altının ülkemiz için servet olduğunu söylemek; Normandy gibi ulusötesi bir şirketin asılsız iddialarına bakıp bizim ülkemizi bizden daha çok sevdiğini sanmak, malum bazı sendikacıların üyelerinin hak ve mücadelesine sahip çıktığını düşünmek saflık olacaktır.

Artık belirgin olarak ortaya çıkan ve kamuoyunca da benimsenen bilgiler deprem kuşağında bulunan Bergama'nın tarım, hayvancılık, arkeolojik ve turizm olanakları ile siyanürlü liç yöntemiyle yapılacak altın madenciliğinin kıyaslanmasıyla ne bölgesel ne de ulusal düzeyde ekonomik yararın bulunmadığı açıktır. Üstelik ülkemizde altın rafinerisi bulunmadığından dolayı çıkarılan madenin “ışıl ışıl altın ihracı” yani son ürün ihracı değil cevher ihracı durumunda olacaktır. Açıklanan mevcut rezerv ile yaklaşık 8 yıl sürecek olan işletmecilik esnasında istihdama yapacağı 200 civarında katkı ile onlarca yıl tarım, orman, hayvancılık ve turizmden koparılabilecek istihdamın mukayesesi de lehte değildir. Ayrıca 40-50 yıl özenle saklanması gereken tonlarca metreküp zehirli atık, ekolojik denge ve diğer kaza risklerinin maliyeti ele alındığında nasıl vahim bir tablo ile karşı karşıya bulunduğumuz anlaşılmaktadır. Bu tablo karşısında ileriki yıllarda ülkemizde altın rafinerisinin kurulması ve siyanür lic'inden başka teknolojilerin kullanımının devreye girmesi gibi yüksek olasılıkların gerçekleşmesine dek, altın Bergama topraklarında şimdilik bekleyebilir. Kimse merak etmesin yeraltındaki altın kokmaz, çürümez, bir zarara uğramaz. Bu nedenle zararımız değil yararımız olacaktır. Ülkemizin yararına olacak bu durum, eski ismi Eurogold yeni ismi Normandy olan tekelin şimdilik yararına olmayacaktır. Bizleri de bazı şirketlerin ve kişilerin özel çıkarları değil ülkemiz, ekonomimiz ve insanlarımız ilgilendirmektedir²⁹⁸.

DEV. MADEN-SEN'le yapılan görüşmelerde de işçilerin temsilcileri olarak hiçbir işletmenin kapatılmasını tercih etmediklerini ancak tarım, turizm ve tarih merkezi olan Bergama'da, kısa süreli altın madenciliği faaliyetiyle 200 kişi daha fazla istihdam yaratılması karşılığında, yöreye bırakılacak tonlarca atık ve çevresel zararın söz konusu olduğu belirtilmiştir. Sendika temsilcisi, “*Bergama, dünyanın en*

298 www.sendika.org/haberler/bergama_28mart.html (Son ziyaret tarihi: 29. 03. 2006).

*iyi pamuğunun, zeytinin üretildiği, turizm olanakları olan, korunması gereken miraslar olan bir yer. Oradaki altın madenciliği ise, hem alternatif olanakları yok edecek hem de kısa süreli bir madencilik faaliyetidir. Ortada 60- 70 yıl korunması gereken atıklar var. Bunları kim saklayacak, maliyetlerini kim üstlenecek?”*diyerek madencilik sektöründe yaratılan istihdamın, neden olacağı çevresel etkilerin yanı sıra turizm ve tarım sektöründeki istihdam olanaklarını olumsuz biçimde etkileyebileceğine dikkat çekmiştir.

HAK-İŞ ise Konfederasyon’un aylık süreli yayını olan HAK-İŞ Dergisi²⁹⁹,’nde altın madenciliğine karşı yürütülen çevresel mücadeleye ilişkin tavrını şöyle ifade etmiştir:

...ülkemizde çevrecilik adına öyle ilginç tavırlar ortaya konuyor ki, insanlığın sahip olduğu teknolojilerin evrimi ve onların sağladığı nimetlerin alternatifsiz ve yedeksiz motoru madenciliğin ehemmiyetinin biraz da unutulmuş olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Fanatik çevrecilerin ve bunların dümen suyunda gitmeyi kısa vadeli politik çıkarlarına uygun bulan siyasilerin de madenciliğin karşısına çıkmayı bir başarı sayar hale gelmesi, günümüzde karşılaştığımız gerçeklerdir. Şimdi, Türkiye’de 200 bin ton rezerve sahip altın potansiyeli var. Piyasa değeri de 80 trilyon lira olarak hesaplanıyor. Altın madeninin iktisadi önemi de göz önüne alınırsa, vereceğimiz şu örnek Türkiye gibi kalkınmakta olan bir ülkede, çevrecilik adına neler yapılabileceğinin en mühim göstergesi olur herhalde. Kanada ve Avustralya’da altın üreten Eurogold isimli firma 72 milyar lira sermaye ile, bugüne dek 35 milyar lira harcayarak, üstelik tüm kanuni ve idari izinleri 7 yıl gibi uzun bir sürede sabırla tamamlayarak altını üretim aşamasına getirmiş, işletme, şayet üretime geçtiği andan itibaren yıllık ihracat geliri 40 milyon doları bulacak, bunun 25 milyon doları işletme sermayesi olarak Türkiye’ye bırakılacak... Firma, "bugünkü kur üzerinden 173 milyar lira katma değer", asgari 200 kişiye "istihdam" imkânından söz ediyor. Eurogold firması, altın çıkardığı

299 HAK-İŞ, “Kalkınma, Madencilik ve Çevre”, HAK- İŞ Dergisi, ,Sayı 39, Aralık 1996, s. 17.

Avustralya’da, tesisin yeşil ile bütünleşmesinde gösterdiği çaba ve ileri teknoloji ile ‘Devlet Çevre Ödülü’ almış bir kuruluş... Zaten Bergama’daki yatırımında ‘en ileri teknolojiyi kullanmış’, insana ve çevreye verilebilecek zararlara karşı ‘güvenceler’ ortaya konulmuş... Ancak birtakım kesimler "yeşilden, ağaçtan, çevreden" söz ederek, geçmişte olduğu gibi "köprüyü sattırmam" mantığıyla hareket ederek, bu teşebbüsü sekteye uğratmaya çalışıyorlar.

Bergama ve Yatağan örneklerinde görüldüğü gibi, işçiler ve yetkili sendikalar, yürütülen çevre mücadelesine ve çevre örgütlerine karşıt bir tavır sergilemiş; işletmelerin kapatılmasını engelleme yönünde yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. İşçilerin ve ailelerinin bir bölümü işletmelerin çevresindeki yerleşim yerlerinde oturmakta ve işletmelerden kaynaklı çevresel ve sıhhi zararlara çalışma saatleri dışında da doğrudan maruz kalmaktadırlar. Buna rağmen işlerini kaybetme kaygısı, sağlıklarını kaybetme kaygısının önüne geçmiştir. İşçiler ve sendikalar, çevre hareketine karşı düşmanca bir tavır sergilerken, çevre örgütleri de işçilerle ve yetkili sendika ile işbirliği yapmak üzere herhangi bir adım atmamıştır. İşletmelerin kapatılması veya faaliyetlerinin geçici olarak durdurulması sürecinde işlerinden ve dolayısıyla ücretlerinden mahrum kalacak işçiler için kayıplarını görelî olarak tazmin edecek, yeni işler yaratacak herhangi bir çözüm mekanizması oluşturmaya da çalışılmamıştır. İşçilerin yalnız işlerini korumaya, çevre hareketinin ise yalnız çevreye verilen zarara odaklanması, iki taraf arasında diyalog kurulmasını mümkün kılmamaktadır.

SONUÇ

Günümüzde karşı karşıya kaldığımız çevresel yıkım, tarihsel ve toplumsal koşullarla doğrudan ilişkilidir. Yıkımın temelleri, toplumun üretim, tüketim ve biriktirim rejimi ile teknolojik tercihlere dayanmaktadır.

Üretimin çevre üzerinde yarattığı baskı tüm dünyada fark edilmeye başlamış ve çevresel yıkımı önlemeye dönük kimi adımlar atılmıştır. Ancak gerek yerel düzeydeki gerek uluslararası düzeydeki çabaların hemen hepsi kalıcı ve gerçekçi çözümler oluşturmaktan uzaktır. Çevre hareketlerinin de kapsamlı politikalar geliştirebildiklerini söylemek güçtür. İşçi sınıfı, gerek çevre sorunlarından gerek sorunları çözmek amacıyla geliştirilen önlemlerden olumsuz biçimde etkilenmektedir. Birçok ülkede sendikalar çevre sorunlarını gündemlerine almış ve çözüm yolunda adımlar atmışlardır. İş ve çevre arasındaki ikilemi aşmaya yönelik kimi projeler de hayata geçirilmiştir. Türkiye’de ise sendikaların çevre sorunlarına yönelik çabaları son derece sınırlıdır. Hemen hiçbir sendika bütünsel bir çevre politikasına sahip olmadığı gibi, az sayıda sendika çevre konusunda etkinlik göstermektedir. Bu durumun nedenleri, Türkiye’deki sosyoekonomik koşullar ve toplumsal çevre bilincinin yeterli düzeyde gelişmemiş olması ile açıklanabileceği gibi sendikal hareketin ve çevre hareketinin özgün koşulları ile de açıklanabilir.

Türkiye’de ekonomik kalkınma hedeflerine öncelik verilmesi, gerek enerji üretim tesisleri gerek endüstri işletmelerinin kuruluş ve üretim sürecinde yalnızca ekonomik sonuçların göz önünde tutulmasına yol açmaktadır. İşletmelerin çevresel

etkileri ile yöre halkı ve işçilerin sağlığı üzerinde oluşturacakları olumsuz etkiler, yaratılan ekonomik değer öne sürülerek geri plana itilmektedir. Endüstriyel yatırımların uzun dönemde neden olacakları ekonomik, siyasi, toplumsal ve ekolojik sonuçlar yeterli düzeyde değerlendirilmemekte; işletmelerin kurulduğu yörelerde yaşayanlar ve işçiler karar süreçlerinin dışında tutulmaktadır. Çevresel etki değerlendirme ve planlama süreçleri sağlıklı biçimde gerçekleştirilmeden kurulan işletmeler, faaliyete geçtikten sonra çözülmesi güç, çok boyutlu sorunlara neden olmaktadır. İşletmelerin kuruluşundan sonra alınan önlemlerin sorunları çözmekte yetersiz kalması, faaliyetlerinin durdurulmasına neden olabilmektedir. Bu durum yüksek düzeyde ekonomik zararlara yol açabildiği gibi istihdam edilen işçilerin tek geçim kaynakları olan işlerini kaybetmelerine de neden olabilmektedir. İşsizlik oranının son derece yüksek olduğu ülkemizde, işyerinin kapatılması, işçilerin ve ailelerinin uzun bir süre gelirden yoksun kalmaları anlamına gelebilmektedir³⁰⁰. İşletmelerin kapatılması ile işsiz kalacak işçilerin yeniden istihdamına veya işsizlik dönemlerinde gelir desteğine yönelik kamu politikaları geliştirilmemektedir.

İşletmeden kaynaklanan çevre sorunları nedeniyle işletmelerin kapatılmasının söz konusu olduğu pek çok örnekte, işçilerin işsiz kalması gerekçesiyle, sendikaların yürütülen çevresel mücadeleye ve çevre hareketine karşıt bir tavır sergiledikleri görülmüştür. Sendikalar genel olarak üyelerinin kısa vadeli çıkarlarını, emekçilerin, sendikal hareketin ve tüm dünyanın uzun vadeli çıkarlarının önüne koyan politikalar geliştirmektedir. Endüstri ilişkileri ile çevre arasındaki yakın ilişkiye ve çevre sorunlarının işçiler üzerindeki etkilerine karşın Türkiye’de sendikaların önemli

300 Ülkemizde uygulanan işsizlik sigortası sistemi ile sınırlı sayıda işçi işsizlik geliri elde edebilmektedir.

bölümü “Sağlık, Güvenlik ve Çevre” alanında etkin politikalar geliştirememekte; yayın, eğitim ve eylemlerinde çevre konusuna yer vermemektedirler. Bununla birlikte son yıllarda önemli düzeyde kan kaybeden Türk sendikal hareketinin sendikaların geleneksel olarak odaklandıkları çalışma ilişkileriyle ilgili olarak bile yeterli politikalar geliştirebildiklerini ve etkin biçimde faaliyet gösterebildiklerini söylemek güçtür. Türkiye’de çevre hareketinin halen etkin ve geniş kapsamlı bir hareket haline gelememiş olması, heterojen bir yapıya sahip olması, sınıfsal perspektiften yoksun olması ve etkin sosyoekonomik çözümler üretemiyor olması gibi nedenler de yürütülen çevresel mücadelelerin sendikaların ve işçilerin desteğinden yoksun kalmasının nedenleri arasındadır. Oysa kapsamlı ve gerçekçi çevre politikaları, sendikal hareket ile çevre hareketinin işbirliğini gerekli kılmaktadır. Sendikalar bu yönde basın yayın faaliyetleri, eğitim çalışmaları ve eylemler gerçekleştirebilirler. Bunun gerçekleştirilmesi ise sendikaların işyeri ile sınırlı perspektiflerini genişleterek işyerinin dışında kalan tüm toplumsal alanı kapsayıcı bütünsel bir perspektife sahip olmaları ile mümkün olacaktır.

Üretim sürecinin en önemli aktörleri olan işçi sınıfını temsil eden ve Türkiye’deki en büyük toplumsal baskı grupları olan sendikaların, bu toplumsal ve tarihsel rollerine uygun olarak toplumsal ve çevresel politikalar geliştirmeleri, işçilerin ve toplumun çıkarları doğrultusunda yasama süreçlerine müdahale etmeleri, işletmelerin kuruluş ve yönetim kararlarına katılmaları gerekmektedir. Oysa üretici güçlerine rağmen işçiler ve sendikalar doğal kaynaklar üzerinde alınan ulusal ve uluslararası kararlara dâhil olamamaktadır. Diğer yandan sendikaların kaybettikleri toplumsal güçlerini geri kazanmalarının yolu da yalnızca üyelerinin çıkarlarını

savunan sendikal anlayışın dışına çıkarak daha geniş toplumsal hedeflere odaklanan, yeni toplumsal hareketlerle işbirliği yapan dayanışmacı ve mücadeleci bir yeni sendikal stratejinin oluşturulmasından geçmektedir.

ÖZET

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan hızlı sanayileşme ile birlikte doğa sonsuz bir kaynak olarak görülmüş ve acımasızca sömürülmüştür. Doğanın kendinin yenileyebilme yeteneğinin sınırlarına gelindiği ise hiç düşünülmemiştir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada bir ekolojik kriz baş göstermiştir. Böylece 1970’lerden itibaren ulusal ve uluslararası toplumsal hareketler, çevre sorunlarının çözümüne dönük politikalar üretmeye başlamıştır. Ulusal ve uluslararası sendikal örgütler de çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye’de ise gerek sendikal hareket gerek diğer toplumsal hareketler için “çevre” kavramı oldukça yenidir.

Zaman içinde çevre sorunları endüstri ilişkileri sistemine de eklemlenmiştir. Bunun en temel nedeni, endüstriyel üretimin çevre sorunlarının en büyük sorumlusu olmasıdır. Diğer yandan istihdam, iş güvencesi, işçi sağlığı ve iş güvenliği, üretim ve yönetim kararlarına katılım gibi endüstri ilişkilerinin geleneksel konuları çevre sorunlarından ve bu sorunlara karşı geliştirilen politikalardan artan oranda etkilenmektedir. İşçiler ve aileleri olumsuz çevresel etkilere hem üretim sürecinde hem yerleşim yerlerinde maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle işçi sınıfını temsil eden ve baskı grubu olarak önemli bir toplumsal rol oynayan sendikalar, çevre politikaları geliştirmekle sorumludurlar.

ABSTRACT

After the Industrial Revolution, as a result of rapid industrialization, nature was considered as an unlimited resource and exploited. It is never thought that the nature's renovation capacity was so limited. By the second half of 20th century, a global ecologic crisis arose. Thereby since 1970ies, environmentalist social movements have emerged, and have brought up social policies. International and national trade unions organizations have also started to concern themselves with the environment. However it is a recent issue both for the trade union movements and other social movements in Turkey.

In the course of time, the industrial relation systems are being forced to open up to environmental issues. The main reason is the responsibility of industry for producing major part of the environmental problems. On the other hand, the traditional industrial issues like employment, job security, right of codetermination, occupational health and safety are increasingly influenced by environmental problems and environment policies. Workers and their families are also exposed to the negative environmental effects both at work and at home. Thus trade unions, not only as representatives of the labour class but also as important social pressure groups, are responsible to build up environmental policies.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Akbulut, Turhan, Sabuncu, Hilmi ve Vargı, Sinan, **Endüstriyel Çevre Kirliliğinin İşçi Toplumu Üzerindeki Olumsuz Etkileri**, Türk Metal/ Demiryol-İş/ Çimse-İş/ Selüloz-İş/ AAFLI, Ankara, 1993.

Algan, Nesrin, Kaya Dünder, Ayşe, **Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 2005, s. 115.

Alpkaya, Faruk ve Alpkaya, Gökçen, **20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005.

Avrupa Komisyonu, **Baia Mare**, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2000.

Ayres, Ed, **Küresel Endüstriyel Ekonominin Gizli Ayıbı**, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2004.

Beck, Jan Mansvelt, **Çevre**, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1990.

Birleşik Metal-İş, **Yaşanabilir Bir Çevre ve Sanayi Politikalarının Uyumu**, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 1995.

Birleşik Metal-İş **Nükleer Santraller Alternatif Enerji Politikaları ve Çevre**, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 2000.

DEV. MADEN-SEN, **‘Enerji Dışı AB Madencilik Sanayisi’nin Sürdürülebilir Kalkınmasının Teşviki’ ve Madencilik Çalışmalarında Güvenlik: Son Madencilik Kazaları Üzerine Bir Değerlendirme’ Konusunda Avrupa Topluluğu Komisyonu Tebliğleri**, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2003.

DEV. MADEN-SEN, **“Özel Sektör Maden İşçileri İş Kanunu, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği, Madencilik ve Çevre Standartları Değerlendirme Raporu”**, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2002.

DEV. MADEN-SEN, **Madencilik Çalışmalarında Güvenlik: Son Madencilik Kazaları Üzerine Bir Değerlendirme- Avrupa Topluluğu Komisyonu Tebliğleri**, Ankara, DEV. MADEN-SEN Uluslararası Belgeler Dizisi no:1, 2003.

DEV. MADEN-SEN, TMMOB, ÇMO, **Madencilik ve Çevre Sorunları**, DEV. MADEN-SEN Yayınları:9, Ankara, 2002.

ETUC and TUTB, **European Trade Unions Actors for Sustainable Development, An ETUC Contribution to the Johannesburg Earth Summit**, 2002

Fişek, Gürhan, Turcan Özşuca, Şerife, Şuğle, Mehmet Ali, **Sosyal Sigortalar Kurumu Tarihi 1946- 1996**, TTV- SSK, Ankara, 1997.

Foster, John Bellamy, **Marks'ın Ekolojisi**, Epos Yayınları, Ankara, 2001.

Foster, John Bellamy, **Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi**, Epos Yayınları, Ankara, 1999.

Gorz, Andre, **Kapitalizm, Sosyalizm, Ekoloji: Yönelim Bozukları**, Arayışlar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

Griswold, Daniel T., **Trade, Labor, and the Environment: How Blue and Green Sanctions Threaten Higher Standards**, Washington DC, CATO Institute Trade Policy Analysis, No. 15, 2001.

Gupta, Avijit, **Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre ve Kalkınma**, Kabalcı, İstanbul, 1993.

Hak-İş, “Çevre Sorunları ve Hak-İş”, **Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu**, Ankara, Hak-İş Yayınları, 1995.

Hazel,B.R.Peter, “**Green Revolution” Curse or Blessing?**, Washington, DC: International Food Policy Research Institute, 2002.

Hilderbrandt, Eckart ve Schmidt, Ebarhard, **Industrial Relations and Environmental Protection in Europe**, European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions, Luxembourg, 1994.

Işıklı, Alparslan, **Gerçek Örgütlenme Sendikacılık**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

Kaboğlu, İbrahim, **Çevre Hakkı**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.

Kaplan, Ayşegül, **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, **Çevrebilim**, İmge Kitabevi Yayınları, 2002.

Koç, Yıldırım, **Günümüzde İşçi Sınıfı ve Sendikalar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1989.

Koç, Yıldırım, **Sendikacılığın Güncel Sorunları**, Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2000.

Koç, Yıldırım, **Sendikacılık Tarihi**, TES-İŞ Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara, 1999.

Koç, Yıldırım, **Türkiye’de İşçiler ve Sendikalar**, Türkiye Yol-İş Sendikası Yayınları, Ankara, 2000.

Kovel, Joel, **Doğanın Düşmanı: Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?**, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Milli Prodüktivite Merkezi, **Sanayi İşletmelerinde Çevre Yönetim Sistemlerinin Kurulması**, Mert Matbaası, Ankara, 2000.

Obach, Y., Brian, K., **Labor and the Environmental Movement- The Quest for Common Ground**, The MIT Press Cambridge,Massachusetts, London, England, 2004.

O'Connor, Martin, **Is Capitalism Sustainable? Political Economy and the Politics of Ecology**, Guilford Pres, New York, 1994.

Önder, Tuncay, **Ekoloji, Toplum ve Siyaset**, Odak Yayınları, Ankara, 2003.

Öngür, Tahir, **Çevre Sorunları ve Balya İlçesinde Toplumsal Yeniden Kalkınma**, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2004.

ÖZ ÇELİK- İŞ, **Çevre ve İnsan**, ÖZ ÇELİK- İŞ Yayınları, 1998.

Özay, Senih, **İnsanlığın Ortak Orospusu: Altın**, S.O.S. Akdeniz Derneği Yayınları, İzmir, 1995.

PETROL-İŞ, **Çok Geç Olmadan Çevre**, PETROL-İŞ Yayınları No. 46, İstanbul, 1997.

PETROL-İŞ, **Zararlı Kimyasal Maddeler, Korunma Yöntemleri ve İlgili Yönetmelikler**, PETROL-İŞ Yayınları No. 97, İstanbul, 2005.

Pointing, Clive, **Dünyanın Yeşil Tarihi, Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.

Porrit, Jonathan, **Yeşil Politika**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1989.

Scott, Alan, **Ideology and the New Social Movements**, London, Unwin Hyman, 1990.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Ankara, Cilt 5, 1988.

Sürmeli, Aşkın, **Organik Tarım, Gelişimi ve İlkeleri**, DEV. MADEN-SEN Yayınları, Ankara, 2003.

Talas, Cahit, **Toplumsal Politika**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997.

Turgut, Nükhet, ** evre Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1998.

TÜRK-İş, ** evre ve İşçi Sağlığı İş Güvenliği Notları**, Türk-İş Yayınları, Ankara, No:190, 1995.

TÜRK-İş, TARIM-İş, **İşçi ve Tüketicisi Sağlığı Açısından Zehirli Tarım İlaçları**, Ankara, 1997.

Urhan, Betül, **Sendikal  rg tlenme Bunalımı ve Türkiye’deki Durum**, Petrol-İş Yayınları, İstanbul, 2005.

Uygur,  etin;  ıdamlı,  iğdem; Koç, Ferda; Tok, Mehmet;  zuğurlu, Metin;  oban Tonguç; Kanbur, Yaşar; **Dinozorların Krizi: Değişim ve Sendikalar** (Edit.  etin Uygur), Alan Yayıncılık; İstanbul, 1992.

Vargı, Sinan, ** evrenin Korunması ve Sendikalar**, Türk- İş Eğitim Yayınları, Ankara, 1999.

Tezler:

Benli, Abdullah, **1980 Sonrası Türk Sendikacılığı, Değişim ve Yeni Arayışlar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997

Bilgihan, Orhan Bülent, **Dünyada ve Türkiye’de İşçi Sendikalarının Çevre Politikaları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999

Kapar, Recep, **Çevre Sorunları ve Çevre Koruma Politikalarının İşçiler Üzerindeki Etkileri ve İşçi Sendikalarının Çevre Politikaları**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1997

Makaleler:

Adem, Çiğdem, **Johannesburg Zirvesi, Vahşi Kalkınmanın Sonu ya da Sürdürülebilir Yoksulluğun Başlangıcı**, İksir Ekolojik Politika Dergisi, Ocak-Mart 2003, Sayı. 15, s.13- 17.

Allen, Christopher S., "Trade Unions, Worker Participation, and Flexibility: Linking the Micro to the Macro" **Comparative Politics**, April 1990, s. 253- 272.

Akkaya, Yüksel, “Küreselleşme Versus Sendikasızlaştırma ve Yoksullaştırma”, **Çalışma ve Toplum**, Mart 2004, s. 93- 121.

Akkaya, Yüksel, “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Ne kadar Yeni, Ne Kadar Eski?”, www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1214.

Artan, Şahin, “Biyoteknoloji: On Bin Yıllık Hesaplaşma”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı. 28, Ekim- Aralık 2004, s. 113- 124.

Aşkın, Necat, “ ‘Susuzluk’ Konusunda Bilmediklerimiz”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı. 19, Temmuz- Eylül 2002, s. 142- 143.

Aydemir, Fatih, “21. Yüzyılda Sendikal Örgütlenme Sorunu ve Yeni Sendikal Stratejiler”, *www.basinis.sayfamtr.net/2003GK_orgutlenme.doc*.

Başkaya, Fikret, “Kalkınma: Bir Efsanenin Sonu mu?”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı. 19, Temmuz- Eylül 2002, s. 7- 26.

Başkurt, Sibel, “Sokağa Çıkmayın”, **Çevre Mühendisi**, Yıl. 2001, Sayı. 1, s.8- 9.

Bhalla, A. S. , “Conclusions and Future Perspectives”, **Environment, Employment and Development** (Edit. A. S. Bhalla), Geneva, ILO, 1992, s. 161- 173.

Beckerman, Wilfred, “‘Sustainable Development’: Is It A Useful Concept?”, **Environmental Values 3**, Cambridge, UK, The Whitehorse Press, 1994, s. 191- 209.

Bernstein, Henry, “Global Kapitalizmde Köylülük: Kim, Nerede ve Niye?”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı. 15 Temmuz-Eylül 2001, s. 200- 232.

Bezuidenhout, Andries, "Towards Global Social Movement Unionism? Trade Union Responses To Globalization In South Africa", **International Institute for Labour Studies Discussion Papers Series No. 115**, International Labour Organization, Geneva, 2000.

Cangı, Arif Ali, "Bir Örnek Üzerinden Yaşamın Sürdürülebilirliği", **Eşitlik ve Özgürlük Gelecek Dergisi**, Haziran-Temmuz 2005, sayı: 24, s. 8- 11.

Çepel, Necmettin ve Ergün, Celal, "Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişikliği", http://www.tema.org.tr/tr/cevre_kutuphanesi/kuresel_isinma/pdf/KureselIsinma.pdf.

Çoban, Aykut, "Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 57, Sayı 3, 2002, s. 3- 30.

Deléage, Jean Paul, "Ekonomi- Politğin Eko- Marksist Eleştirisi", **Marksizm ve Ekoloji** (Der. G. N. Demirer, M. Duran ve G. Özgür), Ankara, Öteki Yayınları, 2000, s. 61- 81.

Dernbach, John C., "Sustainable Development As A Framework For National Governance", **Case Western Reserve Law Review**; Fall 1998, Vol. 49 Issue 1, s. 1- 104.

Dilek, Savaş, “Uşak-Kışladağı, Tüprag Altın Madeni Çevre Etki Değerlendirmesi’ne İlişkin Bir Eleştiri”, **Tıp Dünyası**, 15 Mart 2005, sayı 134, <http://www.ttb.org.tr/TD134/15.php3>.

Dinçel, Deniz, “Ekolojik Dengeye GDO Tehdidi”, **Buğday**, sayı 23, 2004, s. 22- 24.

Dumrul, Ferhat D., “Sermaye Birikim, Sendikalar ve Gelecek”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı. 15 Temmuz-Eylül 2001, s.33- 56.

Erdem, Ümit, **Türkiye’de Siyanürle Altın Madenciliği Paneli Konuşma Özeti**, Öğretim Elemanları Sendikası İzmir Şubesi, 12 Temmuz 2000, <http://www.geocities.com/siyanurlealtin/panel.html>.

Fişek, Gürhan, “Hedef: Çevre ve Meslek Hastalıkları”, **93- 94 Petrol- İş Yıllığı**, İstanbul, 1995.

Geniş, Arif, “12 Eylül 1980 Sonrasında Demokrasi ve sendikal Hareket”, **Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi** (Der: Alparslan Işıklı), Ankara, Kültür Bakanlığı, 2002, s. 261- 307

Gökbayrak, Şenay, “Sosyoekonomik Statü ve Sağlık: Çevresel Risk Faktörlerinin Potansiyel Rolü”, 2003, http://www.isguvenligi.net/yazi.php?yazi_id=42

Gürbüz, Özgür, “Nükleer Lobi 37 Yıldır Peşimizde”, **TES-İŞ**, Temmuz 2004, s. 67

HAK-İŞ, “Kalkınma, Madencilik ve Çevre”, **Hak-İş Dergisi**, Sayı 39, Aralık 1996, s. 14- 18

Hyman, Richard, “An Emerging Agenda For Trade Unions”, **International Institute for Labour Studies Discussion Papers**, International Labour Organization, Geneva, 1999.

Institute Of Food Technologists, “Genetically Modified Organisms”, Vol. 54, No. 1, January 2000, **Food Technology**, s. 42- 45

Kapar, Recep, “Çevre Sorunları, Çevrenin Korunması ve Sendikalar”, www.isgucdergi.org/index.php?cilt=5&sayi=2&year=2003.

Kates, Robert W., .Parris, Thomas M, Leiserowitz, Anthony A., “What Is Sustainable Development?Goals, Indicators, Values, And Practice”, **Environment: Science and Policy for Sustainable Development** ,Volume 47, Number 3, 2005, s. 8 –21.

Kılıç, Selim, “Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 2, 2002, s. 93- 107.

Külebi, Ali, “Nükleer Gereklilik ve Türkiye”, **Türk Metal**, Haziran 2005, Sayı 73

Künar, Arif, “Neden Nükleer santrallere Hayır?”, **Bilim ve Gelecek**, Sayı: 11, Ocak 2005, s. 5- 15

Lordoğlu, Kuvvet, “Türk Sendikal Hareketinin Özgün Kriz Alanları Var mıdır?”, **2002- 2003 Petrol- İş Yılığ**, İstanbul, 2003, s. 289- 301

Magdof, Harry, “ Kapitalizmin İkiz Krizleri: Ekonomik ve Ekolojik”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı. 19 Temmuz-Eylül 2002, s.107- 113.

Mahmutoğulları, Mesut, “Küreselleşme ve Yeni Sendikal Anlayışlar”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı. 15 Temmuz-Eylül 2001, s.57- 81.

McGarr, Paul, “Why Green is Red: Marksism and the Threat to the Environment”, **International Socialism**, No 88, London: Autumn, 2000, s. 61- 126.

Mersin, Seyhan, “Kyoto Protokolü Yeni Bir Dünya Sözü Verebilir Mi?”, **Bilim ve Gelecek**, Sayı.22, Aralık 2005, s. 48- 52.

Obach, Y., Brian, K., “Labor-Environmental Relations: An Analysis Of The Relationship Between Labor Unions And Environmentalists”, **Social Science Quarterly**, 0038941, Mar 2002, Vol. 83, Issue 1.

Offe, Claus, “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Zorlanması”, **Yeni Sosyal Hareketler** (Der. Kenan Çayır), Kaknüs, İstanbul, 1999, s. 53- 81.

ÖZÇELİK-İŞ Sendikası, “Aniden Buzul Çağına Girebiliriz”, **Çelik İş**, Sayı: 17, Haziran 2005, s. 86- 89.

ÖZÇELİK-İŞ Sendikası, “Küresel Felaketlere Karşı Küresel Mücadele Şart”, **Çelik İş**, Sayı 18, Ekim 2005, s. 24- 26.

Özügürlü, Metin, “Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 55, Sayı:1, 2000, s. 138- 170.

Porter, Michael E. ve Van Der Linde, Claas, “Yeşil ve Rekabetçi”, **İş ve Çevre**, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, İstanbul, 1997, s. 138- 173.

Rose, Fred, “Towards a Class Cultural Theory of Social Movements: Reinterpreting New Social Movements”, **Sociological Forum**, Vol:12, No:3, Sep. 1997, s. 461- 494.

Rüdig, Wolfgang, “Ekotopya ve Düş Kırıklığı Arasında: Avrupa Hükümetlerinde Yeşil Partiler”, **Üç Ekoloji**, S.1, s.54- 73.

Sachs, Wolfgang, “Çevre” (çev. Derya Köroğlu), **Üç Ekoloji**, Mart 2004, s.55- 69.

Savaş, Alparslan, “İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Uluslararası Sendikal Hareket”, **Petrol- İş Yıllığı 2000- 2003**, İstanbul, 2003, s. 230- 252.

Scipes, Kim,. "Understanding the New Labor Movements in the 'Third World': The Emergence of Social Movement Unionism.", **Critical Sociology**, Vol. 19, No. 2: 1992, s.81- 101.

Sethuraman, S. V. , “Urbanisation, Employment and Environment”, **Environment, Employment and Development** (Edit. A. S. Bhalla), Geneva, ILO, 1992, s.121- 141.

Sweezy, Paul M., “Capitalism and the Environment”, **Monthly Review**, Volume 56, Number 5, 2004, s. 86- 93.

Tokol, Aysen, “Sendikaların Üye Sayısında Azalma Nedenleri ve Sendikaların İzledikleri Yeni Politikalar”, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=116 .

Topal, Şeminur, “Genetik Değiştirme İşlemleri Ve Biyogüvenlik”, **Buğday**, Sayı. 26, s.22- 26.

Torunoğlu, Ethem, “Çevre Hakkı İnsan Hakkıdır”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1791.

Uyar, Betül, “Bergama’da Yasadışı Ve Kirletici Varlığını Sürdüren Normandy Çalışmalarını Durdurmalıdır”, **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Basın Açıklamaları**, 22.07.2004, jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php.mht.

Uyar, Tanay Sıdkı, “Çöp Teknolojiye Hayır”, **Birgün**, 20 Aralık 2004, s. 12.

Waddington, Jeremy, Hoffmann, Reiner, Lind, Jens, “Avrupa Sendikacılığı Bir Geçiş Döneminde Mi?”, **Avrupa Sendikal Hareketi**, Türk Harb- İş Sendikası, Ankara, 1999, s. 1- 4.

Waterman, Peter “Yeni Toplumsal Sendikacılık: Yeni bir Dünya Düzeni için Yeni bir Sendika Modeli”, **Sendikal Notlar**, Şubat, 2004, s. 133- 156.

Yarman, Tolga, “Kökten- Nükleerci Yaklaşımın Dayanılmaz Hafiflikleri- 1”, **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1998, s.4.

Yılmaz, Selim, “Küreselleşme ve Sendikalar”, www.antimai.org/mkl/sy0306inadina.htm.

Türk Tabipleri Birliği, **Yatağan’da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu**, 2000, <http://www.ttb.org.tr/yatagan/>.

Türkiye Maden İşçileri Sendikası, **Madenci Dergisi**, Eylül 2004, Sayı 369, s. 14- 15.

“Toprağın Baş Düşmanı Erozyon”, **Su Dünyası**, Nisan 2004,s. 28- 37.

İnternet Kaynakları:

<http://www.aflcio.org/aboutus>.

<http://arkabahce.ada.net.tr/proje/gpeace/basin/180800.html>.

<http://www.arkitera.com>.

<http://www.bianet.org>.

<http://www.cevreorman.gov.tr>.

<http://www.cfmeu.org/mining-energy/policy/Kyoto.html>.

<http://www.dogadernegi.org/?sayfa=73&id=46>.

http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=259268&referrer=rs
s.

<http://www.emo.org.tr> .

<http://www.euas.gov.tr>.

http://www.euas.gov.tr/_Euas/web/gozlem.aspx?sayfaNo=159.

http://www.euractiv.com/Article?tcmuri=tcm:29-11745216&type=LinksDossier&_print.

<http://www.gein.de/html/calendar/en/calIndustrial-accidents.html#2005>.

<http://www.greenpeace.org/turkey/>.

www.global-labour.org/trade_unions_and_ngos_unrisd.htm.

<http://gumyonder.gumruk.gov.tr/dergi/sayi2/ce.htm>.

http://www.haber3.com/haber.php?haber_id=97865.

<http://www.habervitrini.com>.

<http://www.icem.org/?id=97&doc=830>.

<http://www.istanbul.edu.tr/iletim/69/haberler/a1.htm>.

<http://www.istas.net/daphnia/num01/noticia2.htm>.

<http://www.iuf.org/en/about.pdf>.

[http://www.iuf.org/cgi-](http://www.iuf.org/cgi-bin/dbman/db.cgi?db=default&uid=default&ID=3175&view_records=1&ww=1&en=1)

[bin/dbman/db.cgi?db=default&uid=default&ID=3175&view_](http://www.iuf.org/cgi-bin/dbman/db.cgi?db=default&uid=default&ID=3175&view_records=1&ww=1&en=1)
[records=1&ww=1&en=1](http://www.iuf.org/cgi-bin/dbman/db.cgi?db=default&uid=default&ID=3175&view_records=1&ww=1&en=1).

http://www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/book/opinion_formers.htm.

<http://www.madenis.org.tr/baskandan/tzykk.html> - 5k.

<http://www.ntvmsnbc.com>.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=12122>.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=175846>.

<http://www.radikal.com.tr/1999/09/05/turkiye/01aks.html>.

http://www.ranknfile-ue.org/uen_1199_icem.html.

<http://www.sabah.com.tr/2006/04/13/eko105.html>.

http://www.sendika.org/haberler/bergama_28mart.html.

<http://www.ttb.org.tr>.

<http://www.un.org/esa/sustdev/index.html>.

<http://www.worldwatch.org/pubs/vs/2003/this.href>.

<http://www.wwf.org.tr/tr/haberler.asp?id=59>.

<http://www.toki.gov.tr/habitat/habitat/index.html>.

Diğer Kaynaklar:

Aydın İdare Mahkemesi 1993/ 830 Esas No’lu Kararı

Bergama Köylülerinin Mücadelesi ve Türkiye’de Kadın Hareketi, Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları, No 1, 2004, <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/ozkan.pdf>.

Bergama’daki Siyanürlü Altın Olayına İlişkin Danıştay Kararı, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, No: 31, Bergama, 1997.

COSATU, Parliamentary Submission on the Draft National Environmental Management Bill, 1998, http://www.cosatu.org.za/docs/1998/env-mgt.htm#_Toc429364322.

ÇMO Haber, Haziran 2004, Sayı: 7

Hazards Magazine, Issue no 218 – 6 August 2005, www.tuc.org.uk/h_and_s/tuc-10329-f0.cfm.

ICFTU, “Employment, Sustainable Development and Social Justice: ICFTU Programme for Sustainable Economic Growth”, **The ICFTU 17th World Congress Resolution**, Brussels, April 14 2000, www.icftu.org/displaydocument.asp?Index=991209664&Language=EN.

ICFTU, “Trade Unions and the Environment: Action for Safe Workplaces and Sustainable World Employment Congress Resolution”, **16th World Congress of the ICFTU**, Brussels, 1996, <http://www.icftu.org/displaydocument.asp?Index=990916164&Language=EN#environment>.

ICFTU, Globalization, Decent Work and Sustainable Development, **ICFTU 18th World Congress Final Resolution**, Miyazaki, 2004, <http://congress.icftu.org/displaydocument.asp?Index=991220324&Language=EN>.

ICFTU, **ICFTU Executive Board Resolution On Global Asbestos Ban**, Hong Kong, 9-10 December 2005, www.global-unions.org/pdf/ohsewpL_7a.EN.pdf.

İzmir 3. İdare Mahkemesi 27.5.2004 Tarih ve E.2003/1151 Sayılı İptal Kararı.

İzmir 3. İdare Mahkemesi 27.5.2004 Tarih ve K. 2004/750 Sayılı İptal Kararı.

Maden Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Basın Açıklaması, **Hatalı Çevre Politikaları İle Enerji Güvenliğimiz Tehdit Altında**, Ankara, 10 Şubat 2005, http://www.maden.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=93&tipi=3&sube=0.

TTB, **Türk Tabipleri Birliği Siyanür Liç Yöntemiyle Yapılan Altın Madenciliğinin İnsan ve Çevre Sağlığı Üzerindeki Etkileri Ve Bergama-Ovacık Altın Madeninin Yaratacağı Risklerin Değerlendirilmesi Raporu**, 2001, <http://www.ttb.org.tr/eweb/bergama/index.html>.

TTB, **Türk Tabipleri Birliği Yatağan Raporu**, <http://www.ttb.org.tr/eweb/yatagan/index.html>.

TUAC, **Implementing Sustainable Development In An Era Of Globalization: The Trade Union Role** TUAC Statement To OECD Meeting Of Environment Ministers, April, 1998, www.tuac.org/statemen/communiq/Stenvmin98e.htm.

United Nations Division of Sustainable Development, **Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies**, 2001,
www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/indisd/indisd-mg2001.pdf.

EKLER

EK. 1 SENDİKALARDA NİTELİKSEL GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLER VE GÖREVLERİ

SENDİKA/ KONFEDERASYON	GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİ	GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİNİN GÖREVİ/ ÜNVANI
TÜRK-İŞ	Sinan Vargı	Uzman
DİSK	Tayfun Görgün	Disk Ankara Temsilcisi
HAK-İŞ	Dr. Osman Yıldız	Genel Başkan Danışmanı Ve Dış İlişkiler Sorumlusu
ÖZ TARIM-İŞ	Mustafa Torumtay	Öz Tarım-İş Genel Başkanı
ÇELİK-İŞ	Av. Semih Temiz	Sendika Hukuk Danışmanı ve HAK-İŞ Genel Başkan Danışmanı
TÜRKİYE MADEN-İŞ	Dr. Fikret Sazak	Eğitim Ve Araştırma Uzmanı
PETROL-İŞ	Mustafa Özgen	Petrol-İş Ankara Şube Başkanı
TÜRK METAL	Pevrul KAVLAK	Genel Başkan Yardımcısı
TES-İŞ	Bayram Eren	Genel Eğitim Sekreteri
TARIM-İŞ	Mustafa Çardakçı- Bedrettin Kaykaç	Genel Eğitim Ve Araştırma Sekreteri- Genel Başkan
DEV. MADEN-SEN	Tevfik Güneş	Eğitim Ve Örgütlenme Uzmanı
LASTİK-İŞ	Üzeyir Ataman	Eğitim Dairesi Müdürü
BİRLEŞİK METAL-İŞ	Zehra Güner Akad	Örgütlenme Uzmanı

EK. 2. SENDİKALARLA YAPILAN GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT CETVELİ

Günümüzde sıklıkla sendikal hareketin krizde olduğu dile getiriliyor, siz ne düşünüyorsunuz?

Sendikaların bugünkü durumuyla 1990 öncesi durumunu karşılaştırdığınızda ne gibi farklılıklar görüyorsunuz?

Sizce geçtiğimiz süreçte sendikalar neler yapabilirlerdi ve neler yapmadılar? Sendikaların ve sizin temsil ettiğiniz sendikanın bir takım politika değişiklikleri yapmasını, yeni mücadele stratejileri geliştirmesini gerekli buluyor musunuz?

Sendikal hareket ile çevre hareketi arasında bir ilişkiden söz edilebilir mi? Sendikaların çevre hareketleri ile işbirliği yapmasını ve çevre politikaları geliştirmesini gerekli buluyor musunuz?

Sendikanızın çevre politikaları var mı? Sendikanızın çevre ile ilgili yayınları, eğitim ve seminerleri var mı?

Sendikanızın taraf olduğu Toplu İş Sözleşmelerinde çevrenin korunmasına ilişkin herhangi bir madde yer aldı mı?

Çevreye zarar veren işyerlerinin kapatılması ile işçilerin işsiz kalması sonucu çevre ile işçi sınıfını karşı karşıya getiren çelişki nasıl çözülebilir?

Sendikanızın örgütlü olduğu bir işyerinin çevreye zarar vermesi nedeniyle kapatılması söz konusu oldu mu?

Üretimin çevreye verdiği zararın önlenmesi için neler yapılabilir?

İşkollarına Özel Olarak Yöneltilen Sorular:

Madenlerin çevreye verdiği zararlar nedeniyle kapatılması konusunda ne düşünüyorsunuz? Sendikanızın örgütlü olduğu maden işletmelerinin çevreye verdiği zararların önlenmesine yönelik bir çalışması var mı?

Sendikanızın Yatağan Termik Santrali'nin ve Bergama Ovacık Altın Madeni'nin kapatılmasına yönelik tutumu ne yöndedir?

Ulusal enerji politikaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Sendikanızın nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları hakkında tavrı nedir?

AB ve IMF politikalarının küçük tarım işletmelerine etkisi üzerine fikriniz nedir? Tarımda kimyasal kullanımı, hibrid tohum, toprak ve tür kaybı ile ilgili çalışmalarınız var mı? Bu konularda sendikanızın genel yaklaşımını açıklayabilir misiniz?

**EK. 3 YATAĞAN VE BERGAMA ÇEVRE MÜCADELESİNDE YER ALAN 5
KİŞİYE 20. 03. 2006 TARİHİNDE GÖNDERİLEN SORU CETVELİ**

Yatağan Termik Santrali'nde örgütlü bulunan TES-İŞ Sendikası'nın ve Santral'de çalışan işçilerin yürütülen çevre mücadelesi sürecindeki tavrı ne yöndeydi?

Bergama Ovacık Altın Madeni'nde örgütlü bulunan TÜRKİYE MADEN –İŞ Sendikası'nın ve madende çalışan işçilerin Bergama mücadelesi sürecinde tavrını değerlendirir misiniz?

Her iki işletmenin kapatılmasına yönelik olarak yürüttüğünüz mücadele sürecinde işletmelerde örgütlü sendikalarla herhangi bir işbirliği imkânı ortaya çıktı mı?

Çevre mücadelesini yürüten herhangi bir kişi ya da örgüt sendikalara yönelik bir işbirliği çağrısında bulundu mu veya işletmelerde çalışan işçilerle iletişim kurulmaya çalışıldı mı? (Çalışıldıysa hangi kanallarla?)

Bergama'da Maden işçilerinin tamamı yöre halkından mı oluşuyor? (Bu işçilerin toprakla tüm ilişkileri kesilmiş mi, yoksa aynı zamanda tarımsal faaliyetle uğraşıyorlar mı?)

Maden işçilerinin mücadeleye katılan Bergamalılarla diyalogu, onlara karşı tavrı nasıldı?

Önceki yıllarda da işçilerle eylemciler 5 Haziran 2005'teki gibi açık bir biçimde karşı karşıya gelmişler miydi?

Çevre mücadelesine katılanlar tarafından, Santral'in veya Maden'in kapatılması sonucu işsiz kalacak işçiler için herhangi bir proje veya farklı çözüm mekanizmaları üretilmeye çalışıldı mı?